

Kiút Mikrohitel program értékelése

Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet

Készítette: Reszkető Petra, Váradi Balázs

2012. április

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
Vezetői Összefoglaló.....	3
I. Értékelés célja és módszerei	9
I.1. Értékelés célja és fókusza.....	9
I.2. Értékelés menete	9
I.3. Értékelés módszere	10
II. Szociális célú mikrohitelzés	11
II.1. Vállalkozási potenciál és vállalkozói környezet.....	11
II.2. Mikrohitelprogramok tapasztalatai és hatásai	13
II.3. Tanulságok a Kiútprogram számára	23
III. Kiútprogram áttekintése	26
III.1. Kiútprogram története	26
III.2. Program előrehaladása.....	31
IV. A Program koherenciája	36
IV.1. Hazai üzleti környezet jellemzése	36
IV.2. Hazai szociálpolitikai környezethez való illeszkedés.....	40
V. A Program megfelelősége és koherenciája	43
V.1. Programcélok és indikátorok értékelése	43
V.2. Programelemek és ezek összhangjának értékelése	45
VI. Stratégiai ajánlások	50
Hivatkozásjegyzék	53
Függelék	58
I. Módszertani függelék	58
II. Hazai mikrohitel programok áttekintése	72
III. Szociális ellátások és releváns támogatások.....	77
IV. Projekt ütemezése.....	86

Vezetői Összefoglaló

Jelen dokumentum a Kiútprogram független szakértői értékelése. A Polgár Alapítvány az Esélyekért alapítója és vezetői körében 2008-ban merült fel az az elképzelés, hogy indítsanak egy magyarországi mikrohitel programot, mely különbözik a korábbi hazai kezdeményezésektől. A Kiútprogram hivatalosan 2010. januárban indult el, és eredetileg három évre tervezték. Míg az első csoportok viszonylag hamar (2010 tavaszán) megalakultak, az első hitelkihelyezések csak 2010 szeptemberében történtek meg. 2010 júniusban írták alá az Európai Bizottságtól elnyert támogatási szerződést, mely két éves időtávban járul hozzá a program finanszírozásához, és amely a közösségi támogatás elnyerése révén az EU Regionális Főigazgatóság kísérleti programjává tette a kezdeményezést.

A Kiútprogram stratégiai célkitűzése: a szegénységi csapdából való kikerülés támogatása, az érintettek vállalkozói tevékenységének fehéritése, valamint a hátrányos helyzetűekkel, kiemelten romákkal szembeni társadalmi előítéletek oldása, a társadalmi integráció segítése. A program hátrányos helyzetű kistérségekben élőknek, elsősorban, de nem kizárólag romáknak nyújt kis összegű vállalkozói hitelt csoportos keretben. A program a pénzügyi eszköz alkalmazása mellett egyéni és csoportos keretben nyújtott, egyéb szolgáltatással is támogatja kedvezményezettjeit (képzés, tanácsadás, mentori támogatás). A program végrehajtásáért a Kiútprogram Közhasznú Nonprofit Zrt. a felelős.

A végrehajtásban tapasztalt nehézségek és a program lassú előrehaladása okán 2011 tavaszán változtatásokat eszközöltek a program főbb elemeiben. Jóllehet a stratégiai céloktól nem tértek el, az ún. „modellváltás” során módosították a program célzását, nyitottak a szegények körében valamivel magasabb gazdasági státuszú, de elmaradott térségekben élők és vállalkozói képességeket bizonyíthatóan (lásd előtörténet) felmutatók felé, valamint számos szervezeti változást is bevezettek (például a kríziskezelés intézményesítése, területi koordinátorok kinevezése). A felülvizsgálat kapcsán több, korábbi programelem is megerősítést kapott (többek között a készpénzes heti törlesztés előírása, a közeli, vérségi kapcsolatok kizárása, vagy a csoportvizsga szerepének erősítése).

Jelenleg 27 hitelcsoport keretében zajlik hitelezés. 2011 novemberére a fő ügyfelek száma 70 fő lett, ezek közül is 64 már hitelt kapott, 41 véglegesen program kedvezményezett lett és 22 fő előszűrési fázisban van. A 64 hitelt kapott ügyfél körében közel egyenletes az eloszlás a rendszeren törlesztő, a késedelmes és a már kizárt ügyfelek között, illetve 11 ügyfél második körös, egy ügyfél pedig immár harmadik körös hitelben részesült. A program egyik eredeti célkitűzésének teljesítése, mely a Grameen modellnek is fontos eleme – nevezetesen, hogy az ügyfelek körében domináljanak a nők, jelenlegi számok alapján még nem kielégítő. Jelenleg a program hitelezettjei között a nők aránya 45%, és a többi ügyfél körében is többségében vannak a férfiak.

Az eddig kihelyezett hitelállomány összege megközelíti az 50 millió forintot, és az eddig felhalmozott késedelmek összege pedig 16,2 millió forint. 2011 november végi összesítések alapján az átlagos hitel összege: 651 151 Ft., míg a minimálisan kihelyezett hitelösszeg 200.000 Ft, a maximális összeg pontosan 1.000.000 Ft.

Tekintve, hogy a felkérést 2011 júniusában kaptuk, értékelésünkben így kettős megközelítést alkalmazunk: egyrészt ex ante szemléletben elemezzük a Kiútprogram 2011 tavaszi modellváltásának megfelelőségét, a program belső konzisztenciáját. Másrészt, tekintettel a megbízás idejére és arra a tényre, hogy a program végrehajtása az

értékelési időszakban teljesedett ki és – részben éppen a modellváltás nyomán – új elemekkel bővült, nem kerülhettük meg az ún. közbelső értékelői feladatokat sem. Ez utóbbi szemlélet a végrehajtás megfelelőségének és következetességének megítélésére koncentrál, azonban nem tér ki a program-menedzsment átfogó, szervezeti értékelésére.

Vizsgálataink során kvalitatív és statisztikai értelemben nem szignifikáns kvantitatív módszereket használtunk. Az értékelési projekt 2010 júliusa és decembere között zajlott.

Az elmúlt három évtized nemzetközi tapasztalatai, valamint a regionális és hazai programok tanulságai sok ponton egybecsengenek. Az egyes nemzetközi és regionális programok értékelései és hatásvizsgálatai számos buktatót és siker-kritériumot mutattak ki, ezek közül az értékelői megállapításaink beépítésével az alábbiakat emeljük ki.

Program megfelelősége és belső logikája

- A Kiútprogram stratégiai célkitűzései indokolhatóak, azonban a kitűzött célrendszer összességében túl ambiciózus. A három hosszú távú, stratégiai cél együttes teljesítése átváltásokat rejt és egyben irreális egy három éves kifutású kísérleti (pilot) program esetében.
- A kitűzött célok elérése önmagában, erre az egy programra hagyatkozva, más helyi, fejlesztéspolitikai kezdeményezésekkel való együttműködés nélkül egy alaposan előkészített és tesztelt program esetében is óriási kihívás lenne.
- Korábbi, hazai program-tapasztalatok azt mutatják, hogy a legális vállalkozói tevékenységek ösztönzése számos akadályba ütközik – kiemelten a viszonylag fejlett piaci makro-környezetben, ám mélyszegénységben élők körében. Ezt a társadalmi-piaci környezet keretfeltételei (a helyi, fizető képes kereslet hiánya és /vagy ennek időbeni ingadozása, a fekete (vagy szürke) gazdaság dominanciája) és információs problémák magyarázzák inkább, mintsem az egyéni motivációk hiánya. A Kiútprogram első periódusának tapasztalatai (2010 október – 2011 eleje) is ezt igazolják.
- Ugyanakkor a kifehérítési szándék sikere, párosítva a társadalmi előítéletek oldásával, jelentős kihívásokat rejt akkor, ha „szűken” a mélyszegénységben élőkre célunk. Ez kiváltképp igaz olyan program esetében, mely nem része egy, a vonatkozó kistérségre / település(rész)re irányuló, összetettebb és hosszú távú(!) fejlesztési kezdeményezésnek. Ennek hiányában a létrehozott vállalkozások gazdasági fenntarthatósága erősen megkérdőjelezhető.
- A program vezetősége hamar felismerte, hogy operatív célkitűzése, a nagyszámú ügyfélszám (első évben: 100 fő, második évben: további 300 fő) sem lesz teljesíthető az eredetileg tervezett két évben. Ezt részben a program előkészítési és végrehajtási periódusának összezsúszása, ebből következően az érdemi hitelezés megkezdésének időbeni elhúzódása magyarázza. Mindemellett ezt a célkitűzést a program meghosszabbításakor (2011 június) nem módosították.
- A programhoz tartozó, a kezdetektől betervezett utólagos hatásvizsgálat feladata lesz annak feltárása, hogy a kedvezményezettek körében kimutatható-e jövedelem-növekedés. A jelenleg elérhető monitoring adatok alapján megállapítható, hogy a sikeres hitelezések esetében is kétségsbe vonható, hogy volt-e az első év során jövedelem-növekedés – tekintve a célcsoport körében többségében hiányzó egyéni és háztartási megtakarításokat, és az adott

vállalkozás elindításával járó, rövid távú, plusz kiadásokat (beszerzések, korábbi adósságok törlesztése).

- A visszafizetésre vonatkozó irányszámok (75% az első kölcsönt felvevők; 80% a második kölcsönt felvevők körében) igazolhatóak a nemzetközi eredmények alapján. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy ezek a teljesítmény-mutatók nem kísérleti, hanem előtesztelt, adott környezetben már bejáratott programokra esetére valóságok, valamint nem gazdasági válsággal sújtott makrokörnyezetben elvárhatóak..
- A csoportos hitelezés sikeres modelljeinek közös jellemzője, hogy a csoport fontos funkcióval bír. A csoportműködés egyrésztől mérethatékonyságot biztosít, másrésztől még hangsúlyosabb funkciója az is, hogy segíti a kölcsönös tanulást, azt egymásért való felelősségvállalást, erősíti a morális kényszert (a csoport előtt való szégyenben maradás elkerülését). Mindezek hiánypótlóak egy olyan program esetében, ahol nincs banki környezetben megszokott tárgyi/ anyagi hitelbiztosíték. Nemzetközi tapasztalatok alapján, a sikeres csoportos mikrohitel-modellek vagy olyan közösségekben találtak táptalajra, ahol bizonyos közösségi (pl. vallási, etikai) normák vagy nehezen elszakítható társadalmi kapcsolathálóok támogatták a kölcsönös fegyelmet a csoport-tagok között; és/vagy ott, ahol konkrét anyagi, kölcsönös felelősség terhelte az érintetteket (például kölcsönösen vállalt hitelfedezet, teljes csoport hitelezésének felfüggesztése egy tag elmaradása esetén). Míg az előbbi esetről nincsenek, az utóbbi megoldásról (közös/ kölcsönös felelősség) nem pozitívak a korábbi, hazai tapasztalatok. A Kiútprogram esetében a csoportok többsége hitelkihelyezésig viszonylag jól működik, egyes esetekben utána is működő, támogató funkciót lát el, másutt viszont a csoportvizsga után elhal, visszafizetést kikényszerítő funkcióját alig látja el.
- A „modellváltás” keretében bevezetett intézményi újítás volt a szervezett esetkezelés („kríziskezelés”). A költség-racionalizálás és az ütemes program-végrehajtás szempontjából ez egy indokolható lépés volt (lásd 2011 elején mutatkozó tömeges bedőlések), azonban ez a tüneti kezelést nyújtó újítás véleményünk szerint nem javította, hanem rontotta a program egészének siker-esélyeit.
- Nemzetközi tapasztalatok tükrében elmondható, hogy a max. egy éves futamidő a moratórium nélküli törlesztéssel, megfelelő üzleti tervek esetén irreálisan magas és gyors hozam esetén tűnik csak megoldhatóknak. Ezt enyhíthetné a Kiútprogram esetében az, ha kötelező megtakarításokat eszközölne vagy ösztönözné a program az ügyfeleknél a vállalkozóvá válást segítő támogatás (VVT) által lefedett fél évben. Ez a szándék megjelenik a modellváltást leíró dokumentumokban is, azonban a végrehajtás során – megfigyeléseink szerint – erős csorbát szenved.
- A megkérdezett kedvezményezettek szerint minimális volt a szerepük az életmódszabályok formálásában, maguk elfogadták a készen kapott, feleslegesnek, vagy akár megbélyegzőnek érzett szabályokat. Kivétel az olyan eset, ahol megbeszélték és akár kiegészítették a sablon szabályokat. A csoport életmódszabályai tehát nem játszottak semmilyen szerepet a Kiútprogram működésében, holott hasonló szabályok mindegyik elődprogram / mintaprogram esetében a csoport-kohézió kialakításában fontos funkcióval bírtak.

- Ugyanakkor a programalkotók helyesen ismerték fel a hiteltermék melletti, kiegészítő szolgáltatások szükségességét – lásd potenciális ügyfelek számára nyújtott pénzügyi képzés, vállalkozói ismeretek terjesztése, csoportvizsgára való felkészítés, mentori támogatás előírása a hitelfelvétel után is.

Célzás

- A korai bangladesi programok esetében a vidéki, földtulajdon nélküli nők megcélzása automatikusan magával hozott bizonyos programelemeket – így például életmód-képzést, alacsony összegű és csak fokozatosan növelt működőtőke-hitelt, alapvető piaci információk megosztását. Az észak-amerikai mikrohitel-programok többsége ezzel szemben sokkal inkább középtávú, működő tőke és/ vagy beruházási hitelekre és üzleti, vállalkozói készségek fejlesztésére (pl. cash-flow menedzsment, üzleti tervezés) koncentrált – az összetettebb üzleti környezetnek és esetenként eltérő vállalkozói igényeknek megfelelően. Ugyanez jellemezte azt a néhány, közép-kelet-európai régióban sikeres programot is, melyek inkább már futó vállalkozások bővítését, semmint vállalkozások indítását célozták meg visszatérítendő támogatásokkal.
- Összességében fontos nemzetközi tapasztalat, hogy az adott mikrohitel program a célcsoportja igényeihez és legfőbb hiányosságaihoz igazítva alakítsa ki kínálatát – legyen szó akár a hiteltermékről, akár az azt kiegészítő szolgáltatásokról. Olyan kliensek esetében például, akiknél felmerülhet annak esélye, hogy az adott hitel sokkal inkább fennálló (fogyasztási) hitelek fedezetül, mintsem a visszafizetést lehetővé tevő vállalkozásra adott kölcsönként szolgál, az adott program eleve kudarcra van ítélve (ez is egybecseng a korábbi, hazai tapasztalatokkal).
- A Kiútprogram ilyen tekintetben figyelemre méltó kísérletet tett, hiszen mind az előkészítő tanulmány, mind a megvalósíthatósági tanulmány kitért ezen elemek vizsgálatára. Ugyanakkor a végrehajtás legnagyobb kihívása éppen az volt, hogy a programalkotók fejében körvonalazott „ideális ügyfél”-típusnak megfelelő ügyfeleket megtalálják. Megfigyeléseink szerint, a későbbi alapítású csoportok kedvezményezettjei – a modellváltáskor megfogalmazott elmozdulás dacára – inkább csak árnyalatnyi különbséget mutatnak a korábbi ügyfelekhez képest. A terepmunkások tapasztaltabbá válásával javulást várunk a célzásban, ám ezt akadályozhatja a terepmunkások nagy fluktuációja, a belső, szervezeti (terepmunkások közötti / programiroda és terepmunkások közötti) tanulás esetlegessége.
- A helyi/egyéni igényekhez való igazodást segítheti, amennyiben a program kiegészítő szolgáltatásainak kialakításakor figyelembe veszik a városi/térségi piaci központok közelségét. Míg az elmaradott, perifériális falvakban az árubeszerzés, a piaci információkról való tájékozódás maga is már kihívás, addig a városi környezetben sokszor a hátrányos helyzet ellenére ezek könnyebben teljesíthető akadályként jelentkeznek. Ez a fajta differenciálás megjelent a programban, azonban esetileg, jórészt az adott terepmunkás program melletti elköteleződése, az ügyfelek igényei iránti rugalmassága függvényében – semmiképp nem intézményesen. A program lezárultával érdemes lenne a teljes kedvezményezett körben részletesen vizsgálni a kiegészítő szolgáltatások iránti ügyfél-igények megoszlását.
- Az etnikai megkülönböztetés még Budapesten is erősen szűkíti a releváns vevői piacot, de a célzás-váltás a nagyobb piacok fele egyértelműen több esélyt ad a

meghitelezett vállalkozásoknak. Saját, hangsúlyozottan nem reprezentatív megfigyeléseink szerint, az izolált településeken kevés az olyan ügyfél, akinek vállalkozása jó eséllyel fenntartható a program-időszakon túl, a jelenleg biztosított kiegészítő támogatások (például árubeszerzés terepmunkás kocsijával, ingyenes könyvelői szolgáltatás) nélkül. Tapasztalataink tehát e tekintetben megerősítik a modellváltás irányának helyességét, ugyanakkor felhívják a figyelmet olyan 'kivezetési' stratégia szükségességére, mely az egyes ügyfelek vállalkozásainak hosszú távú fenntarthatóságát biztosítaná.

Program illeszkedése a hazai környezetbe

- Fontos nemzetközi és hazai tapasztalat, hogy adott ország üzleti környezete, a kapcsolódó állami szabályozások minősége erőteljesen befolyásolják az ott indított egyéni vállalkozások eredményességét. Például a kedvezményezettek információs lemaradását növeli egy folyamatosan változó adórendszer, (esetlegesen meglévő) pénzügyi megtakarításait emésztheti fel a járulékfizetési rendszer kedvezőtlen változása, vagy éppen a mikrohitel-programba való belépést akadályozhatja a vállalkozásindítás költségeinek túlzott mértéke. Ezek Magyarország, így a Kiútprogram esetében is egyértelműen azonosított korlátozó tényezők.
- Tény, hogy fejlett gazdaságokban a piaci verseny is fokozottabb. Az árakat gyakran a hatékony nagyüzem, a (feketén működő) versenytársak vagy akár az import költségei határozzák meg. Ez akár egész szektorokat is profitábilisan elérhetetlenné tehet a legálisan működő kisvállalkozó számára. Ilyen versenyhátrányokat is azonosíthattunk a hitelcsoportok vizsgálata során. Ezen hátrányok pontos felmérése és számszerűsítése azonban az ex post hatásvizsgálat feladata lesz.
- A pénzügyi közvetítés hazai, szigorú szabályai (erős belépési korlátok a pénzügyi szolgáltatási ágazatban) a Kiútprogram számára is elkerülhetetlenné tették egy pénzügyi szervezettel (bankkal) való együttműködést. Ez óhatatlanul magával hozta a banki termék és eljárásrend kidolgozását, mely igen időigényesnek bizonyult, jelentős késéssel zárult (2010 szeptember), illetve végül magas adminisztratív kötelezettségeket és időráfordítást ró a program végrehajtására, ami egy kísérleti program keretében nem teljesen indokolható. Összességében, ez késleltette az első hitelkihelyezések megindítását, ami jelentős mértékű bizalomvesztést eredményezett az első ügyfelek esetében; valamint folyamatosan terheli a végrehajtást, ami nemcsak a kezdeti szakaszban, de később is elbizonytalanította/ ja a terepmunkásokat.
- A külső környezetről szólva, nem megkerülhető megemlíteni a 2010. évi, magyarországi kormányváltás során bevezetett, a program célcsoportja (hátrányos helyzetűek kistérségekben élők, mélyszegények) számára hátrányos intézkedések (pl. szociális / vállalkozás-fejlesztési támogatások szűkítése) hatásait. Tereptapasztalataink alapján elmondható, hogy a helyi fizetőképes kereslet az első hullámban (2010) megcélzott települések tekintetében erőteljesen csökkent 2011-ben, illetve szezonális ingadozásokat mutat (nyári, közmunka-szezon ideiglenesen felfutó jövedelmei, téli hónapok megszorítottsága). A potenciális keresleti oldal (szezonális/ időbeli változása, egyéb, kiegészítő jövedelmek alakulása a célcsoport körében, fogyasztói szokások vizsgálata) részletes elemzése meghaladta jelen értékelésünk keretét, azonban javasolt lenne ezek átfogó elemzése a jövőben.

Összességében, a Kiútprogram egy hiánypótló kezdeményezés Magyarországon, melynek tapasztalatai és tanulságai beépítésre kell, hogy kerüljenek hasonló célokat megfogalmazó jövőbeni programokba.

A Kiútprogram egy, a végrehajtás során is folyamatos módosításokkal terhelt kísérleti program, melyet a programcélok iránt elkötelezett szponzorok és vezetők menedzselnek, illetve (részben) finanszíroznak. Ennek számos előnyét (például az ügyfél-igényekhez való igazodás) és több hátrányát (nem kiszámítható végrehajtási keretek, egyedi, eseti döntések és eljárások preferálása a sztenderdizált döntéshozatallal szemben) magán hordozza. A program tervezői számos programkockázatot megfelelően azonosítottak, a modellváltás részben ezek kiküszöbölésére is irányult, ám végül az eredetileg kitűzött programcélokat nem módosították, illetve a végrehajtási kockázatokat a priori nem vették számba.

Az igen ambíciózus célszámok (ügyfélszám) és a rövid időhorizont (két, illetve három évre tervezett programlefutás) akadályozza a gondos, időt igénylő szűrést, a program megfontolt, a tereptapasztalatokat (terepmunkások tapasztalatait) szisztematikusan feldolgozó és arra építő, akár többszöri újratervezését, valamint idő hiányában a végrehajtás következetességének ellenőrzését.

Egy másik fontos tanulság jövőbeni kísérletek számára, hogy hazai környezetben a legális vállalkozóként való profitábilis működés jelentős tőke- és időigénye és a program hitelterméke (egy éves futamidő, heti törlesztés) között konfliktus feszül. A legális vállalkozás program által elvárt működésmódja egy olyan üzleti / szabályozási közegben, ahol a tisztességes ügyvitelt számos plusz költség és adminisztratív teher sújtja, az érintett célcsoportot alacsony (vagy nem létező) megtakarítások jellemzik, a program végrehajtása, támogató szolgáltatásainak kialakítása során fontos, figyelembe veendő tényezők. A modellváltás megfelelő választ adott a tervezési hibákra (pl. a területi célzás finomítása, a szigorú csoportszabályok enyhítése), azonban nem módosította az eredeti modell-kereteket (pl. rövid futamidejű hitelek).

A programidőszak hátralévő részére tett legfőbb ajánlásainkkal zárjuk az értékelést. A végrehajtási deficitok szisztematikus kezelésére érdekében:

- az ügyfélcsoportokon belüli tanulás ösztönzése (az első hitelfelvételek utáni időszakra kiterjedően is)
- a csoportkohézió és a hitelcsoport információs és garanciális szerepének erősítése
- a terepmunkások fokozottabb támogatása, munkájuk nyomon követése és a fluktuáció csökkentése
- előszűrés finomítása
- ügyfelek és ügyfeleknek nyújtott szolgáltatások diverzifikálása, ezzel kapcsolatos terepmunkás tapasztalatok közvetítése
- szervezettebb belső tapasztalatgyűjtés és információ-csere biztosítása a program-végrehajtók körében.

I. Értékelés célja és módszerei

I.1. Értékelés célja és fókusza

Vizsgálatunk során a Kiútprogram értékelését végeztük el – kettős szemüveget használva.

Az értékelésre való felkérést az ún. modellváltás után kaptuk. Adottság volt, hogy a program csak jóval később elvégezhető *ex post* értékelésére az UNDP és a Világbank készül. Ezért a modellváltásra vonatkozó *ex ante* és egy korai közbenső értékelés kombinációját vállaltuk. Így egyrészt, *ex ante* szemléletben elemezzük a 2011 tavaszi modellváltás megfelelőségét, a program belső konzisztenciáját. Másrészt, tekintettel a megbízás idejére és arra a tényre, hogy a program végrehajtása az értékelési időszakban teljesedett ki és részben épp a modellváltás nyomán új elemekkel színesedett, nem kerülhettük meg a klasszikusan ún. *közbenső* értékelői feladatokat sem. Ez utóbbi szemlélet a végrehajtás megfelelőségének és következetességének megítélésére koncentrál, ám nem feladata a végrehajtás hatékonyságának értékelése. Mindezek fényében stratégiai ajánlásokat fogalmazunk meg a Kiútprogram szponzorai és végrehajtói, valamint a magyar kormányzat számára.

I.2. Értékelés menete

A Budapest Intézet első körben 2011 márciusban kapott megkeresést a Kiút Programiroda szakértője felől a program értékelésével kapcsolatban. Más kutatóintézetekkel történt tárgyalások és a Budapest Intézet által első verzióban leadott szakmai ajánlat többszöri egyeztetése nyomán végül 2011 júniusában döntött a Kiútprogram a megbízás felől.

2011. július 20-án volt a projektindító egyeztetés az érintett felek között. Ezt követően az értékelés három fázisban zajlott. 2011. július-augusztus között a Budapest Intézet szakértői elvégezték a programdokumentumok és –adatok elemzését, interjúkat készítettek a program vezetőivel és a programiroda szakértőivel, elkezdtek a hazai, üzleti környezet felmérését, valamint kidolgozták a hitelcsoportok működésének feltárására irányuló esetvizsgálatok módszerét. A Kiútprogram Igazgatóságával 2011. szeptember 6-én tartott egyeztetésen az értékelők beszámoltak a közbenső eredményekről, és elfogadásra került a végső projektterv (lásd Függelék).

Ezt követően a második szakaszban az értékelés egyrészt háttérelemzésekre koncentrált (hazai KKV támogatási programok feltérképezése, üzleti és szociálpolitikai környezet elemzése); másrészt, a hitelcsoportok siker és kudarc-tényezőinek feltárására irányuló esetvizsgálatok előkészítésére, valamint szakértői interjúkra. A 2011. szeptember 29-i szakmai egyeztetésen a Kiútprogram Igazgatóságának jóváhagyásával döntés született nyolc hitelcsoport vizsgálatáról, illetve elfogadásra került az esetvizsgálatok módszertana. Az értékelési projekt 2011 októberében, kicsit áthúzódva a november első két hetére, terepmunkával telt. Nyolc hitelcsoport tagjait és terepmunkásaival folytattunk mélyinterjút (interjú vázlatot lásd Függelék), illetve a terepmunkásokat megkértük külön kérdőív kitöltésére. Ez utóbbi nem tekinthető reprezentatív mintának (azaz, nem kiegyenlített például a terepmunkások felvételi időpontja, szakmai háttere tekintetében), viszont a válaszadási arány biztató (73%) és a válaszok hasznos inputokkal szolgáltak egyes ajánlásaink finomítása során. A projekt záró szakaszában belső, szakértői műhelybeszélgetéseket tartottunk, valamint egyeztetettünk néhány, további programon kívüli hazai és nemzetközi szakértővel. Az értékelési projekt 2011. november végén zárult.

I.3. Értékelés módszere

Az értékelés kvalitatív és leíró, statisztikai értelemben nem szignifikáns kvantitatív módszerekkel történt.

Kvalitatív módszerek: a program monitoring dokumentumainak és néhány sajtó-reprezentációjának áttekintése, és a programmal kapcsolatban releváns szakirodalom (ld. az irodalomjegyzéket) másodelemzése mellett elsősorban 52 mélyinterjú révén tájékozódunk. Figyelembe vettük a terepmunkásokkal kitöltött kérdőívek (nem reprezentatív) adatait is.

Előre rögzített interjú vázlatok alapján mélyinterjút végeztünk a program kedvezményezettjeivel, jelen és volt terepmunkásaival, illetve területi koordinátoraival, vezetőivel, és szponzoraival. Amennyiben lehetőség adódott, a programra kívülről rálátó érintetteket is megkérdeztünk (pl. helyi pap, újságíró, banki munkatárs, más mikrohitel-konstrukciók menedzsere). Résztevő megfigyelőként ráláttunk három félnapos terepmunkás-megbeszélésre is, illetve irányított beszélgetést tartottunk néhány hazai szakértővel. A terepmunkásokkal és az ügyfelekkel készült interjúk anonim interjúk.

A vizsgált hitelcsoportokat előzetes hipotéziseinknek megfelelően úgy válogattuk ki, hogy legyen közöttük 2010-ben és 2011-ben alakult, és releváns piaca szempontjából legyen relatíve integráltabb (nagyobb, közelebbi helyi piac) és relatíve kevésbé integrált pozíciójú településen lévő hitelcsoport is egyaránt. Az interjúkról és a hitelcsoport-kiválasztás szempontjairól lásd bővebben az 1. számú Módszertani függelék.

Kvantitatív elemzéseink a (2011. november 21-ével lezárt frissítésű) program-monitoring adatok alapján készültek.

Az értékelői csapatot Reszkető Petra és Váradi Balázs alkotta. Ezúton köszönjük kollégáinknak, Scharle Ágotának és Cseres-Gergely Zsombornak a szakmai hozzájárulásukat és észrevételeiket, valamint Halmos Máténak és Kiss Andreának az értékelési projekt során nyújtott hasznos és elkötelezett asszisztensi munkáját, Földessy Árpádnak pedig az elméleti részek összeállítása során nyújtott elemzői támogatását. Külön köszönettel tartozunk a Kiútprogram munkatársai felé az adatok rendelkezésünkre bocsátásáért és a ránk szánt időért.

II. Szociális célú mikrohitelzés

II.1. Vállalkozási potenciál és vállalkozói környezet

A közgazdaságtani, szociológiai és üzleti szakirodalom jó ideje igyekszik megtalálni a választ a következő két kérdésre: Miben áll a vállalkozói lét lényege? És milyen személyi és környezeti feltételek vezetnek el oda, hogy valaki vállalkozóvá váljon – azaz, mi határozza meg a "vállalkozási potenciált"?

Az előbbire olyasfajta definíciókkal válaszol az szakirodalom, hogy "a vállalkozás olyan tevékenység, mely új termékek, szolgáltatások, szervezési módok, piacok és nyersanyagok feltárására, kiértékelésére és kihasználására irányul" (Shane és Venkataraman 2000), amit többnyire az önfoglalkoztatás előfordulásának gyakoriságával, intézményi túlélési rátákkal, a forgalom és a profit alakulásával igyekeznek mérni. Érdekes kiemelni, hogy ezek mindenütt alacsonyok. Például az USA-ban 1990-es évekbeli felmérések szerint a frissen alapított vállalkozások 40%-a egy éven belül beszünteti működését (Taylor, 1999), az új vállalkozások kevesebb, mint 10% növekszik (Duncan and Handler, 1994) és Shiller és Crewson (1997) szerint az önfoglalkoztató amerikai férfiaknak csak 21, a nőknek pedig 8%-a keres többet, mint korosztályának medián-jövedelme.

A második felvetésre (vállalkozási potenciál) koncentrálna különböző szerzők a befolyásoló tényezők széles skálájára koncentrálnak. Így például:

- az üzleti lehetőséget jelentő információkhoz való hozzáférést és azok felismerésére való képességet,
- az üzleti információk kihasználásához szükséges tetterőt és szervezési képességet, a változtatásra, újításra való hajlandóságot (Shane, 2003),
- a vállalkozói léttel járó bizonytalanság elfogadására való képességet (Knight, 1921),
- a teljesítmény igényét (McClelland, 1961) emelik ki, valamint
- azokat a technológiai, iparszerkezeti, környezeti feltételeket vizsgálják, melyek közepette egyes korszakokban és ágazatokban több lesz a saját vállalkozásba fogó egyén.

A vállalkozási potenciál ennek a három tényező halmaznak:

- az objektív vállalkozási lehetőségek,
- az egyéni összetevők/ attribútumok,
- és a környezeti (pl. ágazati, makroökonómiai, a szociális hálóval kapcsolatos) feltételek

interakciójából áll össze.

Az egyéni attribútumok között érdemes megkülönböztetni a pszichológiai és a nem pszichológiai tulajdonságokat. Az előbbiekhöz tartoznak például a motivációs, kognitív egyéni jellemzők (bővebben lásd Baum, Frese, és Baron, 2007), az utóbbi körébe sorolják a nem pszichológiai tulajdonságokat (kor, szocio-ökonómiai státusz, iskolázottság és korábbi karrier, illetve a vállalkozás használdozat-költsége, részletesen Shane, 2003).

Miközben a sikeres vállalkozáshoz inkább hozzájáruló lélektani vonások természetesen előfordulhatnak a társadalom legkülönbözőbb rétegeiben, az utóbbiak közül az iskolázottság és a szocio-ökonómiai státusz definíció-szerűen rosszabb a szociális

mikrohitellel megcélzott rétegeknél, a vállalkozás használdozat-költsége viszont lehet közöttük akár igen alacsony is.

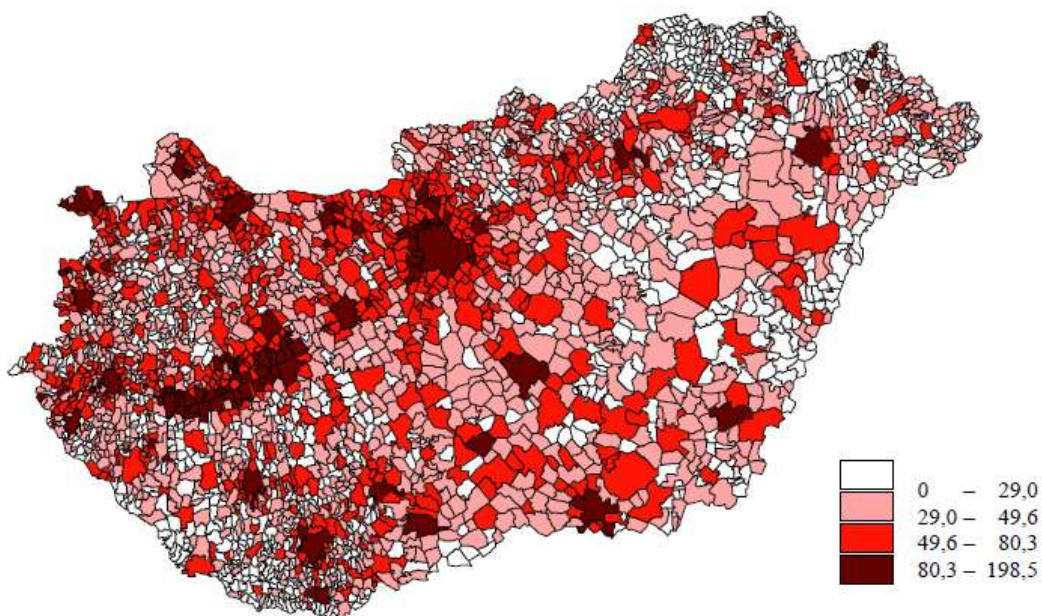
A szakirodalomban létezik egy olyan dichotóm megkülönböztetés is, amely a „push” és „pull” típusú vállalkozó között tesz megkülönböztetést: az előbbi típus az, akit előző élethelyzete elhagyására készítetnek a körülmények; az utóbbi pedig az, aki ki akar próbálni egy üzleti lehetőséget. Egy nemzetközi vizsgálatukban azt találták, hogy a vállalkozók mintegy kétharmada tartozott a „push” és egyharmada a „pull” típusba (Amit és Muller, 1995, idézi: Lengyel 2008).

A vállalkozási potenciál értékelésünk szempontjából releváns hazai empirikus irodalmából (Pl. Hegedüs–Márkus 1978; Laky 1984; Kuczi–Vajda 1996; Laky–Neumann 1992; Czakó et al. 1996; Laki 1998; Laki–Szalai 2004; Róbert 1996; Kuczi 2000, Lengyel 2008), három fontos forrást emelünk ki, melyeket az értékelés szempontjából különösen relevánsnak tartunk.

Lengyel (2008) 1992-2007-es paneladatokat alapján elemzi a hazai vállalkozóvá válás nem pszichológiai, egyéni meghatározottságait. A „tudatosan vállalkozók” – az 1992-ben vállalkozói hajlandóságot mutatók, s azután valóban vállalkozásba is kezdők rétegében felülreprezentáltak a férfiak, az 50 évnél fiatalabbak, a nyolc általánosnál magasabb végzettségűek minden csoportja. Vizsgálatai szerint, a korábbi vezetői tapasztalat csaknem kétszeresére növeli a vállalkozói hajlandóság és a későbbi vállalkozásba kezdés egybeesésének esélyeit. Pozitív befolyással van a tudatos vállalkozóvá válásra, ha a szülők az átlagosnál képzetesebbek, ha a megkérdezett a középosztályba tartozónak gondolja magát, s ha karrierjében voltak ugrások. Foglalkozási csoportokat tekintve, azok közül kerültek ki nagyobb arányban a vállalkozni hajlandóak és később vállalkozók, akik 1992-ben vezetők, félértékesítők vagy szakmunkások voltak.

Kopasz Mariann (2005) elemzése a felsorolt hazai kutatásokra is támaszkodik, a szociális mikrohitelzés szempontjából különösen releváns rurális-kisvárosi vállalkozási hajlandóságot történelmi összefüggésben, kvantitatív eszközökkel vizsgálja.

1. ábra A jogi személyiség nélküli kis és mikrovállalkozások sűrűsége kistérségi bontásban, 2001.

Forrás: Kopasz, 2005, 5. ábra

Kopasz (2005) a vállalalkozási potenciál környezeti feltételeire és térbeli eloszlására koncentrál, és némi bizonyítékot lel a vállalalkozási hajlandóság történeti meghatározottsága: statisztikai kapcsolatot talál a vállalalkozások sűrűsége és az 1935-ös birtokszerkezet (kisbirtokok elterjedtsége) között. Még relevánsabb a társadalmi tőke hatása a vállalalkozási potenciálra, amit a szerző a civil (non-profit) szervezetek sűrűségével mér, s mely (kihagyva az ötszáz főnél kisebb lakosságú falvakat) szintén szignifikáns.

Tekintve, hogy a Kiút roma célcsoporttal dolgozik, felmerül, hogy milyen a vállalalkozási potenciál és az etnikai tényező viszonya. Messing és Molnár (2011) kvalitatív eszközökkel lebonyolított kutatása szerint még a széles körben cigánynak vélt (részben a feketegazdaságban zajló) vállalalkozói tevékenységek, mint az uzsorahitelezés, vasazás, fatolvajlás sem köthetőek egyértelműen romákhoz. A munkahelyi diszkrimináció és tartós munkanélküliség okozta alacsony használdozat-költség inkább magyarázza a vállalalkozási döntést, mint valamiféle etnikai meghatározottság. Fő megállapításuk, hogy a cigánysághoz inherensen köthető cigány megélhetési stratégia nem létezik, ha vannak is olyan megélhetési módok, amelyekkel egyik vagy másik cigány csoport gyakrabban él. Ez alól néhány, identitásképző szereppel is bíró tevékenység jelent kivételt: az üzletelés (az oláh cigányok esetében), a zenélés (zenész cigányok esetében) és az erdei / erdőgazdálkodáshoz fűződő tevékenységek (beások).

II.2. Mikrohitelprogramok tapasztalatai és hatásai

Nemzetközi programok és tapasztalatok

1978 márciusa óta, amikor is megalakították Bangladeshben azt az egyesületet, mely vidéki szegények megsegítését tűzte ki célul és időközben ASA (*Association for Social Advancement*) néven vált híressé, újraértékelődött a szegényekre, alacsony jövedelműekre szabott mikrohitel programok jelentősége.

Az elmúlt három évtizedben a glóbusz számos országában további kísérleti modellek és kezdeményezések indultak, melyek mindegyike a társadalmi felzárkóztatás és a tisztán pénzügyi hitelezés vegyes céljait követte – több és kevesebb sikerrel.

Az alábbiakban - hangsúlyozottan a teljesség igénye nélkül - rövid áttekintést adunk a társadalmi felzárkóztatási (vö. fejlesztési) és hitelezési modellek eddig ismert típusairól. A nemzetközi kitekintést a jelen értékelés kiemelt szempontjai vezérlik, azaz a ma már sok helyütt különálló pénzügyi üzletágként definiálható mikrohitelezés körébe tartozó modellek közül csak azokat válogattuk ki, melyek:

- *Célkitűzéseiben* keverednek tisztán pénzügyi és szociális célok
- *Célcsoportjai* elsősorban elmaradott helyzetben (és térségben – legyen az városi vagy vidéki) élő szegények voltak
- *Eszközei* tekintetében *nem csak* visszatérítendő pénzügyi támogatást, hanem kiegészítő szolgáltatásokat is nyújtanak, és végül, de nem utolsó sorban lehetőleg
- *Módszertanilag megalapozott, nemzetközi szinten összemérhető értékelések és/ vagy hatásvizsgálatok* készültek teljesítményükről.

Az alábbi táblázat foglalja össze az általunk azonosított modelleket.

1. táblázat: Mikrohitelzés modelljei a nagyvilágban

Mikrohitel modell	Hitelmechanizmus	Célok és misszió	Célcsoport	Pénzügyi eszközök	Kiegészítő szolgáltatások	Értékelések / Hatáselemzések	Példa
Csoporttagok hoz kötött hitelek	Egyéni (háztartásokra) szabott hitelek Csoport-nyomás vagy visszafizetésre tett kölcsönös felelősségvállalás alapján	Önellátás támogatása, jövedelem-termelés ösztönzése	Vidéki szegénységben élő, földtulajdon nélküli nők és háztartások	Kis összegű, egyéni, működő tőke hitel (USD 100-200) Futamidő: 6-12 hónap Heti visszafizetés Csoport-nyomás (5-6 fő/ csoport) Nincs fedezet/ biztosíték Szekvenciális hitelfelvétel (2+2+1)	Minimális kiegészítő, üzleti szolgáltatások Csoporttagok támogatása Kötelező részvétel a csoport-gyűléseken és heti megtakarítás Önbecslés építése és egyéni készségek fejlesztése	Khandker 2005 – pozitív hatás: jövedelmezőség Chowdhury et al 2002 – völgy hatás Pitt és Khnadker 1996 – pozitív hatás: fogyasztás, munkakínálat, ingóságok Morduch 1998 – szelekciós hatás kiszűrése, programhatás megkérdőjelezése	Grameen Bank, BRAC, ASA (Bangladesh)
Szolidaritási csoportok	Egyéni vagy csoport-hitelek Közös szolidaritási fedezet	Jövedelem-termelés ösztönzése, helyi közösség-fejlesztés	Városi, szegény negyedekben működő mikrovállalkozások	Kis összegű, működő tőke hitel Futamidő: 6-12 hónap Heti visszafizetés Közös, csoportos felelősségvállalás	Minimális kiegészítő, üzleti szolgáltatások Csoporttagok támogatása	Bazzeró 2002 – esettanulmány, ajánlások Hatáselemzés – nincs információ	Prodem (Bolívia)

Falu bankok (<i>village banking</i>)	Egyéni hitelek, de kölcsönös felelősségvállalás	Jövedelem-termelés ösztönzése, helyi közösség-fejlesztés, megtakarítások ösztönzése	Vidéki szegénységben élő, nők és háztartások	Kis összegű, működő tőke hitel Heti visszafizetés Nincs fedezet/biztosíték	Minimális kiegészítő, üzleti szolgáltatások Egyéni megtakarítás előírása Önbecslés építése és egyéni készségek fejlesztése	FINCA 2010 – női részvétel (70%), visszafizetési arány (80%) Hatáselemzés – nincs információ	FINCA (Bolívia, Guatemala, Örményország, Azerbajdzsán, Oroszország)
Közvetlen egyéni hitelek	Vállalkozói hitelek Egyéni felelősségvállalás vagy csoport által nyújtott fedezet (takarékszövetkezeti formában nyújtott kollektív biztosíték)	(Önálló) teljes-idős foglalkoztatás ösztönzése, stabil jövedelemforrás-teremtés (egyéni és háztartási szinten)	Már működő, hátrányos helyzetben lévő mikrovállalkozások (vidéki és városi) Vagy Új vállalkozások Informális szektorban alkalmazottak (bevándorlók)	Kis összegű, működő tőke vagy beruházási hitel (USD 1000-5000) Futamidő: 12-24 hónap Minimális fedezet vagy biztosíték (akár jövőbeni jövedelemre)	Vállalkozói képzés Erősen kereslet-(igény)-vezérelt kiegészítő szolgáltatások	Értékelés, hatáselemzés – nincs információ	Rural Enterprise Assitance Project (US, Nebraska) ADEMI (Dominikai Köztársaság)

Forrás: Saját kigyűjtés - OECD 1996, Grameen Bank n.é., ACCION 1998, Tendler 1997 alapján.

A nemzetközi irodalomban a mikrohitelezési programok részletes kvantitatív elemzése viszonylag újdonságnak számít. Mint ahogy a fenti táblázatban is látható, a releváns hatásvizsgálatok száma egyelőre igen alacsony, a nyilvánosan elérhető elemzések többsége a mikrohitelezés őshazájának számító Bangladessele foglalkozik. Szempontunkból ez kedvező, mert mind a terület úttörőjének számító Grameen Bank, mind annak két fő vetélytársa (BRAC, ASA) a magyar Kiútprogramhoz több szempontból hasonló konstrukciókat kínál, hiszen azok lényegi eleme a női hitelek preferálása, valamint a hitelek valamilyen csoport-elven történő kockázatközösségbe való tömörítése. Emellett mind a bangladesi, mind a magyar példákban elmondható, hogy az átlagos havi keresetekhez képest relatív kis összegű kölcsönök kihelyezéséről van szó, illetve hogy annak visszafizetése a piaci hiteleknél nagyobb, heti gyakoriságú. Az alábbiakban az utolsó szűrési szempontunk (megalapozott és nemzetközi szinten összehasonlítható módszertannal készült) programértékelések és hatáselemzések eredményeit ismertetjük.

A Grameen program által alkalmazott modellek egyike, melyhez felépítésében közel áll a másik két kezdeményezés (BRAC, ASA) modellje, a hitelek ötfős csoportjának minden tagja kezességet vállal a többi tag hiteléért, melyet, ha bármelyik tag nem képes visszafizetni az összes tag elveszíti a további hitelekre való pályázás lehetőségét. Ennek következtében a tagok folyamatos felügyelet alatt vannak saját társaik által, ami a megszokottnál jóval magasabb, 90-100%-os visszafizetési arányt eredményez. Ez az átlagosan 110 dollárnak megfelelő (2000-es adat illetve árfolyam) hitelösszeg 2%-át kitevő, heti rendszerességgel fizetett részletekkel történik. (Khandker 2005)

A bangladesi programok jelentőségét legjobban az 1974 és 2009 között elért 24,8 millió ügyfél (lásd Microcredit Regulatory Authority, Banglades), valamint a már említett, a Grameen bank esetében 88,7%-os, az ASA esetében 99,9%-os visszafizetési ráta tükrözi (Chowdhury 2002). Ám a lefedettség és visszafizetési mutatókon túli, nettó programhatást mutató eredmények vegyesebb képet festenek.

A programhatás becslésének legpontosabb módszere véletlenszerűen sorsolja ki a programban résztvevő egyéneket (falvakat), melyek így a legnagyobb valószínűséggel egyeznek meg a programban nem résztvevőkkel minden a program eredményessége szempontjából jelentőséggel bíró tulajdonságban (Andersen et al 2009). Így elkerülhető, hogy például a hitelintézet a nagyobb növekedési potenciállal rendelkező vállalkozásokat részesítse előnyben, mely esetben utólag nagyon nehéz az annak meghatározása, hogy a programból kimaradtakhoz képest milyen mértékben teljesítettek jobban a résztvevők a program eredményeképpen, és milyen mértékben az amúgy is kedvezőbb adottságaik okán. Az ilyen vizsgálatok lehetőségének hiányában – mely etikai és más okokból a gyakoribb eset – az értékelést végzők a kontrollcsoport meghatározásakor a résztvevőkhöz a legtöbb tekintetben hasonló összetételre törekednek.

Egy korai vizsgálat esetében (Pitt et al 1996) ezt a résztvevők a program által érintett falvakban élő, de a részvétel felső határánál nagyobb földterülettel rendelkező gazdákhoz hasonlításával érték el. 1991-92-ben összesen 87 faluban található 905 résztvevő és 893 kontroll háztartás összehasonlításával Pitt és Khandker szignifikáns hatást mért a háztartás gazdasági helyzetére reprezentatív hat változó esetén (így, a háztartás fogyasztása, nők ingóságai, a család férfi és női tagjainak munkakínálata, a család fiú és lánygyermekének iskolázottsága) Az eredmények azonban megoszlottak aszerint, hogy a hitelt a család férfi vagy női tagja kapta-e. Míg a nőknek folyósított hitel szignifikánsan ($p=0.05$) növelte mind a hat változó értékét, a férfiak által fölvetett kölcsön csak a fiúgyermek iskolázottságát növelte. Ez megkérdőjelezi azt a feltevést, miszerint a hitel felhasználása és annak hatása

szempontjából mindegy, hogy azt a család mely tagja kapja, ám ennek az ellenkezőjét a hat változó közül csak a nők ingóságai és nők munkakínálata esetében sikerült hitelt érdemlően bizonyítani. ($p=0.05$)

Ezt az eredményt három évvel később Morduch (1998) vonta kétségbe a kontrollcsoport meghatározása során feltárt pontatlanságokra hivatkozva. A tanulmánya több olyan dokumentált esetet közöl ahol a jogosultság felső határának számító fél hektárosnál nagyobb gazdaságok is kaptak hitelt (szélsőséges esetben akár 14 hektárig). Ezen túl Morduch a teleknagyság exogenitását is megkérdőjelezi; nézete szerint nem helyes azt feltételezni, hogy a fél hektár alatti, és afeletti gazdaságok termelékenységéje és egyéb a hitel megtérülése szempontjából releváns tulajdonságai megegyeznének, amely elengedhetetlen feltétele lenne annak, hogy ezek a gazdaságok a résztvevők kontrollcsoportjaként legyenek használhatóak. A tanulmány végezetül bizonyítja, hogy a mikrohitel Pitt és Khandker által kimutatott hatása a hibás identifikációs hipotézis elvetése után többé nem mutatható ki.

A kétezres években a kutatók álláspontja keveset közeledett. 2005-ös munkájában Khandker az eredeti mintát egy 1998-99-es felvétellel panellé bővítve megismétli az eredeti, a mikrohitelzés családi vállalkozások profitjára gyakorolt kedvező hatására vonatkozó eredményeit, míg az erre 2009-ben adott válaszokban Morduch kitart az endogenitás problémája mellett, és elveti a programhatás véletlenszerű kísérlet nélküli pontos becslésének lehetőségét.

A bangladesi hatásvizsgálatok közül végezetül érdemes kiemelni Chowdhury és társai 2002-es munkáját. Az eddig bemutatott vizsgálatokkal szemben ez a tanulmány a hatás időben intenzitásával kapcsolatos hipotéziseket tesztelt, dummy változók segítségével. Egy 1999-es, 954 háztartást érintő felvétel alapján számított eredményeik völgy alakú hatást engednek sejteni; a programok hatására mind az abszolút mind a relatív szegénység eleinte egyre intenzívebben csökkent, majd hozzávetőlegesen hat év múlva – ahogy a program hatása gyengült – újra növekedni kezdett.

Dél Afrikában ezzel összhangban Karlan és Zinman (2008) azt találta, hogy a hitelek fogyasztása tartósan megnövekedett a program lezárását (a hitel visszafizetését) követő hatodik és tizenkettedik hónap közötti periódusban. Bár ennél hosszabb távon nem állt módjukban vizsgálni az eredményeket, egyértelmű, hogy a kedvező hatás jelentős része jóval a program zárása után jelentkezik.

Metodológiai szempontból különös figyelmet érdemel Banerjee és Duflo 2009-es cikke, mely az indiai Hyderabad városában vizsgálta egy mikrohitel program eredményességét. Az általuk készített vizsgálat nagy előnye, hogy a nagyszámú (6850) mintán belül véletlenszerűen választották ki a résztvevő és a részt nem vevő háztartásokat, így nyerve pontos viszonyítási alapot. A bangladesi, illetve a Kiútprogramhoz hasonlóan a Hyderabadban elérhető konstrukció is nők 6-10 fős csoportjait célozta, kis összegű és gyakori visszafizetésű hitelekkel. Ezek közül az első felső határa 10 000 indiai rúpia, melyet az ügyfelek 50 hét alatt törlesztettek, 20%-os THM-el. Ezt követően a második hitel kerete kétszeresére növekedett (20 000 indiai rúpia), így ösztönözve a sikeres visszafizetést.

A hitelt kínáló Spandana csoport gyorsan terjeszkedik és több mint 1,2 millió ügyfelet ért el a felmérést megelőző tíz évben. A kutatópáros eredményei alapján a hitel érdemben befolyásolja mind a fogyasztási szokásokat, mind a vállalkozások eredményességét. Az új vállalkozásokat indító, vagy meglévő vállalkozásokat bővítő hitelek – kik az összes hiteles 30, illetve 22%-át adták – jellemzően az átlagosnál jelentősen többet költöttek tartós

fogyasztási cikkekre, melyek az ilyen mikro- és kisvállalkozások esetében érdemben befektetést takarnak. Ugyanekkor csökkenés volt kimutatható a nem tartós, különösen az élvezeti cikkek fogyasztásában, mely hitel mértékét meghaladó befektetésre utal. Más esetekben ellenben ezek fogyasztása megugrott, mely valószínűleg drágább uzsora vagy bankhitel kiváltásából, vagy jövőbeni jövedelem terhére történő fogyasztás kisimításból eredhet. Ezen túlmenően azonban a vizsgálat középtávon (15-18 hónap) nem tudott kimutatni semmilyen érdemleges hatást a gyermekek iskolázottságára, a család egészségi állapotára vagy a nők a családon belüli döntések meghozatalában való részvételére nézve.

A kontrollcsoportos vizsgálatok előnyeit jól illusztrálja Coleman 1999-es értékelése, mely egy 1995-96-os 445 thaiföldi falu bevonásával készített felvételen alapszik. A felvétel készítése közben ugyanis rendelkezésre állt adat egy olyan falusiakból álló csoportról is, akik addigra más sikeresen pályáztak a program egy következő hullámában, ám a kölcsöneiket még nem kapták meg. Logikus az a feltevés, hogy ezek a pályázók, agilitásuk és üzleti képességeik terén megegyeztek a programban érintettekkel, így szolgáltatva tökéletes kontrollcsoportot. Ennek használatával Coleman megmutatja, hogy a nem véletlenszerű kísérletekkel történő értékelések jelentősen túlbecsülik a nettó programhatást, mely az általa vizsgált program esetében nem tért el szignifikánsan a zérótól. Fontos azonban megjegyezni, ahogy a szerző maga is teszi, hogy Thaiföld az egy főre jutó haza termék tekintetében jelentősen kedvezőbb helyzetben van a hasonló programok jellemző gazda országainál, mely alááshatja az itt szerzett tapasztalatok más fejlődő országokban történő hasznosítását. Ez főleg abból ered, hogy míg a célországok árszínvonala globálisan igen eltérő lehet a mikrohitel összege nominálisan egy relatív szűk sávban, 50 és 300 dollár között mozog. Míg ez sok országban elegendő egy vállalkozás elindításához, Thaiföldön ez sok esetben kevésnek bizonyult. Ezt támasztják alá a hitelben részesülők által adott visszajelzések, valamint az a tény, hogy az országában a vizsgált mikrohitel összege átlagosan csupán 6%-át tette ki a felmérésben szereplő háztartások vagyonának. A program eredményeit továbbá kedvezőtlenül befolyásolja az a tény is, hogy a legtöbb mikrohitel programmal ellentétben a hitelek csupán 30%-át tették ki nők.

Ugyanebben az országban jutott kevéssé meglepő, de igen jelentős eredményre Kaboski és Townsend (2005): a mikrohitel uzsorakölcsönöket kiszorító hatását sikerült dokumentálniuk. Számításuk szerint a mikrohitel programok elérhetősége egy adott faluban átlagosan 8 százalékponttal csökkentette a falubeliek uzsorásokhoz fordulásának valószínűségét, valamint további 10-29%-al annak valószínűségét, hogy negatív jövedelmi sokk esetén a falubeliek állami vis major kölcsönökhöz folyamodjanak.

Egy másik jól dokumentált véletlenszerű kísérlet Karlan és Zinman (2009) nevéhez fűződik. A vizsgált manilai programban közel 1400 egyéni és 2000 csoportos ügyfél jutott a mediánhiteles havi jövedelmének 37%-át kitevő kölcsönhöz, 13 hónapos lejáratú és heti törlesztésekkel. A Kiútprogrammal való hasonlóságot erősíti, hogy az eddig tárgyalt programokhoz hasonlóan az ügyfelek döntő többsége, 85%-a nő volt. Jelentős eltérés ellenben, hogy a jelentkezők döntő többsége a hitel nem egy új vállalkozás elindításához tervezte használni, amit a pályázókra átlagosan jutó 1,15 darab már meglévő vállalkozás is tükröz. Szemben Pitt és Khandker bangladesi eredményeivel ez a tanulmány arra a következtetésre jut, hogy a program hatása a célcsoporttól eltérően a férfi és az átlag hitelesnél jobb anyagi helyzetű ügyfeleknél volt a legnagyobb. Ezen túlmenően konkrét hatásokat is azonosít, melyeken keresztül a hitel növeli a kisvállalkozások nyereségességét. Ezek egyfelől a formális biztosítási eszközök kiszorításán keresztül és az így elért költségmegtakarításon érvényesülnek, másfelől azon keresztül, hogy a támogatott

vállalkozások a bérelt munkaerő egy részét tőkebefektetéssel helyettesítették, amely jellemzően a legkevésbé produktív munkaerő elbocsátásával jár.

Hasonló megállapításra jut de Mel és társai (2006) is, Srí Lankán végzett kutatásaik alapján a férfiak által vezetett kisvállalkozások nagyobb hozamokat értek el a hitelek segítségével, mint a nők által vezetettek. Az általuk mért átlagos hozamok elérték a havi 4%-ot, jelentősen a piaci hozamok fölött teljesítve, mely alapján a szerzők arra jutottak, hogy a hitel hatékonyságának fő forrása a szűkös hitellehetőségekben, és nem a biztosítási szolgáltatások szűkösségében keresendő Srí Lankán.

Regionális és korábbi hazai programok és tapasztalatok

Magyarország és a jelentékeny roma kisebbséggel rendelkező közép-kelet-európai országok mind társadalmi, mind szabályozási, mind gazdaságszerkezeti- és fejlettségi szempontból lényegesen eltérnek a mikrohitel bölcsőjét jelentő ázsiai államoktól.

Alább bemutatunk a Kiúthoz leginkább hasonló hazai és néhány regionális szociális mikrohitel programot. Olyan programokat, melyeknek nincs különösebben szegénységhez, roma identitáshoz vagy más társadalmi hátrányhoz kapcsolható missziójuk, nem tárgyalunk (lásd például, magyar Business Basics Alapítvány vagy a romániai román-svájci ROMCOM).

SEED Alapítvány, Magyarország - női vállalkozóvá válási hitel

A SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány küldetése, hogy előmozdítsa a fenntartható gazdaságot és az esélyegyenlőséget az etikus, tudatos és hatékony vállalkozói magatartás népszerűsítésén és fejlesztésén keresztül. Célcsoportjai már működő kisvállalkozók. Vállalkozói hiteleket és esélyegyenlőségi, vállalkozói képzéseket nyújt. Programtermékük női vállalkozóvá válási hitel, melyet két további intézménnyel (Citicorps Foundation és Women's World Banking Hungary) együttműködésben nyújtanak.

2. táblázat: SEED Alapítvány – mikrohitel program

Cél	Eszközök	Pénzügyi mutatók	Nők aránya
Társadalmi szerepvállalás és érdekérvényesítés ösztönzése (<i>empowerment</i>) Szociális helyzet javítása	Egyéni hitelezés (500 ezer- 1 millió HUF) 3-5 év futamidő Havi törlesztés	Alacsony indulóösszeg (40 000 USD) 95% visszafizetés, évi (átlagos) száz hitel	100%

Forrás: www.seed.hu, szakértői interjú

A programról nem készült formális értékelés, de a nemzetközi partner elvárásait (évi száz hitel) nem sikerült teljesíteni (forrás: szakértői interjú), és az operatív szervező szerint igen nehéz volt kedvezményezetteket találni, akik között volt, aki bankba tette a pénzt, és a hozamból törlesztett.

Autonómia Alapítvány, Magyarország – mikrohitel program

Az Autonómia Alapítvány 1990-ben a civil társadalom fejlődésének elősegítésére alakult magánalapítvány. Támogatási programjainak célcsoportjai elsősorban olyan civil kezdeményezések, melyek során a résztvevők a rendelkezésükre álló helyi erőforrásokat is mozgósítják céljaik elérése érdekében. Támogatási eszközeinek köre kiterjed fejlesztésre, képzésre, vissza nem fizetendő támogatásokra.

A Mikrohitel Rt. különálló szervezet által menedzselte Mikrohitel Program 2005-2008 között futott az Open Society Institute és az UNDP közös finanszírozásával.

3. táblázat: Autonómia Alapítvány – mikrohitel program

Cél	Eszközök	Pénzügyi mutatók	Nők aránya
Mélyszegénységben élő, vállalkozói tapasztalattal rendelkező romák vállalkozás-bővítésének segítése	Egyéni, majd csoportos hitelek Helyi terepmunkás vezette csoportok Havi találkozók Terepmunkásoknak pénzügyi képzés. KHR-vizsgálat Kétféle csoport: 5-7 fős és 15 fős. Havonta max. 2 tag kaphatott hitelt. Max 300 ezer forintos (egyéni esetén max 400 ezer forintos, kivételes esetben 400-600 ezer forint, a program utolsó évében 100 ezer forint) hitelösszeg 12 hónap futamidő Oda mentek, ahol pozitív fogadtatásra számítottak: Borsod, Tolna, Békés, hólabda módszerrel	Kihelyezett hitelösszeg: 44 millió HUF Visszafizetési ráta: 60% alatt Összességében 23 csoport, 154 ügyfél Átlagos hitelnagyság: 284 000 HUF Program költségvetés: 300 000 EUR (21% működési költségen)	Nincs információ

Forrás: Autonómia 2008, UNDP n.é., szakértői interjúk

A programot a végrehajtók *ex post*, és az UNDP közbenső értékelése kudarcként minősítette. Először egyéni hitelt nyújtottak, hét kihelyezés után ez kudarcnak bizonyult, így módosították a programot csoport-alapú hitelezésre (kölsönös visszafizetési felelősség-vállalás). Azonban a csoport sem töltötte be a visszafizetés kölcsönös garanciájának szerepét, a szűrés nem volt sikeres. Így a visszafizetési ráta is igen alacsony lett (50% - szakértői interjú). Fontos megjegyezni, hogy a program tapasztalataival kapcsolatban egyeztetettek a Kiútprogram kidolgozói a kezdést megelőzően.

BESA, Albánia

Az Open Society Foundation támogatásból és Világbanki hitelből az albán kormány által támogatott, 1999-ben alapított mikrohitel-alapítvány, mely 2008-ban vállalatá alakult. Célcsoportjai: városi kis- és mikrovállalkozások, nők és alacsony jövedelműek. Kisvállalati és háztartási hitelekre nyújtanak.

4. táblázat: BESA Alapítvány – mikrohitel program

Cél	Eszközök	Pénzügyi mutatók	Nők aránya
Városi kis és mikrovállalkozások fejlődésének támogatása	Vállalkozói hitel (500-2000 USD) Futamidő: max. 2 év	Mérlegfőösszeg (2010) 53,5 millió dollár Átlagos hitelösszeg: 2352 USD, kb. 18 000 aktív hitelezett Pozitív megtérülési mutató (ROE)	Nincs információ

Forrás: <http://www.mixmarket.org/mfi/besa>

A programot az UNDP példaként állította a hazai Mikrohitel Rt. (lásd Autonómia mikrohitel program) elé, annak mérete és nyereségessége és komoly piaci erejű, pénzügyi közvetítővé való alakulása is a sikeres működés jele.

Horizonti, Macedónia

A Catholic Relief Services USCC macedóniai roma mikrohitel-projektje, mely már 2000 óta fut, és 2005 óta helyi mikrohitel-alapítványként tevékenykedik. Célcsoportjai: mikrovállalkozások, melyek számára rövid- és hosszú lejáratú, egyéni és csoportos mikrohitelt, valamint képzéseket nyújtanak.

5. táblázat: Horizonti – mikrohitel program

Cél	Eszközök	Pénzügyi mutatók	Nők aránya
Roma vállalkozások fejlődésének támogatása	Csoportos mikrohitel	Eszközállomány: 2,5 millió USD Kihelyezett hitelek összege: 4,9 millió EUR Átlagos hitelösszeg: 540 EUR	Nincs információ

Forrás:

http://horizonti.org.mk/reports/financial_statements_mk.html

<http://www.slideshare.net/habitatmacedonia/microfinance-for-roma-in-macedonia>

Ismereteink szerint nem született semmilyen értékelés, hatáselemzés a programról.

Integra Romania

Az Integra Romania egy nonprofit szervezet, mely 2000-2009 között különféle támogatási programokat valósított meg. Célcsoportjai: hátrányos helyzetű nők (munkanélküliek, özvegyek, egyedülálló anyák, elváltak), akik üzletet szeretnének vezetni; családi kisvállalkozások, vidéki kisvállalkozók és kistermelők. Támogatási portfóliójuk igen széles: így kezdő vagy bővülni akaró kisvállalkozások számára képzéseket, hiteleket és tanácsadást (piacra való bejutás elősegítése) nyújtanak. A hátrányos helyzetű és kirekesztett csoportok támogatása képzésekkel, induló vagy bővülni kívánó vállalkozásoknak szánt hitelekkel történik. Az üzleti etika és a vállalatok szociális felelősségének népszerűsítését is szorgalmazzák különböző kampányokkal.

6. táblázat: Integra Romania – mikrohitel program

Cél	Eszközök	Pénzügyi mutatók	Nők aránya
Kisvállalkozások fejlődésének támogatása (export, bővítés)	Vállalkozási hitel (induló vagy bővülő kisvállalkozások részére) Ingyenes üzleti tanácsadás	Integra és külföldi partnereinek beruházásai: 20.000 - 200.000 EUR/vállalkozás Összesen: 968 mikrohitel, 2,8 millió USD értékben 7 év alatt 9000 USD veszteség 2692 munkahely és 395 üzlet létrehozása és fenntartása Kb. 9000 közvetett és közvetlen kedvezményezett	Nincs információ

Forrás: <http://www.integraromania.ro/programe-istoric/> és Carboni 2010.

Ismereteink szerint nem született semmilyen értékelés, hatáselemzés a programról.

További, magyarországi, kormányzati - kifejezetten mikro- és kisvállalkozásokat célzó mikrohitel programok – részletes bemutatására jelen fejezetben nem térünk ki. A 2. Sz. Függelékben található az egyes programok, programgazdák, illetve hiteltermékekről a z áttekintés. Ezek alapján megállapítható, hogy semelyik meglévő, futó hazai „társ-program” nem rendelkezik olyan specifikus célzással és hiteltermékkel, mint a Kiútprogram. Ilyen tekintetben ez a kezdeményezés egyértelműen hiánypótló. A hazai mikrohitel-programokról nem készült nyilvános értékelés és hatáselemzés – ezt a deficitet a jelenleg futó, JEREMIE kezdeményezés keretében elindított Új Magyarország Mikrohitel program pótolhatja, mely EU-s társfinanszírozása kötelező teszi közbenső és majdan utólagos értékelés elkészítését.

II.3. Tanulságok a Kiútprogram számára

Az elmúlt három évtized nemzetközi tapasztalatai, valamint a regionális és hazai programok tanulságai sok ponton egybecsengenek. Az egyes programok értékelései és hatásvizsgálatai számos buktatót és siker-kritériumot mutattak fel, melyek közül négy szempont alapján emeljük ki a Kiútprogram számára legfontosabbakat. A négy szűrő szempontunk a következő:

- i. *Célzás megfelelősége* (földrajzi, kedvezményezett szinten)
- ii. *Program koherenciája* (üzleti / társadalmi környezetbe való beágyazottsága)
- iii. *Csoport-dinamika érvényesülése* (csoportnyomás, 'peer pressure')
- iv. *Program-végrehajtás*

I. Célzás megfelelése

- *Potenciális kedvezményezettek igényeihez szabott támogatások.* Földrajzi elhelyezkedésüktől függetlenül, a legtöbb potenciális kedvezményezett, még ha meg is vannak a szükséges egyéni szintű attribútumai, három kihívással szembesül, amikor vállalkozói tevékenységbe kezd: 1) információs hiány, 2) vezetői/menedzseri képességek hiánya, 3) pénzügyi források hiánya.

Több, a régióban sikeres program inkább már futó vállalkozások bővítésére, semmint vállalkozás-indításra ad kölcsön. Az adott mikrohitel program a célcsoportja igényeinek és legfőbb hiányosságainak függvényében kell, hogy kialakítsa a szolgáltatásait – legyen szó, akár csak a hiteltermékről, akár a kiegészítő szolgáltatásokról.

A korai, bangladesi programok esetében a vidéki, földtulajdon nélküli nők megcélzása ebből kifolyólag automatikusan magával hozott bizonyos programelemeket – így például, életmód-képzést, alacsony összegű és csak fokozatosan növelt működő tőke hitelt, alapvető piaci információk megosztását. Az észak-amerikai mikrohitel programok többsége ezzel szemben már sokkal inkább közép-távú, működő tőke és/ vagy beruházási hitelekre és üzleti, vállalkozói készségek fejlesztésére (pl. cash-flow menedzsment, üzleti tervezés) koncentrált – az összetettebb üzleti környezetnek és esetenként eltérő, vállalkozói igényeknek megfelelően.

Olyan kliensek esetében, akinél felmerülhet annak esélye, hogy az adott hitel sokkal inkább fennálló (fogyasztási) hitelek fedezetéül, mintsem a visszafizetést lehetővé tevő vállalkozásra adott kölcsönként szolgál, az adott program eleve kudarcra van ítélve (lásd Autonómia tapasztalatok). Ennek kockázatát csökkenti a potenciális ügyfelek körülményeinek alapos és körültekintő felmérése, mely idő-igényes, ám visszatérülő tevékenység.

- *Földrajzi elhelyezkedés.* városi/ vidéki piaci központok közelsége ugyancsak meghatározó lehet az egyes kedvezményezetteknek nyújtott kiegészítő támogatások kialakításában. Míg az elmaradott, vidéki falvakban az árubeszerzés, a piaci információkról való tájékozódás maga is már kihívásként jelenhet meg, addig a városi környezetben sokszor a hátrányos helyzet ellenére ezek könnyebben teljesíthető akadályként jelentkeznek.
- *Célzás finomhangolása.* nemzetközi gyakorlatban sem ritka az, hogy a végrehajtás közben derül ki, milyen támogatások (képzés, hitelfetételek, folyamatos egyéni konzultáció, stb.) szolgálja leginkább a célcsoport igényeit. A program-tervezés során fontos ezek alapos felmérése, azonban idő- és erőforrás-korlátok figyelembe vétele mellett megfontolandó lehet ezek módosítása, finomítása is az időközi visszajelzések alapján.

II. Program koherenciája

- *Kiszámítható adó- és járulék-szabályozás.* Komplex állami keretszabályozással terhelt környezetben, az egyéni vállalkozások sikerét meghatározhatják olyan külső tényezők, melyekre nincs közvetlenül hatása az adott program felelőseinek – így például a kedvezményezettek információs lemaradását növeli egy folyamatosan változó adórendszer, (esetlegesen meglévő) pénzügyi megtakarításait emésztetheti fel a járulékfizetési rendszer változása, vagy éppen a mikrohitel programba való belépést akadályozhatja az uzsora elleni fellépés és állami kontroll hiánya. Ezekkel az üzleti környezetbeli veszélyekkel épp úgy számolni kell, mint az input-árakkal vagy a várható kereslettel.
- *Piaci versenyfeltételek – helyi versenyképesség.* Fejlett gazdaságokban a piaci verseny is fokozottabb. Az árakat gyakran a hatékony nagyüzem, a feketén működő versenytársak vagy akár az import költségei határozzák meg. Ez akár

egész szektorokat is profitábilisan elérhetetlenné tehet a legálisan működő kisvállalkozó számára. Még a helyi piacra termelt, „non-tradable” jóságok és szolgáltatások esetében is azzal kell számolni, hogy innovatív ötlet, monopol-input híján, a belépés költségeivel is számolva, a kedvezményezett versenyképességének biztosítása óriási erőfeszítést, összetett beavatkozást igényelhet, mely a pénzügyi forrásokhoz való hozzájutáson túl, piaci információk megszerzését, megértését, valamint terítését, továbbá vállalkozói készségek fejlesztését igényelheti egy azon ütemben az adott program részéről.

- *Pénzügyi közvetítés önálló jogon:* A sikeres programok mind Ázsiában, mind Dél-Kelet-Európában megtalálták azt az üzleti-jogi formát a pénzügyi közvetítésre, amivel nem öszvér-szerű, kényszerű társbérletben, hanem saját égiszük alatt nyújthatnak hiteleket.

III. Csoportdinamika érvényesülése

- *Fedezet és garancia hiánya – alternatív megoldások:* A magyar egyéni, szociális mikrohitelkezési konstrukciók eddig nem váltak be, és ha a célzás olyan, hogy valódi hitelgaranciát (pl. jelzálogot) nem lehet érvényesíteni, a hitel visszafizetés garanciája csakis valamilyen felelősségvállalást, kezességet felhasználó, másokat is bevonó konstrukció lehet.
- *Kölcsönös felelősségvállalás:* A csoportos hitellezés sikeres modelljeinek közös jellemzője, hogy a csoport fontos funkcióval bír, és működtetésének szabályai is azt szolgálják. Ez a funkció nem csupán, sőt nem is elsősorban a mérhető hatékonyság, a közös vagy egymástól való tanulás, hanem, tárgyi hitelbiztosíték híján, az egymásért való felelősségvállalás, a csoport előtt szegyenben maradás elkerülésének imperatívusza. A sikeres csoportos mikrohitel-modellek vagy olyan közösségekben találtak táptalajra, ahol bizonyos közösségi (pl. vallási, etikai) normák vagy nehezen elszakítható társadalmi kapcsolatháló támogatották a kölcsönös fegyelmet a csoport-tagok között; és/vagy ott, ahol konkrét anyagi, kölcsönös felelősség terhelte az érintetteket (például, kölcsönösen vállalt hitelfedezet, teljes csoport hitellezésének felfüggesztése egy tag elmaradása esetén). Bármilyen megoldásról is legyen szó, ez a mindenkor társadalmi-szabályozási keretfeltételek között a csoportos mikrohitellezés sikerének *sine qua non* feltétele.

IV. Program-végrehajtás

- *Kiszámítható és jól kommunikált program-terv:* A vállalkozói tevékenység bizonytalanságoktól terhelt, amit alapos és rugalmas tervezéssel lehet valamelyest ellensúlyozni. A vállalkozó számára jelentős hátrány, ha az adott támogatási program által nyújtott pénzügyi eszközök és szolgáltatások is kiszámíthatatlanok, tervezhetetlenek. A program kiszámíthatóságának biztosítása a program-szponzorok és menedzsment felelőssége: a sikeres mikrohitel-programok világos, kiszámítható feltételekkel zajlanak. Egy paramétereiben és feltételeiben folytonosan változó program-keretrendszer tovább csökkenti az egy éven belül elvárt vállalkozói siker esélyeit.

III. Kiútprogram áttekintése

III.1. Kiútprogram története

A Polgár Alapítvány az Esélyekért (továbbiakban: Polgár Alapítvány) környékén vetődött fel az ötlet 2008 elején, hogy az Alapítvány indítson el egy mikrohitel programot. 2008. augusztus 16-án az Alapítvány mikrohitelezési workshopot tartott, melyen az Autonómia Alapítvány is megosztotta korábbi mikrohitelezési tapasztalatát (Kiút 2009). 2009-ben a Polgár Alapítvány megbízásából előkészítő tanulmányt állított össze Fleck Gábor és Szuhay Péter (2009), mely kijelölte a projektre legalkalmasabbnak vélt magyarországi területeket.

A Szuhay-kutatást is feldolgozó megvalósíthatósági tanulmányban (Reménypénztár koncepció, é. n.) összehasonlításra került a mikrohitel-programok eredeti helyszíne és a magyar gazdasági és szociális környezet. A Grameen modell eredeti viszonyai és a magyarországi környezet összevetése során már eleinte egyértelmű különbségként fogalmazódott meg egyebek mellett az üzleti környezet fejlettsége és a kiterjedt, hazai jóléti (segélyezési) rendszer. Az eredetileg Reménypénztár néven megfogalmazott koncepció célja volt, hogy pozitív jövőképet adjon a leendő vállalkozóknak, és az ún. 'reménygazdáknak' (később terepmunkásokon) keresztül öngondoskodásra és takarékosagra ösztönözzön. A kereskedelmi bankon keresztül nyújtott hiteltermék az eredeti elképzelés szerint kettős célt szolgáltak: először egy vállalkozás beindítására igényelhető, majd ennek sikeres visszafizetése esetén életminőséget javító, például házfelújításra szánt hitelek kihelyezését is tervezték.

Az eredeti elképzelés szerint három különböző konstrukció közül választhattak volna az öt-fős csoportokban együttműködő ügyfelek (200.000 Ft és 6 hónap futamidő, 500.000 Ft és 12 hónap, 1.000.000 Ft és 18 hónap – bővebben lásd Reménypénztár koncepció). A koncepció a pilot végére 400 ügyféllel és 25%-os bedőlési aránnyal kalkulált, míg az optimális kamatra (10-20% közötti szinten) hazai tapasztalatok alapján tett javaslatot. Emellett a nemzetközi tapasztalatok fényében azt sugallta, hogy a fejlődő országokban működő intézményi (vagyis a pénzügyi értelemben való megtérülést célul kitűző) megközelítés helyett Magyarországon a jóléti megközelítés alkalmazható.

2009 szeptemberében a Polgár Alapítvány pályázatot nyújtott be az Európai Bizottsághoz a program támogatására, melynek keretében 2010 márciusában támogatást nyert a program elindításához. 2010-ben ez a támogatási tétel első körben 77,097 millió Ft. volt. 2011. novemberig a teljes támogatás 85%-át a Bizottság átutalta a kedvezményezettek (köztük a Polgár Alapítvány) számára, és a fennmaradó 15%-ot utófinanszírozásként kapják meg a kedvezményezettek.

A pályázat kedvezményezettje koordinátorként a Polgár Alapítvány az Esélyekért, társkezdményezettje a Kiútprogram (szerződésszám: CCI 2009CE160AT142). A két szereplő a projekt kivitelezése érdekében 2010. október elsején együttműködési szerződést írtak alá. A program a pályázat megnyerése révén az EU Regionális Főigazgatóság kísérleti programja lett, melynek explicit célja más országokban is alkalmazható, a romák társadalmi integrációját segítő mikrohitelezési módszer kidolgozása. A Kiútprogram Közhasznú Nonprofit Zrt. (alapítás dátuma: 2009. szeptember 23.) fő tulajdonosa a Polgár Alapítvány lett.

Támogatásért emellett a magyar államhoz fordultak az alapítók. A Magyar Kormány 2009. december 16-án tárgyalta a programról és támogatást ígért az alapítóknak. Az eredeti koncepció szerint ez a következőkből állt volna: 450 millió forintos támogatás az

ügyfeleknek nyújtott komplex szakmai háttérrel ellátott szolgáltatások költségeire, a teljes hitelösszeg 75%-os refinanszírozása, valamint a jogszabályi feltételek módosítása (például a START-kártya program kiterjesztése önfoglalkoztatókra). Hosszas tárgyalások után végül a Kiútprogram Nonprofit Zrt. együttműködési szerződést írt alá a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztériummal támogatás-közvetítői feladatok ellátására 200 millió Ft-os keret erejéig 2013. december 31-i lejáratúval. Ehhez társult kiegészítésként a mentori tevékenységhez kapcsolódó kiadásokat, valamint a vállalkozóvá vált személyek munkaadói járulékok megtérítését fedező további állami támogatás (135 millió forint összegben). Az erről szóló támogatási szerződést 2010. április 22-én írta alá a Kiútprogram. Az új kormányzat jogutód minisztériuma (NEFMI) a támogatási szerződést 2010 őszén felülvizsgálta, majd hosszas tárgyalások után a támogatás összegét jelentősen csökkentette, (70,25 millió Ft-ra), de a megvalósítási határidőt a Kiút kezdeményezésére meghosszabbította: 2011. január 31-ről 2011. június 30-ra.

A szerződésmódosításkor megállapodtak a felek, hogy az összeg elsősorban a hitelezett vállalkozók TB-járulékaik finanszírozására fordítandó, míg a fennmaradó rész személyi juttatásokra és munkaadói járulékokra fordítható, dologi kiadásokra nem (Kiút 2010).

A program eközben 2010. január 1-én elindult. Az eredeti Reménypénztár koncepciónak megfelelően indult el a terepmunkások képzése 2010 januárjában, majd később a csoportok alapítása és a hitelkihelyezés. A program pénzügyi partnere a Raiffeisen Bank (továbbiakban: Bank) lett, mely vállalta, hogy a kísérleti időszakban társadalmi felelősségvállalási kerete terhére elvégzi kijelölt bankfiókjaiban a program ügyfelei részére a szükséges pénzügyi szolgáltatásokat. A Kiútprogram és a Bank erről 2010. augusztus 10-én kötött megállapodást (Kiút 2010). Terepmunkásokat ezt követően 2011 végéig összesen öt hullámban vett fel a program, az első 18 főt követően 2010 őszén és 2011 januárjában, majd 2011. május-júniusban és végül augusztusban.

A terepmunkások az alapképzés elvégzése után álltak munkába az első körben kiválasztott településeken 2010 tavaszán. Az első hitelcsoportok 2010 nyarán alakultak meg (Rakaca, Perkupa, Sajókaza), és év végéig mintegy 11 csoport jött létre. Az első hitelkihelyezésekre 2010 szeptemberében került sor.

Eközben 2010 júniusában jelentős változások történtek a program-menedzsmentben. Távozott az akkori programigazgató és szakmai vezető, helyüket igen nagy késéssel, 2010 szeptemberében pótolta új vezetőség felállításával. A szakmai vezető egy időre nem kapott külön pozíciót, hanem egybeolvadt az akkori program-igazgató személyében. 2010 őszén kezdett el igazából felállni az új végrehajtó csapat. Ezzel egy ütemben lényegi módosítások is születtek: megszüntették a páros terepmunkás felállást, új szakembereket alkalmaztak az üzleti tervezés operatív szintű irányítására, és elkezdtek az egységes, sztenderdizált eljárásrendek kialakítását.

2011 januárjában a vezetők számára világossá vált, hogy a kihelyezett hitelek törlesztése nem megfelelően halad. 2011 februárjában a belső workshopot és terepmunkás-találkozót tartottak, melynek legfőbb célja volt, a program végrehajtási deficitjeinek felszínre hozása, a terepmunkások tapasztalatainak közvetlen visszacsatolása. Ezzel párhuzamosan újabb változások történtek a vezetőségben (programigazgató és szakmai vezető váltás).

2011. március 19-én az Igazgatóság ülést tartott az ún. modellváltásról, új szakmai vezető került kinevezésre, és elkezdtek formalizálni a terepmunkások teljesítményértékelésének menetét (mérőföldkövek, egyéni terepmunkás értékelési sablonok, stb.). A váltás fő elemei

voltak, hogy módosították a program célzását, nyitottak a valamivel magasabb gazdasági státuszú, de elmaradott térségekben élők felé. A nyitás mögött az a felismerés állt, hogy a program által nyújtott szolgáltatások és a program-feltételek mellett a program sikeres megvalósíthatósága érdekében szükségessé vált olyan ügyfelek felkutatása, akik megbízható valószínűséggel tudnak majd működőképes vállalkozást létrehozni - akár korábbi tapasztalataik, akár már meglévő társadalmi kapcsolataik, helyi közösségbe való beágyazottságuk révén. A modellváltást számos szervezeti változás is kísérte (így például, a kríziskezelés intézményesítése, területi koordinátorok kinevezése). A felülvizsgálat kapcsán több olyan programelem is megerősítést kapott, melyek végül nem vagy nem teljes mértékben valósultak meg, többek között a készpénzes heti törlesztés erősítése, a közeli, vérségi kapcsolatok kizárása, vagy a csoportvizsga szerepének erősítése (Molnár 2011). Az eredeti modell elemeit és az időközi változtatásokat az alábbi táblázat foglalja össze.

A modellváltást követően a terepmunkások körében is jelentős átrendeződés történt: két új terepmunkás-felvétel következett (2011 tavasza és nyara), míg több, korábbi munkatárstól megvált a program. 2011. októberben új szakmai vezetőt neveztek ki. Eközben a hitelkihelyezések lassultak: 2011. augusztus eleje és szeptember közepe között az ügyfelek száma 77-ről 85-re nőtt, míg hitelt felvett csoporttagok száma mindössze 2 fővel növekedett (összességében: 54 fő), szeptember közepétől végül újra elindult az intenzívebb hitelezés.

7. táblázat: A modellváltás összefoglalása

<i>Programelem</i>	<i>Eredeti modell</i>	<i>Modell-váltás</i>	<i>Megjegyzés</i>
CÉLZÁS			
Rokoni kapcsolat kizárása	X	X	Megerősítésre került.
Kedvezményezettek: mélyszegénységben élők, elsősorban de nem kizárólag romák	X	X	Felülvizsgálatra került. A modellváltás után szűkebb réteg: vállalkozásra alkalmas, rendszeres önálló munkára és ügyintézésre képes, „vállalkozói álommal” és szociális kapcsolatokkal rendelkező mélyszegénységben élő emberek
Nők többségben a kedvezményezettek körében	X		
Mezőgazdasági tevékenység		X	Új elem. Korábban nem engedélyezett. Igazodás a célcsoport igényeihez.
Területi célzás	X	X	Felülvizsgálatra került. Az eredetileg kijelölt településekhez képest nagyobb mozgásteret kaptak a terepmunkások az érintett kistérségekben, illetve új megyék felé nyitott a program.
CSOPORTKÉPZÉS			
Életmódszabályok	X		
Csoportvizsga	X	X	Fontossága megerősítésre került (szerepe és funkciója).
Csoportgyűlések megtartása a hitelkihelyezés után	X	X	Fontossága megerősítésre került.
Csoportvezető szerepe		X	Gyakorlatban mérsékelt hangsúly a csoportvezető szerepén. Ennek oka: gyakran nem a valódi vezető kerül a pozícióba.
Csoportképzés szabályai (üzleti terv)		X	Szigorítás, csoportfelvétel feltétele lett kész üzleti terv megléte. Másrésről, gyakorlatban felpuhul az eredetileg szigorú, min. 5 fő alapszabály.
Helyi terepmunka (fórumok, találkozók a csoportalakítás előtt)		X	Új elem. A modellváltás után maximum 3 hónapig maradhat a terepmunkás egy településen, hacsak nem alakul csoport.
HITELEZÉS			
Szekvenciális hitelezés	X	X	Megerősítésre került: a 2+2+1 szabály következetes betartása.

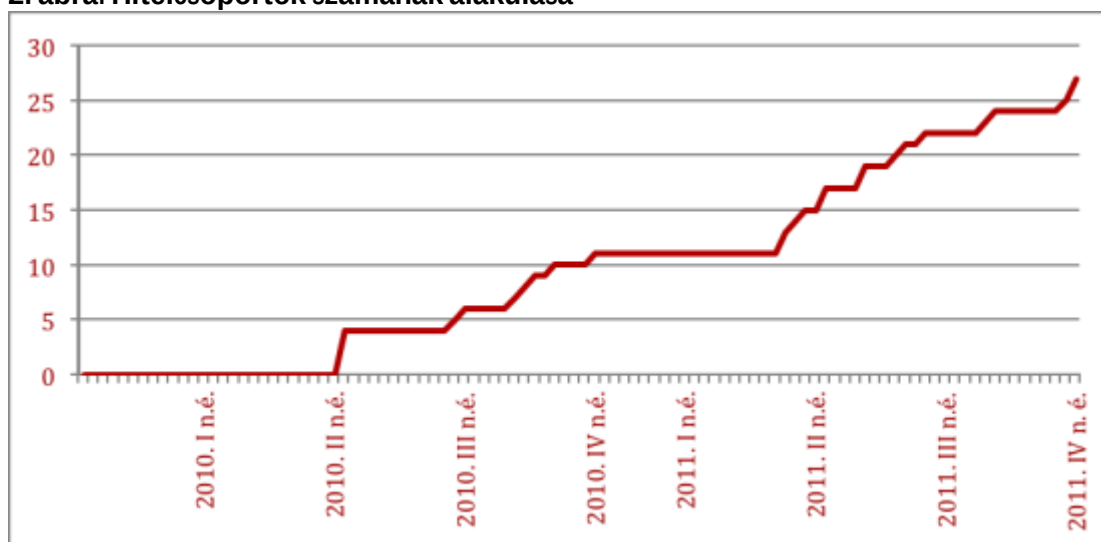
Egyéni scoring tábla (ügyfél)		X	Új elem
Üzleti terv központosított felülvizsgálata: CC felállítása		X	Új elem
Kézpénzes törlesztés preferenciája	X	X	Megerősítésre került.
VVT kifutása utáni tartozás átütemezése		X	Új elem
VVT alatt kötelező megtakarítás		X	Új elem
Autó nem vásárolható az első hitelből		X	Új elem
VÉGREHAJTÁS			
Esetkezelés		X	Új elem: egyéni tanácsadás, kis összegű áthidaló kölcsön, illetve támogatás
TM találkozó Kiút vezetőséggel (6 hetente)		X	Új elem
Konzultáció területi koordinátorokkal		X	Új elem, esetenként változó, hogy mennyire rendszeres
Regionális értekezlet		X	Új elem, esetenként változó, hogy mennyire rendszeres
Terepmunkás mérföldkövek		X	Új elem
KHR, APEH lekérdezés	X	(X)	Új elem a kétszeri lekérdezés.
Ügyfelek önálló ügyintézésre bátorítása		X	Új elem. Az első tapasztalatokat követően ez hangsúlyosabb szerepet kap
Kérdőívek (alap és üzleti), UNDP adatbázis	X	(X)	Részben új elem, hiszen alapkérdőív már 2010 decembere, üzleti kérdőív 2011. február óta alkalmazásban volt, viszont az UNDP adatbázis felépítése és adattartalommal való feltöltése a modell-váltás utáni időszak fő feladata lett.

III.2. Program előrehaladása

A Kiútprogram hivatalosan 2010. januárban indult el. Míg az első csoportok ideje korán megalakultak (2010 tavasza), az első hitelkihelyezések csak 2010 szeptemberében történtek meg. Az elhúzódó programkezdést sok ok magyarázza – ezek között kiemelendő az a tény, hogy a közvetítő bankkal történő hivatalos megállapodás, illetve a banki hiteltermék kidolgozása nem előzte meg a program tényleges megkezdését. A program végrehajtása operatív elemek részletes előkészítése és tesztelések nélkül fordult élesbe 2010 kezdetén.

A megalakult hitelcsoportok száma 2010 második félévében kezdett el újból növekedni. Az első év végén 11 darab csoportot regisztrált a program, és ez 2011 májusáig ezen a szinten is maradt. A modellváltással kapcsolatos vezetőségi döntések egyik következménye a végrehajtás ezt követő felgyorsulása, mely 2011. november végére 27 megalakult hitelcsoportot eredményezett. Ezt a gyorsítást azon változtatás mellett is sikerült gyorsítani, hogy a modellváltást követően hitelcsoportok megalakításának feltétele lett az üzleti tervek elkészítése és elfogadása a központi bizottság (CC) által.

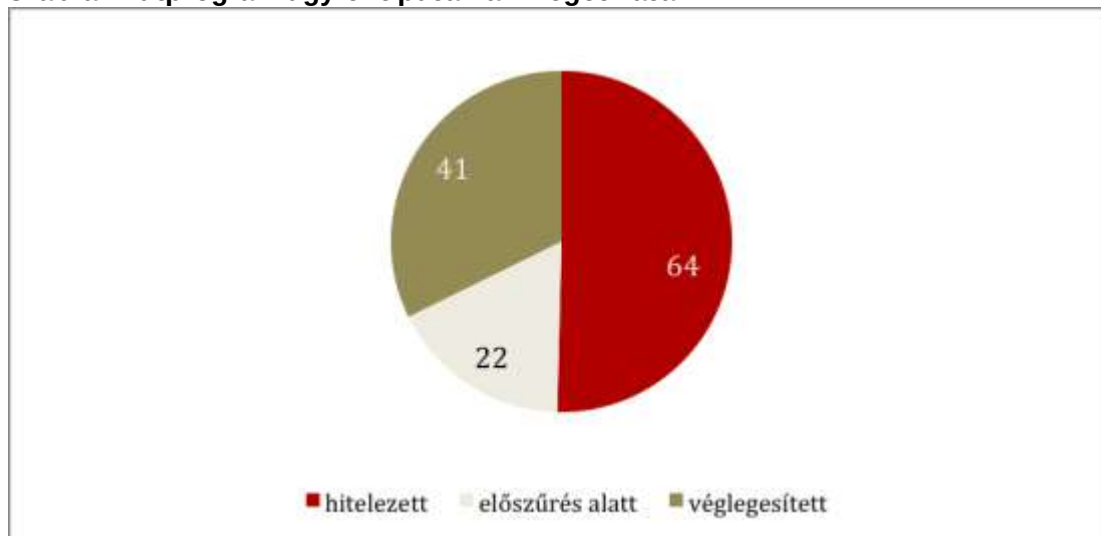
2. ábra: Hitelcsoportok számának alakulása

Forrás: Kiút programiroda, 2011. November 21-i monitoring adatok alapján

Így 2011 novemberére a fő ügyfelek száma 70 fő lett, ezek közül is 64 már hitelt kapott, 41 véglegesen program kedvezményezett lett és 22 fő előszűrési fázisban van.

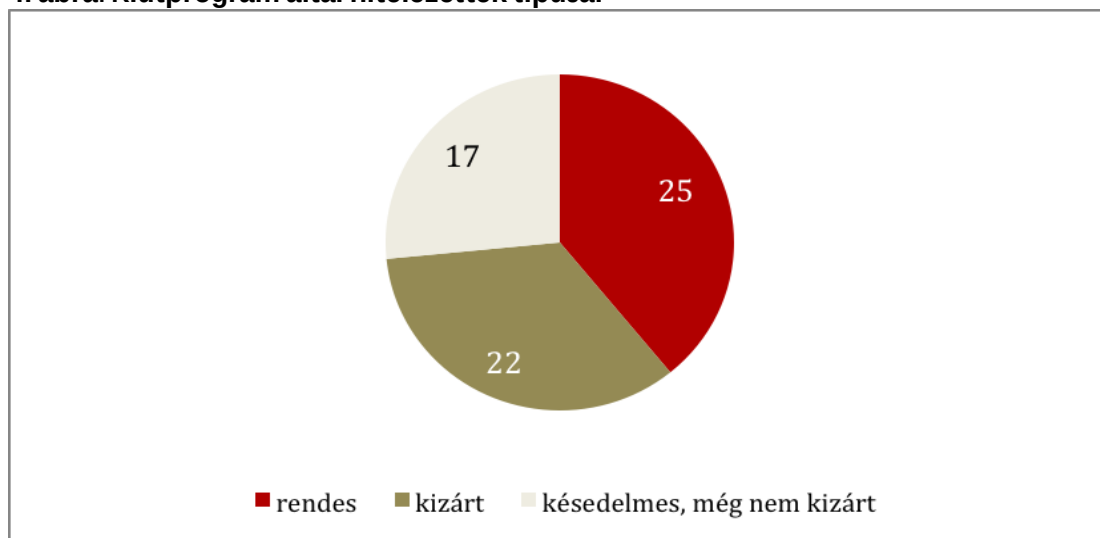
3. ábra: Kiútprogram ügyfél-típusainak megoszlása

Forrás: Kiút programiroda, 2011. November 21-i monitoring adatok alapján

A 64 hitelt kapott ügyfél körében közel egyenletes az eloszlás a rendszeren törlesztő, a késedelmes és a már kizárt ügyfelek között (lásd alábbi ábra), illetve 11 ügyfél második körös, és egy ügyfél pedig immáron harmadik körös hitelben részesült.

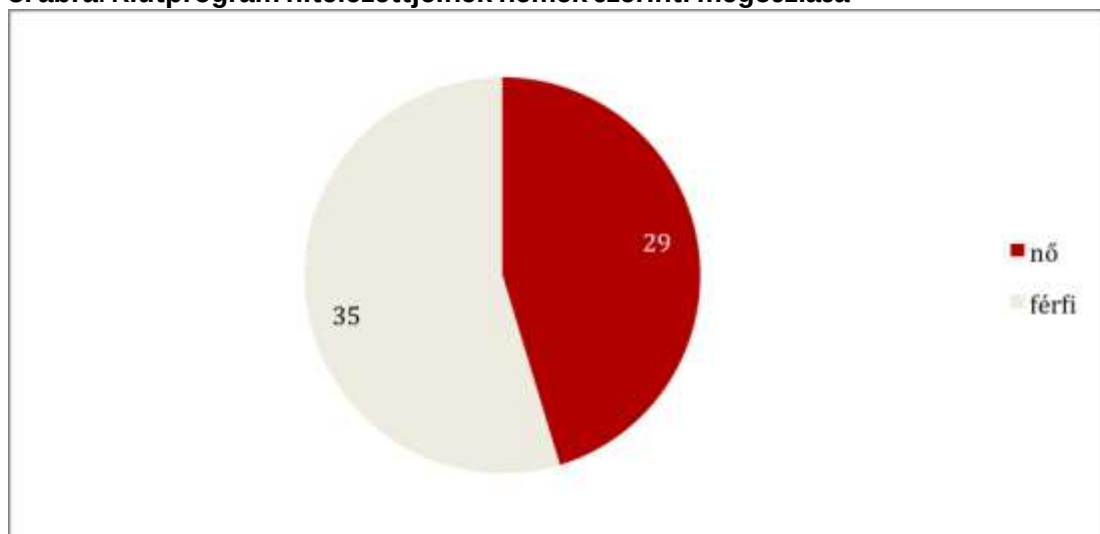
4. ábra: Kiútprogram által hitelezettek típusai

Forrás: Kiút programiroda, 2011. November 21-i monitoring adatok alapján

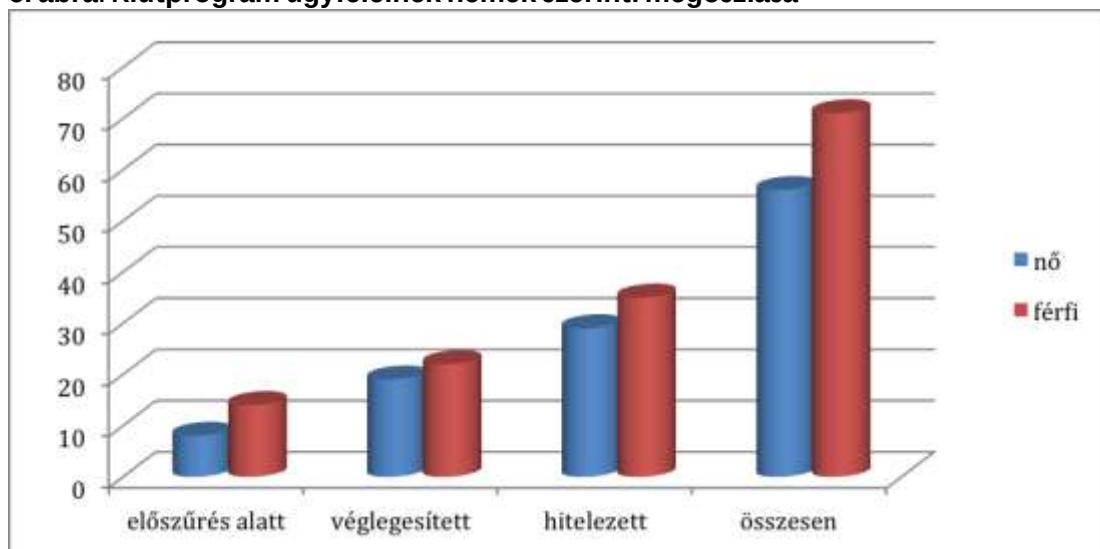
A program egyik eredeti célkitűzésének teljesítése, mely a Grameen modellnek is fontos eleme – nevezetesen, hogy az ügyfelek körében domináljanak a nők, jelenlegi számok alapján még nem kielégítő. Tereptapasztalatainkra hagyatkozva, melyek hangsúlyozottan nem reprezentatív mintán alapulnak, pedig a hivatalos kimutatások is túlbecsültnek tűnnek. (Úgy tűnik, nem elhanyagolható olyan esetek száma, ahol hivatalosan a női házastárs szerepel a programban, miközben a tényleges vállalkozói tevékenységet a férj végzi.) Jelenleg a program hitelezettjei között a nők aránya 45%, és a többi ügyfél körében is többségében vannak a férfiak - pontos adatokat lásd alábbi ábrákban.

5. ábra: Kiútprogram hitelezettjeinek nemek szerinti megoszlása

Forrás: Kiút programiroda, 2011. November 21-i monitoring adatok alapján

6. ábra: Kiútprogram ügyfeleinek nemek szerinti megoszlása

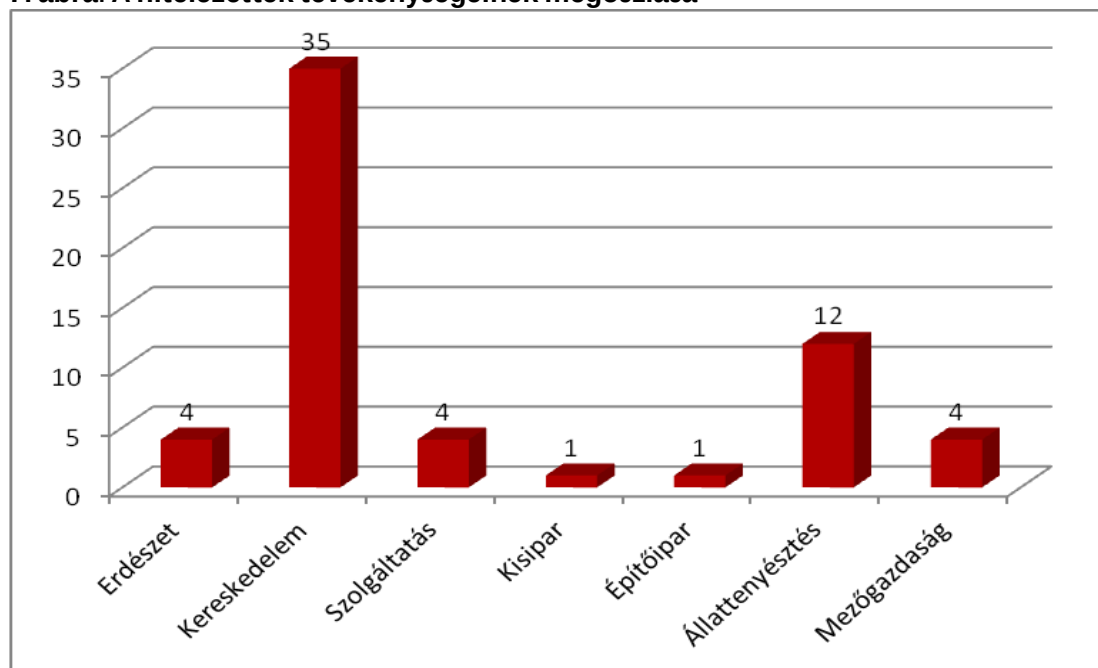

Forrás: Kiút programiroda, 2011. November 21-i monitoring adatok alapján

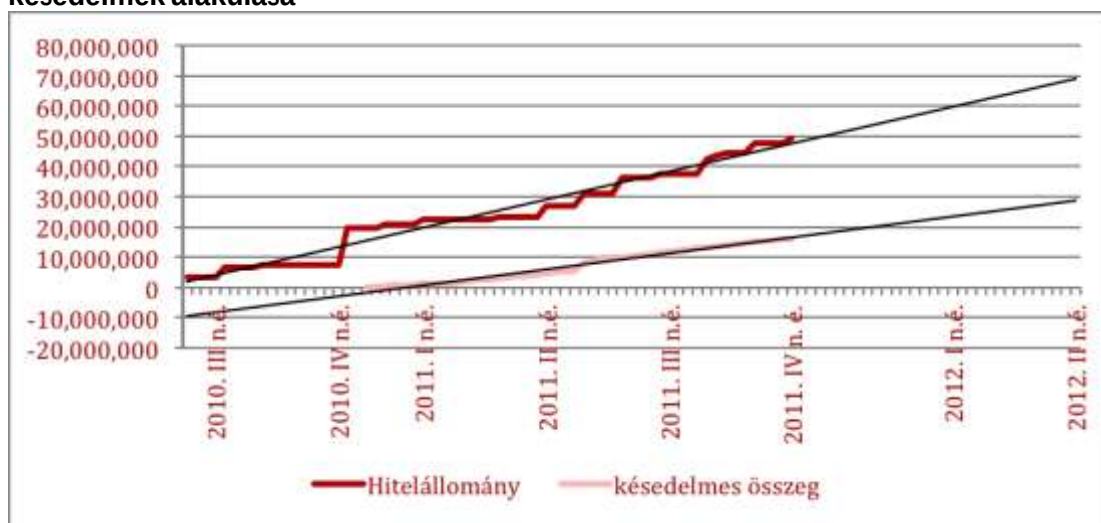
Az eddig kihelyezett hitelállomány összege megközelíti az 50 millió forintot, és az eddig felhalmozott késedelmek összege pedig 16,2 millió forint. Az alábbi ábra szemlélteti ezen összegek időbeli alakulását – egy 2012. első félév végéig tett kivetítéssel.

A hitelezett ügyfelek által elkezdett tevékenységek megoszlását szemlélteti a következő ábra. Az érintett 64 vállalkozó / őstermelő esetében többségben (54%) vannak a kiskereskedelmi tevékenységet végzők (alapvetően, kisboltos és mozgóárus), és számottevőek még a háztáji állattartásban (sertés, marha, kecske) érdekeltek (18%). Ezen túlmenően csak szórványosan találunk más vállalkozói tevékenységet, illetve őstermelőt.

7. ábra: A hitelezettek tevékenységeinek megoszlása

8. ábra: Kiútprogram által kihelyezett hitelösszegek és mindenkorli visszafizetési késedelmek alakulása

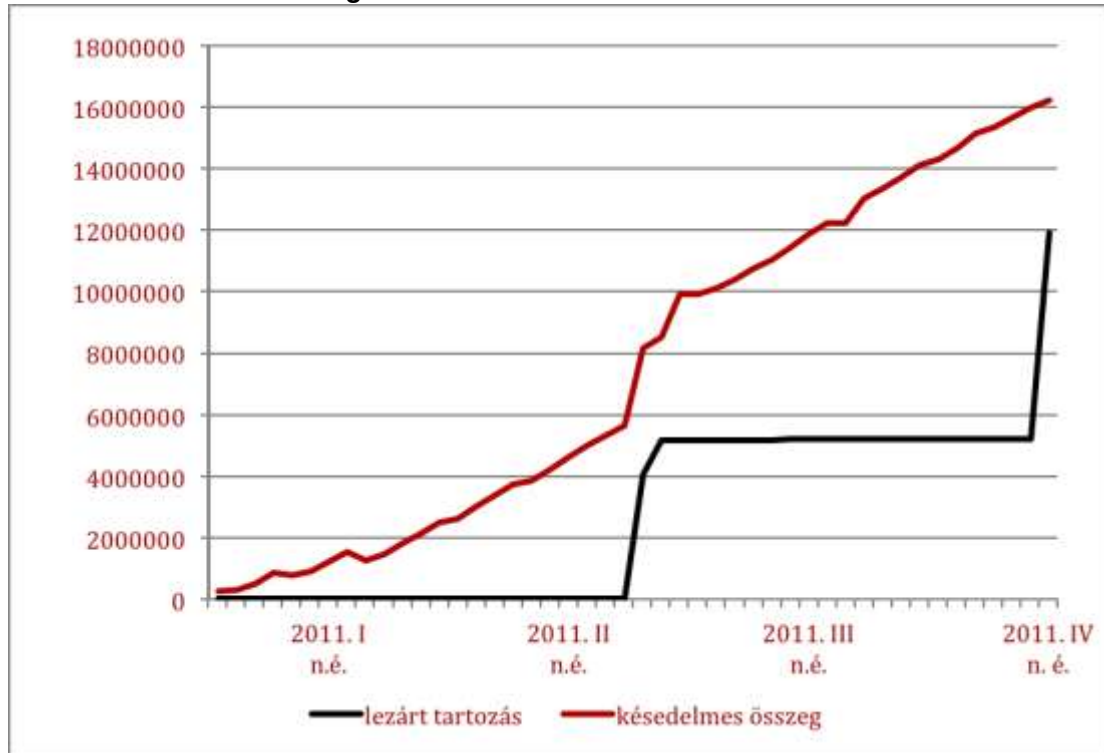

Forrás: Kiút programiroda, 2011. November 21-i monitoring adatok alapján

Az eddigi összesítések alapján az átlagos hitel összege: 651 151 Ft., míg a minimálisan kihelyezett hitelösszeg 200.000 Ft, a maximális összeg pontosan 1.000.000 Ft.

A mindenkorli késedelmes összegek alakulását érdemes összevetni a már lezárt tartozások (azaz, a bedőlt hitelek) trendjének alakulásával – lásd alábbi ábra. A lezárt tartozások időbeni alakulásában a 2011. júniusi és októberi erős töréseket a Bank és a Kiút programiroda által kezdeményezett tömeges kizárások magyarázzák.

9. ábra: Késedelmes összegek és lezárt tartozások alakulása

Forrás: Kiút programiroda, 2011. November 21-i monitoring adatok alapján

IV. A Program koherenciája

IV.1. Hazai üzleti környezet jellemzése

1992-ben az akkori brit elnökség nyomására az európai közösség vezetői különös figyelemmel tárgyaltak a közösségi szabályozás minőségéről ennek gazdasági jelentőségéről. Közleményükben megállapították, hogy a közösségi szabályozás minőségének javítása kulcsfontosságú az európai üzleti környezet versenyképessége tekintetében, ezért összehangolt lépéseket kell tenni mind közösségi, mind tagállami szinten (Mandelkern, 2001). Miközben például az Egyesület Államokban, Kanadában az 1990-es évek közpolitikai napirendjét egyre inkább szabályozási reformlépések uralták az ún. 'okos szabályozás' (*smart regulation*) és 'jó/hatékony kormányzás' (*good/efficient governance*) jegyében, Európában mintegy húsz év telt el az edinburghi csúcstalálkozót követően, amíg az üzleti környezet fejlesztése a legtöbb tagországban kormányzati prioritást kapott. A nemzetközi és EU fejleményekről bővebben - lásd OECD 2002, 2003, 2005, 2010).

Mára a jobb szabályozás az európai kormányzati napirend szerves részévé vált – *jóval túlnyúlva* a jogalkotás minőségének fejlesztésén (vö. 'minőségi jogalkotás', mint ahogy azt Magyarországon még mindig legtöbbször hivatkozzák). A jobb szabályozás magában foglalja:

- a meglévő jogszabályanyag egyszerűsítését, az új jogszabályok átvilágítását, a jogszabály-alkotási eszközök megújítását
épp úgy, mint
- a kormányzati intézmények működési modelljének modernizálását, azaz következetes szervezetfejlesztést (lásd elemzési készségek és kompetenciák erősítése a közigazgatásban)
- a kormányzási technikák megújítását (lásd társadalmi/ szakmai konzultáció és partnerség beépítése) a kormányzati döntéshozatalba és végrehajtásba (részletesebben EC 2009, OECD 2010), illetve egyik kiemelt területként
- a vállalkozásokat terhelő adminisztratív terhek csökkentését.

A jobb szabályozás megközelítés hozzáadott értéke így leginkább az egyes szakpolitikai beavatkozások (legyen szó ágazati szabályozásról vagy támogatási programokról) eredményességének és hatékonyságának javulásában mérhető.

2011-re 22 EU tagország dolgozta ki és vágott bele a saját nemzeti jogszabályanyagának egyszerűsítésébe. A nemzeti akciótervekben leggyakrabban előforduló területek a következők (bővebben lásd az Európai Bizottság tematikus végrehajtási jelentése: EC 2009):

- adózás,
- jelentéstételi kötelezettségek,
- engedélyezés,
- államháztartási előírások,
- cégalapítás és -felszámolás,
- biztosítás,
- fogyasztóvédelem.

A tagországok több mint fele (18 ország) működtet 'egyablakos' megoldásokat a kormányzat és a vállalkozások közötti együttműködés támogatására, ugyanakkor átlagosan, európai szinten csak lassan csökken a cégalapítással töltött órák száma és mindennek egyszeri fix költsége. Összesen kilenc tagország teljesítette 2009-re a

vonatkozó közösségi stratégiában előírt vállalást (egyablakos rendszer bevezetése, idő és költségek kímélése (EC 2009c).

Az EU felzárkózó és/vagy újonnan csatlakozott tagállamai körében szinte kivétel nélkül kormányzati prioritás lett az olcsóbb, illetve hatékonyabb kormányzás keretfeltételeinek megteremtése, illetve az üzleti szektort érintő szabályozási környezet egyszerűsítése, az adminisztratív terhek csökkentése (EE, LV, LT, SI, SK, PT – erről bővebben lásd BI 2010). Minden egyes ország nagy hangsúlyt fektet a vállalkozás-alapítás és működtetés adminisztratív kereteinek egyszerűsítésére vagy a kapcsolódó eljárások gyorsítására (EE, LV, LT), illetve 'egyablakos' rendszer felállítására (SI, SK). A Budapest Intézet kapcsolódó tanulmánya (2010) rávilágít, hogy a tagországok többségében központi kormányzati szinten elfogadott és végrehajtott stratégiai dokumentum alapján kezdődött meg a jobb kormányzást célzó intézkedések megvalósítása. Ennek hiányát Magyarország esetében csak részben pótolja a 2011-ben szakmai konzultációra bocsátott és elfogadott Magyar Program – tekintve, hogy ez a dokumentum nem tartalmaz operatív lépéseket és kiszámítható kormányzati menetrendet a hazai szabályozási környezet javítására.

Az üzleti környezet szabályozásának egyik jól számszerűsíthető területe az alakuló, illetve már működő vállalkozásokat terhelő adminisztratív terhek azonosítása és becslése. Az utóbbi években az EU és a tagállamok többségének stratégiai célkitűzése lett a vállalkozásokat terhelő adminisztratív terhek (továbbiakban: AT) érdemi csökkentése.

Jogos kérdés, hogy miért is érdekes ez jelen értékelésünk számára. Az adminisztratív terhek csökkentése érdemben járul hozzá az állami szabályozás minőségének és kiszámíthatóságának növeléséhez, mert:

- növeli az érintett vállalkozások versenyképességét (vállalkozások szintjén mérhető költségmegtakarításokat eredményez),
- hatékonyan ösztönzi környezetvédelmet és esélyegyenlőséget szolgáló üzleti gyakorlatok elterjedését,
- élénkíti a piaci tranzakciókat, és
- csökkenti az információs aszimmetria okán felbukkanó piaci hátrányokat,
- alakuló vállalkozások esetében pedig egyértelműen csökkenti a belépési korlátokat (alacsonyabb idő-költség és ráfordítás).

Ezekről a hatásmechanizmusokról részletesebb kifejtés található a Budapest Intézet tárgybani elemzésében (BI 2010).

Az adminisztratív terhek makroszintű becsléséről és ágazati, illetve vállalat-méret szerinti megoszlásáról az utóbbi évtizedben számos nemzetközi tanulmány és elemzés készült. A teljes igénye nélkül a következőkben azokra térünk ki, melyek megítélésünk szerint Kiút program számára is releváns eredményeket mutatnak – azaz a terhek szektorális, illetve vállalatméret szerinti megoszlására adnak becsléseket, eredményeket.

Kox (2005) a 2003. évi holland nemzeti felmérés adatai alapján kivetítéssel becsülte meg az európai közösség és tagállamok szintjén az adminisztratív terheket. Kalkulációi során kitér ezek ágazati és szektorális megoszlására is.

8. táblázat: Vállalatok adminisztratív terhei és a hozzáadott érték százalékában, ágazati és méret szerinti bontásban (2002, millió EUR)

Ágazat	AT (millió EUR)	AT (hozzáadott érték-arány, %)			Összesen
		<i>Kis</i>	<i>Közepes</i>	<i>Nagy</i>	
Mezőgazdaság	1 079	13	2	0	12
Bányászat	9	4	0	0	0
Feldolgozóipar	1 474	14	3	1	2
Közművek	26	-	2	0	0
Építőipar	1 199	9	2	1	5
Kereskedelem	2 667	12	2	1	5
Turizmus	545	14	4	1	9
Közlekedés, szállítás, infokommunikáció	1 718	34	3	1	6
Pénzügyi közvetítés	496	11	2	0	2
Egyéb üzleti szolgáltatás	1 904	4	1	1	3
Egészségügyi és szociális ellátás	1 291	30	6	1	8
Összes ágazat	12 713	13	2,45	0,63	

Forrás: Kox (2005) 4.2. táblázata alapján

Kox becslései alapján az AT szektorális eloszlása erősen koncentrált. A terhek mintegy felét három ágazat adja (Kereskedelem, Közlekedés, szállítás és infokommunikáció, Egyéb üzleti szolgáltatás), illetve további két ágazat felelős a terhek jelentős maradékáért (lásd 10% feletti részaránnyal rendelkező Feldolgozóipar, Egészségügyi és szociális ellátás, lásd fentebbi táblázat). Ami érdekes Kox kimutatásában, az adminisztratív terhek vállalat-méret szerinti megoszlásainak alapvetően egybevágó mintázata: - nevezetesen, hogy az AT hozzáadott érték-arányban mérve jelentősen nagyobb a kisvállalkozások esetében minden egyes szektorban. Kox számításaiból kiindulva extrémnek tűnnek a közlekedés, szállítás, infokommunikáció, illetve az egészségügyi/szociális ellátás terén mutatkozó aránytalanságok. Ugyanakkor ezek a mezőgazdasági, kereskedelmi, feldolgozóipari és turisztikai szektorban sem elhanyagolhatóak.

A vállalat-méret szerinti terhek egymás közötti aránytalanságát vizsgálta az Európai Bizottság is egy 2006. évi szakértői elemzésében. A bizottsági számítások szerint (szektorokon átfedően) míg egy nagyvállalat átlagosan egy alkalmazottra vetítve 1 eurót költ egy átlagos információs/ szabályozási kötelezettségnek való megfelelésre, egy közepes-méretű vállalat 4, egy kisméretű vállalkozás közel 10 euró összeget költ ugyanezen tevékenységre. Megjegyzendő, hogy ezek az arányok igen közel esnek más, nemzetközi felmérések eredményeihez (lásd amerikai és ausztrál becslések; Hopkins 1995, Crain és Hopkins 2001, Bickerdyke és Lattimore 1997).

Hazai viszonylatban igen szűk a témával foglalkozó szakirodalom. Első körben a fentebb említett Kox becslés állt rendelkezésre a hazai terhek számszerűsítésével kapcsolatban, mely szerint a nemzeti össztermék arányában mintegy 5,3-6,8 százalék közötti szinten mozog a vállalkozások érintettsége.

Érdekes adalék és további elemzési lehetőséget rejt annak vizsgálata, hogy európai átlaghoz viszonyítva, milyenek a hazai üzleti demográfiai mutatók. Magyarországon 2008-ban a regisztrált vállalkozásokra vetítve a megszűnő vállalkozások aránya 11,7 százalék volt, és ez 2009-re kissé romlott 11,9%. (forrás: KSH Vállalkozások demográfiája 2009). A vállalkozások kétéves túlélési rátája 63 százalék volt 2009-ben a teljes populációra vetítve, kicsi varianciával eltérő részmutatókat találunk szektorálisan: az iparban, építőiparban 69,7%, feldolgozó iparban 70,5%. (Eurostat Business Demography 2009; mezőgazdasági szektorra nem található információ). Ugyanez a mutató (2 éves túlélés, 2009. év) egyéni vállalkozók esetében alacsonyabb: 55,6%, és kedvezőtlenebb, amennyiben az egy éves túlélési rátát is figyelembe vesszük (63% - forrás: KSH Vállalkozások demográfiája 2009).

Szerb és szerzőtársai (2007) a mikro- és kisvállalkozások adózással kapcsolatos adminisztratív terhelésének felmérésére tettek kísérletet. Vállalati felmérésük azonban nem csak a vizsgált területek számát (adóadminisztráció) és a vizsgálat időtartamát (rendelkezésre állási idő: három nap) tekintve volt korlátozott, hanem a vállalati mintavétel nagyságát (100 elemszám), illetve az alkalmazott módszertant (nem reprezentatív mintavétel, nem sztenderd lekérdezés) illetően is. Így megfigyeléseik erős óvatossággal kezelendők.

Néhány kvalitatív elemzés szolgál további kiinduló ponttal vállalatméretek szerinti tehermegoszlás, illetve az ágazati specifikumokat illetően. A Kopint-Tárki (2008) alapvetően szakértői véleményeket összegzett az adózási és járulékfizetési környezet kiszámíthatóságának és egyszerűsítésének lehetőségeiről. Kvalitatív elemzésük módszertana azonban nem ismert.

Ugyancsak szakértői interjúkra alapozza Balás és Vékony (2008) azon megállapítását, hogy az adószabályok rendszeres, éven belüli többszöri változtatása miatti alkalmazkodási (idő)költségek jelentik az egyik legnagyobb adminisztratív terhet hazai viszonylatban. Továbbá, kiemelik, hogy a kormányzati hatóságok/ hivatalok hozzáállása, az adórendszer folyamatos változása, továbbá a környezetvédelmi termékdíj-szabályozás jelentik a legnagyobb terhet a hazai vállalkozások számára (2008: 10). Cégvezetőkkel és könyvelőkkel végzett interjúk során gyűjtött adatok alapján negatív kapcsolatra utalnak az árbevétel és az árbevétel-arányos adóadminisztrációra fordított céges kiadások között, illetve megállapítják, hogy a hazai adózás adminisztrációja mintegy tízszer magasabb költségeket hárít a hazai kisvállalkozásokra, mint a nagyobb cégekre (éves nettó árbevételre vetített adatok alapján). Jóllehet ezek a megfigyelések első látásra nem mondanak ellent a nemzetközi tapasztalatoknak, fontos megjegyezni, hogy koránt sem reprezentatív mintavételből származnak, csak az adóadminisztrációra korlátozódnak, valamint módszertani okok miatt (alkalmazott definíció, sztenderd kérdőív) alapvetően irányadóként kezelendők.

Csige-Major (2010) állami támogatásokkal kapcsolatos vállalkozói vélemények vizsgálata során csak érintőlegesen és nem is az itt alkalmazott meghatározással foglalkoznak a hazai vállalkozásokra háruló adminisztratív terhek jelentőségével. Tanulmányukban alapvetően (csak) az állami támogatásokra való pályázás előkészítésének és benyújtásának terhére térnek ki. Egy 2009. évi vállalati szintű kérdőívezés eredményeire támaszkodva megállapítják, hogy az állami támogatások igénybe (nem-)vételének mérlegelésekor kis jelentőséggel bír az adott pályázat elkészítésének és benyújtásának (vélt és valós) adminisztratív terhe. A szóban forgó vállalkozások összetételének vizsgálata során arra jutnak, hogy azok a vállalkozások tartják nagy tehernek a pályázatok elkészítését, benyújtását, melyek korábban vettek már igénybe külső finanszírozást, alapvetően

bankhitelt (2010: 93). Ez az eredmény különösen érdekes lehet a Kiútprogram kedvezményezettjei vonatkozásában.

A nemzetközi (EU) ajánlásokat követő, reprezentatív vállalati adatfelvétel Magyarországon először 2009-ben készült a Nemzetgazdasági Minisztérium (jogelődje: Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium) megbízásából. Ez a részleges felmérés a hazai vállalkozásokat terhelő szabályozási költségek, ezen belül is az adminisztratív terhek, 19 prioritás területen való feltérképezését és számszerűsítését célozta. A Deloitte Zrt. által vezetett konzorcium becslése alapján a hazai vállalkozásokat érintő adminisztratív terhek összgazdasági szinten éves mértékben 1036,8 – 1145,9 milliárd Ft közötti értékben mérhetők. Ez a 2008. évi GDP-re vetítve mintegy 4% körüli terhet jelent.

A Deloitte Zrt által kivitelezett vállalati felmérés adatbázisán a Budapest Intézet további vizsgálatokat végzett. Az egy foglalkoztatottra eső adminisztratív terhek becslése alapján a következő megállapításokra jutottak a BI szakértői (BI 2011):

- Vállalatméret és ágazat szerint is jelentős mértékben szóródnak a vállalati szinten becsült egy fő foglalkoztatottra eső adminisztratív terhek.
- Szektorok közötti összehasonlításban – az adott mintában - átlagon felüli a kisvállalkozások leterheltsége (sorrendben csökkenő módon) a feldolgozóipar, a humán szolgáltatások, illetve a mezőgazdaság esetében.
- Hasonlóan a kisméretű vállalkozások adminisztratív leterheltsége fajlagosan jelentősen meghaladja a közép- és a nagyméretű vállalkozások terheit mind összgazdasági átlagban, mind az egyes szektorokban.
- Regressziós becslések alapján a vállalati szintű adminisztratív terheket az adott vállalkozás szektorális hovatartozása azonban nem befolyásolja érdemben, ugyanakkor az adott vállalkozás mérete szignifikánsan összefügg ezzel a mutatóval - azaz, minél kisebb egy hazai vállalkozás a fajlagos terhei annál nagyobbak. (Fenntartás: a becslési modell magyarázó ereje elhanyagolhatóan alacsony volt.)

Összességében ezek a vizsgálatok részben egybecsengenek a nemzetközi megfigyelésekkel. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy egy új, reprezentatív vállalati felmérés alapján ismétlendők. A program *ex post* értékelése ahhoz is hozzájárulhat majd, hogy az egyéni vállalkozók és őstermelők adminisztratív terheit számszerűsíti legalább a program kedvezményezettjei és a kontrollcsoportok körében. Érdemes lenne ehhez a felméréshez még a program utolsó fél évében megalapozó felméréseket készíteni.

IV.2. Hazai szociálpolitikai környezethez való illeszkedés

Ebben a fejezetben nem vállalkozunk a hazai szociális rendszer bemutatására. Ez meghaladja a projektünk kereteit. E helyett egy momentumot emelünk ki, mely megítélésünk szerint a legfontosabb a Kiút program hazai szociálpolitikai környezethez való illeszkedését tekintve – nevezetesen, a segélyek munkakínálati hatásait. Feltételezésünk szerint, alapmechanizmusaiban ez igen hasonló az önfoglalkoztatás esetében is.

A klasszikus közgazdaságtani megközelítés szerint a munkavállaló két dolgot mérlegel, amikor eldönti, hogy dolgozik-e, és mennyit: egyfelől, hogy mekkora jövedelemre számíthat, ha adott munkaórán dolgozik, és másfelől, hogy milyen értéket tulajdonít a

szabadidőnek, és milyet a fogyasztásnak. Ha ugyanis dolgozni kezd, akkor keresetét fogyasztásra válthatja, viszont kevesebb lesz a szabadideje. A fogyasztási lehetőségek határait az jelöli ki, hogy mekkora az elvégzett munkáért kapott bér, illetve mekkora a nem munkából származó jövedelem. Az esetek nagy többségében az így keletkezett korlátok sokféle döntési lehetőséget hagynak – ezek között az egyéni ízlés alapján, vagyis a szerint választunk, miként ítéljük meg a szabadidő és a fogyasztás relatív hasznosságát. A modellben szereplő egyén célja a lehető legnagyobb hasznosság, vagyis annak a pontnak a megtalálása a lehetőségei határán, ahol sem a fogyasztás, sem a szabadidő növelésével nem tud már nagyobb hasznosságot elérni (Cseres-Gergely és Scharle 2007).

A segélyek a hozzáférés szabályaitól függően különbözőképpen hatnak a munkakínálatra (a hatásokról részletesebben lásd Cseres-Gergely és Scharle 2007, Moffit 2002; a Kiút program számára releváns, kiemelt szerepet játszó segélyekről és támogatásokról kivonatot készítettünk – lásd Függelék). Ezek a hatások önálló vállalkozás esetén is jelentkeznek. A vállalkozóvá válást nyilván más tényezők (különösen a tőketulajdon és a kockázatkerülő egyéni preferenciák) is befolyásolják, de ezek függetlenek a segélyezés hatásától. A szakirodalom alapján a következő esetek különböztethetők meg.

- Ha a segély *csak munkavégzés hiányában* folyósítható, azaz bármilyen rövid idejű munkavégzés esetén elvész a jogosultság a segélyre, akkor adott preferenciák és bérek mellett a modellbeli egyén nem fog dolgozni, arra csak a bérek erőteljes emelkedése készíthetné. Még ha ez meg is történik, a hatások eredőjeként a munkakínálat a segély nélkülinél alacsonyabb lesz.
- Ha megengedett a munkavégzés, de a jogosultság a *jövedelem szintjétől függ*, akkor a munkába állással szereshető pótlólagos jövedelem effektív adókulcsa igen magas – adott esetben néhány órával több munkavégzés esetén a jövedelem a korábbinál kisebb lesz. Nem kérdéses, hogy ilyen helyzetben a segélyezett mindaddig nem dolgozik, amíg a segély által biztosított hasznossági szintet nem lesz képes meghaladni. Mivel ez a küszöbérték általában kis jövedelem mellett alakul ki, a modellbeli egyén szegénységi csapdába esik. Dolgozik ugyan, de keveset, így keveset is keres.
- Egy harmadik lehetőség, hogy a segély mellett lehet dolgozni, de aki nem dolgozik, annak szigorú együttműködési (vagy más néven *indokoltsági*) feltételeket kell teljesítenie. Itt fontos megjegyezni, hogy ez nem ugyanaz, mint a *jogosultság szabályozása*, ami azt határozza meg, hogy támogatást igénylő rendelkezik azokkal az ismérvekkel, melyek kezelésére az adott segélyt létrehozták (például kimerítette a járadékot, de nincs munkája stb). Ezek a szabályok biztosítják, hogy csak az kap támogatást, aki önhibáján kívül szorul rá erre - a munkanélküli-segély esetében például az, aki tényleg munkanélküli (vagyis keres munkát, és képes munkába állni, illetve az elhelyezkedése érdekében hajlandó együttműködni a munkaügyi szervezettel. Ilyen szabály például a munkanélküli-segély esetében az, hogy aktívan állást kell keresni, vagy a kirendeltségen rendszeresen meg kell jelenni, és ennek elmulasztása szankciókkal (például a segély felfüggesztésével) jár. Az indokoltsági feltétel lényege az, hogy a szabadidő felől drágítja meg a segélyt: olyan, mintha a segéllyel együtt korlátoznánk a fogyasztható szabadidő mennyiségét. A segélyezett adottságait és a bérek szerkezetét ismerve, a felhasznált idő nagysága beállítható úgy, hogy a támogatottól pontosan annyi hasznosságot vegyen vissza időben, amennyi

hasznosságot pénzben ad. Mivel ilyenkor a szabadidő és a jövedelem felhasználása hasonló ahhoz, mint amikor valaki munkába jár, a valódi munkavállalásnak nincs akadálya az ösztönzők felől.

A segély célzását, illetve az azzal való visszaélés korlátozását mindhárom megoldás javítja, de az első kettő ezt a munkakínálat ösztönzésének rovására teszi. A hazai szabályozásban az első két típus dominál. Emellett, a rászorultság is nagyon szűkre van szabva (a küszöb évek óta az alsó jövedelmi tized határa alatt van) és a segély összege is nagyon alacsony. Együttműködési szabályokat is előírnak, de ezeket nem érvényesítik következetesen. Az eddigi kutatások szerint az önkormányzatok nagyon eltérően alkalmazzák ezeket a szabályokat és a megszegésükkel járó szankciókat (Nagy 2008).

Kétségtelen, hogy a segély (különösen közmunkával váltogatva vagy feketemunkával kombinálva) alacsony, de biztos jövedelmet nyújt - szemben a bizonytalan és gyakran rövid idejű álláslehetőségekkel és/ vagy a saját vállalkozással járó kockázatokkal és bizonytalansággal. Így, adott esetben kicsi az ösztönzés álláskeresésre vagy akár saját üzleti vállalkozás beindítására.

Mindemellett, az eddigi tapasztalatok szerint a minimálbér és a segély összege közötti különbség növelése sem javította érdemben a segélyezettek álláskeresési intenzitását, ami arra utal, hogy más, nem anyagi ösztönzőkre is szükség van – akár a foglalkoztatás növeléséhez kíván egy beavatkozás hozzájárulni (Bódis et al 2005), akár az önfoglalkoztatás erősítéséhez.

A jelenlegi magyar ellátórendszerben a tartós munkanélküliek alig kapnak segítséget ahhoz, hogy visszakerüljenek a nyílt munkapiacra. A tartós munkanélküliek többsége képzetlen, termelékenysége alacsony. Ez a tény különösen releváns a Kiút program által elérni kívánt célcsoport esetében.

Felkészítés, képzés nélkül a magas minimálbér és/ vagy a vállalkozás-alapításhoz kötődő relatíve magas belépési költségek miatt önerőből ritkán tudnak visszatérni a munkapiacra, illetve az önfoglalkoztatók körébe. Az állami ellátó rendszernek (munkaügyi kirendeltségek) nincs sem elég kapacitása, sem elég eszköze hogy érdemi segítséget adjon, és általában nincs érdemi együttműködés más kormányzati szervekkel (így például, családsegítővel szolgálat; Nagy 2008). A jelenlegi ellátórendszer egésze lényegében nem tudja kezelni a tartós munkanélküliséget, a fekete foglalkoztatás visszaszorítására pedig semmilyen hatással sincs. Szórványosan, egy-egy települési önkormányzat vagy non-profit szervezet működtet olyan szolgáltatásokat, amelyek érdemi segítséget adnak. Ilyen tekintetben a Kiút program által nyújtott hitel és szolgáltatások is hiánypótlóak, valamint hasonló "szigetszerű" non-profit és/ vagy önkormányzati kezdeményezések feltérképezése adhat esélyt a Kiút program számára is a remélt hatások elérésére.

A szociális ellátó rendszer jövőjét illetően 2012-ben várható változások jellemző iránya, hogy az aktív korúak számára elérhető támogatások (korai nyugdíjak, szolgálati nyugdíjak, rokkantsági ellátások) összegét nominálisan is csökkentik, illetve korlátozzák ezek hozzáférhetőségét, de legalábbis nem emelik az infláció mértékével (családi pótlék, gyes, FHT). A törvényalkotás még nem fejeződött be, így nem egyértelmű, hogy a változások milyen mértékben érintik majd a szerzett jogokat, vagy csak az új igénylőket.

V. A Program megfelelése és koherenciája

Jelen értékelést végzők feladata igen összetett, hiszen eredeti felkérés szerint a 2011 tavaszi modellváltás *ex ante*, azaz előzetes értékelését kell elvégezniük. Ugyanakkor a felkérés és ezen feladat kivitelezése a program-vezetés döntése után érkezett, az értékelők 2011 júliusában kezdték meg a munkát. Megfigyeléseik óhatatlanul átmosódnak a konkrét módosítások megvalósításával, így elkerülhetetlen, hogy közbenso értékelői megállapításokat tegyenek.

Ez a fejezet így két szemüvegen keresztül tett megállapításainkat rögzíti. Egyrészo, időben visszautazva a 2011 tavaszi állapotok szerinti várakozások indokltságát és megfeleléstét vizsgáljuk külsős szemmel. Másrészo, a programadatok elemzésére, szakértői interjúkra, valamint saját terep-tapasztalatainkra hagyatkozva kitérünk a végrehajtás következetességére és megfeleléstétére is.

V.1. Programcélok és indikátorok értékelése

Ex ante megállapítások

A Kiút program magas, stratégiai szinten hármast célkitűzést tett: a szegénységi csapdából való kikerülés támogatását, az érintettek vállalkozói tevékenységének fehérítését, valamint a hátrányos helyzetűekkel, kiemelten romákkal szembeni társadalmi előítéletek oldását, az társadalmi integráció segítését. Emellett, rövidebb távú, részben célszámokkal is alátámasztott stratégiai célokat:

- Relatív ekvivalens jövedelmek növekedése (10% / 1. év, 15% / 2. év)
- Helyi közösségi aktivitás erősítése, csökkenő kirekesztettség
- Szubjektív jólét és egészségi állapot javulása
- Uzsorakölcsön által sújtott háztartások arányának csökkenése

és konkrét operatív célokat is rögzítettek:

- Ügyfelek számának növekedése (100 fő/ 1. év + 300 fő/ 2. év)
- Visszafizetés aránya (75%/ első kölcsönt felvevők; 80%/ második kölcsönt felvevők körében)
- Újbóli hitelfelvevők aránya (első hitelt visszafizetők 70 százaléka)
- Iskoláztatási arány növekedése (30%)

Az érintett célcsoportok társadalmi és gazdasági helyzetét figyelembe véve (erről részletesebben lásd ÁSZ 2008, BI 2011, Kertesi 2005, Kertesi és Kézdi 2010, Köllő 2009, Szalai 2005) önmagukban indokolhatóak ezek a programcélok. Ezekben nem tett változtatást a modellváltás sem. Azonban itt fontos megjegyezni, hogy összességében egy kifejezetten ambiciózus és irreális célrendszer elérését tűzték ki.

A három, hosszú távú cél együttes teljesítése átváltásokat rejt és irreális egy két éves kifutású pilot program esetében. Korábbi program-tapasztalatok erős kételyeket fűztek ahhoz, hogy lehetséges-e a mélyszegénységből való kikerülés mellett a legális vállalkozói tevékenységek ösztönzése – tekintve, hogy egyértelmű versenyképességi hátrány mutatható ki olyan helyi, üzleti környezetben, ahol a fekete (és / vagy szürke) gazdaság dominál (Ivanov és Tursailev 2006, OECD 1996, UNDP n.é.). Ugyanakkor a kifehérítés melletti szándék, ha a társadalmi előítéletek oldásával párosul, és ezt eredményesen kívánja tenni, akkor kétséges ennek sikere a mélyszegénységben élőkre való "szűk" célzás megtartása mellett – *nota bene* a nélkül, hogy az adott beavatkozás / program ne lenne része egy, a vonatkozó kistérségre / település(rész)re irányuló, összetettebb és hosszú távú(!) fejlesztési programnak (BI 2010, Marozsán és Lantos 2010). Ezek fényében a magas szintű stratégiai célok közötti prioritások *explicit* újragondolása indokolt lett volna.

Nem kevésbé ambiciózus és irreális egy két éves pilot program esetében a programalkotók által rögzített, rövidebb távra vonatkozó stratégiai célok együttese. Példaként, a relatív ekvivalens jövedelmek növekedése együtt járhat az uzsora vagy egyéb hitel-tartozások kiiktatásával, azonban nem ez egy induló vállalkozás esetében – jelentős magán megtakarítások feltétele mellett valószínűsíthető, ami a mélyszegények célzásával nem egyeztethető össze. Nemzetközi vizsgálatok eredményei alapján a célzottan szegénység enyhítését célzó mikrohitel programok rövidtávon átrendezhetik a fogyasztási szokásokat (lásd tartós fogyasztási javakra szánt kiadások növekedése az élvezeti cikkekre fordított kiadásokkal szemben – legalább is a vállalkozói hajlamú ügyfelek esetében, részletesebben Banerjee és Duflo 2009). Hosszútávon azonban nem tartós ez a jövedelmi hatás (Karlan és Zinman 2008). A jövedelmi helyzet relatív javulását kérdőjelezi meg olyan vizsgálatok is, melyek kicsit fejlettebb gazdasági környezetben vizsgálták a kis összegű, egyszeri támogatással járó mikrohitelzés hatásait. Magyarország tekintetében tanulságosnak tartjuk Coleman thaiföldi vizsgálatát, mely egyértelműen kimutatta, hogy könnyen túlbecsülhető a (jövedelemben mért) nettó programhatás olyan országok esetében, ahol fejlettebb gazdasági környezetben és induló vállalkozások indítása relatíve költségesebb, mert nagyobb járulékos költségekkel járnak (erről részletesebben lásd Colemann 1999, és II. Fejezet fentebb). Előzetesen ez valószínűsíthető a magyarországi viszonyokra is.

Megítélésünk szerint, ugyancsak kétségbe vonható a közvetlen programhatások körében az uzsorakölcsön által sújtott háztartások arányának csökkenése. Nem világos, hogy a program hogy szolgálhatja ezt a célt, mert a Kiút program által – ideális esetben - megcélzott ügyfelek tipikusan nem vesznek fel uzsorakölcsönt (lásd elvart/ feltételezett hajlandóság jövedelmek intertemporális tervezésére). Ugyanakkor a program végrehajtása is okozhat torzítást az ösztönzőkben – amennyiben például az elfogadott üzleti terv és hitelösszeg nyomán a folyósítás csúszik és a nem várt krízishelyzetet (a már realizált kiadásait) próbálja meg az ügyfél alternative finanszírozással (uzsorahittel) áthidalni. Ez utóbbi eset elkerülésében természetesen nagy szerepe van a program céljait hitelesen és elkötelezetten képviselő terepmunkásnak.. Az iskoláztatási arány növekedésében mért hatásokat pedig nemzetközi hatásvizsgálatok is megkérdőjelezi.

Közbenső értékelői megállapítások

A program előkészítési és végrehajtási periódusának összecsúszása, ebből következően az érdemi hitelezés megkezdésének időbeni elhúzódása (lásd első hitelkihelyezések: 2010. Szeptember) egymást megerősítve kétségessé teszik az eredetileg kitűzött ügyfélszám teljesíthetőségét (első évben: 100 fő, második évben: további 300 fő). A végrehajtás eddigi előrehaladása ismeretében bizonyosan elmondható, hogy ez a célkitűzés messze nem teljesíthető (jelenleg 90 fő ügyfelet regisztrálnak, a potenciális ügyfelek száma pedig: 214 fő).

A programhoz csatolt utólagos hatásvizsgálat feladata annak feltárása, hogy a kedvezményezettek körében valóban kimutatható-e egyáltalán jövedelem-növekedés. Mindenesetre, az már a közbenső értékelők számára is szembe tűnő tény, hogy a sikeres hitelezések esetében is igen elrugaszkodott az első évre kalkulált, 10 százalékos jövedelem-növekedés – tekintve a célcsoport körében nyilvánvalóan hiányzó egyéni és háztartási megtakarításokat, és a vállalkozás elindításával járó plusz kiadásokat (beszerzések, törlesztés).

A visszafizetésre vonatkozó irányszámok (75%/ első kölcsönt felvevők; 80%/ második kölcsönt felvevők körében) igazolhatóak a nemzetközi eredmények alapján, jóllehet ezek esetében is fontos megjegyezni, hogy az igen ígéretes teljesítmény-mutatók nem pilot, hanem kész, tesztelt programokra igazak. A korábbi, régiós és hazai tapasztalatok

fényében, elsőre viszont túlzóan optimistának tűnnek ezek a célszámok. Erős módszertani fenntartások mellett készítettünk egy előzetes becslést, mely három scenárióra kalkulálja a várható bedőlési, illetve visszafizetési arányokat:

- Legrosszabb scenárió – alsó becslés: ebben a jelenlegi (2011 november) kihelyezett hitelállomány belül a probléma-mentes hitelek állományát vesszük alapul, és azt feltételezzük, hogy a még fennálló tartozásokat teljes körűen vissza tudja fizettetni a program, azonban a lezárt tartozások (11,7 millió Ft) már menthetetlenek. Ez utóbbit vetítjük az eddig kedvezően alakuló hitelállomány összegére (19.6 millió Ft).
- Köztes scenárió – köztes becslés: ez egy realisztikus becslés, melyben a 2012. első fél év végére kivetített kihelyezett hitelállományt (70 millió Ft) és az akkor várható késedelmes összegeket (30 millió Ft) vesszük alapul – feltéve, hogy a késedelmes összegek behajtását semmilyen eszközzel nem tudja a program majd érvényesíteni.
- Legjobb scenárió – felső becslés: ez egy optimista becslés, mely a 2012. első fél év végére kivetített kihelyezett hitelállományt (70 millió Ft) és a jelenleg (2011. November végével) fennálló lezárt tartozások állományát (11,9 millió Ft) hasonlítja össze – azaz, azt feltételezzük, hogy a jövőbeni kihelyezések és még folyó hiteltörlesztések esetében nem lesz visszafizetési probléma.

Az alábbi táblázat foglalja össze becsléseinket, melyek hangsúlyozottan irányadóak és a fenti erős feltételezések mellett érvényesek.

9. táblázat: Várható visszafizetési/ bedőlési arányok

	Legrosszabb scenárió	Köztes scenárió	Legjobb scenárió
Bedőlési arány (%)	59,8	42,8	17
Visszafizetési arány (%)	40,2	57,2	83

Ezek alapján reális várakozásaink szerint, 60% körüli visszafizetési aránnyal zárhat a program, feltéve, hogy eddigi ütemben halad a hitelkihelyezés a hátralévő fél évben, és a késedelmeket is kezelni tudja a program – azaz, arányaiban nem nő a bedőlt hitelek aránya a korábbi szintnél jobban.

Az újbóli hitelfelvevők arányát tekintve (első hitelt visszafizetők 70 százaléka) pedig óvatossággal sem lehet megalapozott következtetést adni az eddigi tényadatok alapján – tekintve, hogy 11 esetről beszélhetünk.

Az iskoláztatási arány növekedését (tervezetten 30%) nem követik a program-monitoringban, így ezzel kapcsolatban semmilyen közbenső értékelői megállapítást nem tudunk tenni.

Általában véve ajánlatos lenne a program monitoringba szervesen beépíteni a stratégiai és az operatív célok eredetileg tervezett indikátorait, ezek alakulásának nyomon követése a program-menedzsment és szponzorok feladata.

V.2. Programelemek és ezek összhangjának értékelése

Célzás – kedvezményezettek

Ex ante megállapítások

A megcélzott, többségében iskolázatlan és mélyszegény társadalmi csoportban megtalálni azokat, akik a siker esélyével vállalkozhatnak, rengeteg időt, igen szigorú, kiérlelt, kipróbált módszertannal zajló, tapasztalt terepmunkások által elvégzett alapos szűrést igényel. Ezek a feltételek erős korlátokkal álltak rendelkezésre.

A probléma kezelésének legegyszerűbb, de a program küldetése szempontjából kompromisszumot igénylő módja a relatíve módosabb (feltehetően valamilyen megtakarítással és/ vagy szélesebb, fizetőképesebb társadalmi kapcsolatokkal) és iskolázottabb rétegek felé való elmozdulás.

Közbenső értékelői megállapítások

E téren a későbbi alapítású csoportok kedvezményezettjei a modellváltáskor megfogalmazott elmozdulás dacára maximum árnyalatnyi különbséget mutattak: markáns változás nem érhető tetten. A terepmunkások tapasztaltabbá válásával javulást várunk a célzásban, ám ezt akadályozhatja a terepmunkások nagy fluktuációja, a belső, szervezeti (terepmunkások közötti / programiroda és terepmunkások közötti) tanulás esetlegessége.

Célzás – területi

Ex ante megállapítások

A sikeres vállalkozásnak objektív feltételei is vannak. A kis falu, a szegregátum izolált piacából új, legális vállalkozónak megélnie igen-igen nehéz. Ezt felismerve bővítette a program a modellváltáskor a földrajzi célzást.

Közbenső értékelői megállapítások

Az etnikai megkülönböztetés még Budapesten is erősen szűkíti a releváns vevői piacot, de a célzás-váltás a nagyobb piacok fele egyértelműen több esélyt ad a meghitelezett vállalkozásoknak.

Az izolált településeken alig találtunk olyan ügyfelet, akinek vállalkozására jó lelkiismerettel rámondhatnánk, hogy a programnak hála lett valódi vállalkozás és nagy eséllyel arra számítunk, hogy a programsegítség kivezetése után egy-két évvel is sikerrel folytatni fogja tevékenységét. Tapasztalataink tehát e tekintetben megerősítik a modellváltás irányának helyességét.

Kölcsön-volumen és Időtáv (400 hitel / 2 év)

Ex ante megállapítások

A tervezett kölcsön-volumen kihelyezése két év alatt, mint fentebb mondtuk, eleve irreális volt. Úgy, hogy Magyarországon még nem volt sikeresnek mondható szociális mikrohitel-konstrukció, illetve a programot nem előzte meg sem pilot projekt, sem alaposabb előkészítés és tesztelés, a menet közbeni módosítások szinte automatikusak, és ezeket érdemes lenne a stratégiai célszámokban is lekövetni. Ebben a helyzetben realitás lett volna 3-4 éves program kifutással tervezni. A programlezárása előtt már érdemes lenne a kedvezményezettek át- és kivezetésének stratégiáját kidolgozni (utód program, esetleg együttműködés keretében más, meglévő hazai programokkal).

Közbenső értékelői megállapítások

Az EU kiíráshoz igazított két év alatti lebonyolítás egyrészt egy nagyon szigorú időkorlátot eredményezett, mellyel kapcsolatos aggályait jelezték is a program-alkotók Brüsszel felé. Másrészt, a terepmunka tervezettnél nagyobb költségei (mind időben, mind kiadásokban) erőteljes költség-racionalizáláshoz vezettek később (terepmunkások páros felállításának megszüntetése, helyszín-felmérések és előmunkálatok időhöz kötése). Ez a kettős kényszer rányomta bélyegét a programra és erősen kompromittálta annak végrehajtását. A program kigondolói által remélt további források elmaradtak, ami a döntéshozókat (Program Igazgatóság és szponzorok), illetve a végrehajtást is egyre költség-érzékenyebbé és egyben kockázat-kerülőbbé tette. Ez indokolt egy

intézményesített program esetében, de fontos tanulságokkal szolgál egy, eredetileg pilot-programnak tervezett kezdeményezés esetében.

Eszköz mix: pénzügyi + segítő/fejlesztő szolgáltatások

Ex ante megállapítások

Adottnak véve a célcsoportot, az egyedüli szolgáltatás-kombináció, amittől sikert lehet remélni, olyan, ami a hitelezésen kívül a képzésre, az egyéni fejlesztésre és érdekérvényesítésre épp akkora hangsúlyt helyez, mint a megalakított vállalkozások konkrét pénzügyi támogatására.

Ezt jól látták a program kidolgozói. Az összetett és egyénre szabott szolgáltatási modell kialakítását azonban számos tényező korlátozta – így az az idő-szorítás, melyet a két éves program-ciklus és a túlságosan is ambíciózus operatív cél (400 ügyfél) eredményezett, valamint a program végrehajtása során egyértelműen jelentkező költség-korlátok, a szponzorok és végrehajtók idővel erősödő költség-racionalizálási szempontjai. Az ügyfelek vállalkozói és érdekérvényesítési készségeinek érdemi (programcikluson túli tartós) fejlesztése így erősen korlátozott.

Közbenső értékelői megállapítások

A kombinációra szükség van. A terepmunkások és a program folyamatos segítése nélkül a még nem reménytelen vállalkozások többsége is igen hamar fenntarthatósággal küzdött volna – vagy be se indult volna. Az ügyfelek készségeinek fejlesztésre, az érdekérvényesítési képességek támogatására több időt kellene azonban hagyni, mind a hitelkihelyezések előtti időszakban, mind azt követően – mi több, épp ez lehetne a csoportmunka fő feladata a hitelkihelyezéseket követően(!).

Csoportképzés szabályai

Ex ante megállapítások

Adottnak véve a földrajzi célzást, az alaposabb szűrés és az idő szorításának oltárán bölcsen rugalmas döntés lazítani a csoportalakítás korábbi, szigorú szabályainak egy részét (minimális csoport-létszám, csoport/ település szabály).

Közbenső értékelői megállapítások

Nem tapasztaltuk, hogy pl. a csoportlétszámnak különösebb hatása lett volna a kedvezményezett vállalkozói sikerességére, a csoportképzés szabályainak lazítása tehát valószínűleg nem csökkentette a vállalkozói siker esélyét, miközben könnyebbé tette új hitelcsoportok megalakulását, illetve meglévő csoportok első hitelkihelyezések utáni folytatólagos működését.

Csoportok működési szabályai

Ex ante megállapítások

A csoport működési szabályainak egy része nyilvánvalóan funkcionális: hatékonyabb öt embernek csoportban vállalkozói ismereteket tanítani, mint külön-külön; komolyabban veszik a programot, ha vizsgát kell tenniük, mely során csoporttársaik is látják teljesítményüket; valamint az üzleti ötletek (majd tervek) kidolgozása során is átadhatnak egymásnak hasznos információkat, ismereteket. A heti rendszerességgel megtartott ülések ezt támogatják.

Közbenső értékelői megállapítások

A csoportok többsége hitelkihelyezésig viszonylag jól működik, egyes esetekben utána is működő, támogató funkciót lát el, másutt viszont a csoportvizsga után elhal, visszafizetést kikényszerítő funkcióját alig látja el.

Hiteltermék

Ex ante megállapítások

Értetni véljük a heti törlesztés felelős viselkedésre szoktató hatását, miközben a csoporton belüli hathetes szekvencialitás hitelezés szabályának indokoltsága már kérdéses számunkra. A max. egy éves futamidő a moratórium nélküli törlesztéssel, megfelelő üzleti tervek esetén irreálisan magas és gyors hozam esetén tűnik csak megoldhatónak. Ezt enyhíthetné az, ha kötelező megtakarításokat eszközözne vagy ösztönözne a program az ügyfeleknél a VVT-s időszakban. Ez a szándék megjelenik a modellváltást leíró dokumentumokban is (Molnár 2011), azonban a végrehajtás során – megfigyeléseink szerint – erős csorbát szenvedett.

Közbenső értékelői megállapítások

A VVT beépítésével és a hitelkonstrukcióhoz való rugalmas hozzáillesztésével a hiteltermék több tulajdonsága is diszfunkcionálissá vált azonban. A hatheti szekvencialitás és a heti törlesztés sem hat erővel akkor, ha azt a program által kijárt VVT-ből lehet fedezni vagy áthidalni.

A konstrukció biztatóan induló, majd a VVT kifutása (6 hónap) után elakadó törlesztési lefutásokhoz vezetett. A minél gyorsabb kihelyezésre ösztönzött terepmunkás akarva vagy akaratlanul sokszor maga is összejátszik a VVT befejeződése után borítékolhatóan fenntarthatatlan helyzetbe kerülő és nem törlesztő kedvezményezettjeivel. A modellváltáskor tervezett kötelező megtakarításnak nem találtuk nyomát az interjúink során, pedig ennek következetes végrehajtása a program eredményességének kulcseleme lenne.

Normatív szabályok (életmódszabályok)

Ex ante megállapítások

Az eredeti Grameen modellben ezek a szabályok kiemelt szerepet játszanak a csoportkohézió, az egyéni fejlesztés erősítésében, az érdekérvényesítési képesség tudatosításában. Ezt a funkciót azonban egy központi, „oktrojált” lista, melynek pontjai nem kezelhetők autonóm módon, nem tudja betölteni. Ez annak veszélyével jár, hogy egy kiüresedett formális programelem lesz, mely komolyabb ügyfeleket (paternalista jellege és felütése miatt) inkább eltántoríthat, opportunista ügyfeleket viszont nem tart vissza.

Közbenső értékelői megállapítások

Előre meghatározott hiszekegyként, melynek funkcióját a terepmunkások se nagyon látják be, kétséges, hogy mi haszna van. Maximum gyenge szelekciós eszközként működik. A megkérdezett kedvezményezettek szerint minimális volt a szerepük az életmódszabályok formálásában, maguk elfogadták a készen kapott, feleslegesnek, vagy akár megbélyegzőnek érzett szabályokat. Kivétel az olyan eset, ahol megbeszélték és akár kiegészítették a sablon szabályokat. Összességében, úgy láttuk, hogy nem játszott semmilyen szerepet a program működésében.

Visszafizetésre sarkalló ösztönzők (csoport-nyomás, fedezet követelmény hiánya)

Ex ante megállapítások

A szegényeknek nyújtott mikrohitelnek ez az Achilles-sarka. Vajon anyagi garancia híján miért fogják a kedvezményezettek visszafizetni a hitelt? A hitelszerződés klauzulái magukban minimális erővel bírnak, kezelet nem kell állítani, a csoport többi tagját pedig már alig éri hátrány, ha már csak a VVT kifutása (plusz, esetleg az összes hitel kihelyezése) után áll le a kedvezményezett a törlesztéssel. A belső késztetésen kívül legfeljebb a második hitel felvételének esélye fegyelmezheti a program résztvevőit.

Közbenső értékelői megállapítások

A program elején a vezetői kifejezetten azt kommunikálták, hogy a hitel felvételével senki sem veszíthet (forrás: ügyfél interjúk). Ez racionális módon csökkenti a visszafizetési eltökéltséget. Az a tény, hogy a halmazottan nem-törlesztő ügyféllel való kapcsolatot nem a terepmunkás (akinek ez az eredeti konstrukcióban ez dolga lenne), hanem egy elkülönült, új szereplő (az esetkezelő) végzi, egyértelműen tompítja a terepmunkások

felelősségét, és adott esetben ellen ösztönzi a terepmunkást abban, hogy még időben visszatérje az ügyfelet a rendes törlesztési pályára.

Szükség lenne egy olyan szupervízióra, mely a terepmunkások számára nyújt támogatást a preventív intézkedésekre, de nem veszélyezteti az adott terepmunkás teljesítmény-értékelését.

A szervezett esetkezelés bevezetése érthető a költség-racionalizálás és az ütemes program-végrehajtás szempontjából – figyelembe véve a tömeges bedőléseket, azonban ez a tüneti kezelést jelentő újítás véleményünk szerint nem javította, hanem rontotta a program egészének siker-esélyeit. A csoportokat (melyek sok esetben ritkán találkoznak hitelkihelyezés után) nem sikerült az olyan erkölcsi nyomás színtérévé tenni, ami megakadályozná az időközben (talán) túlzottan optimistává váló üzleti tervvel rendelkező kedvezményezettet, hogy leálljon a törlesztéssel. Krízishelyzet ezen túlmenően könnyen adódhat az érintett háztartások körében váratlan, nem előre látható kiadások (pl. haláleset, betegség) következtében is. Adott fogyasztási szinthez képest felültervezett üzleti költségek ugyancsak nehezítik a rendszeres törlesztést – jóhiszemű ügyfelek esetében is. Ezen speciális esetek kezelésére nem készült fel a program háztartási szintű tartalékok vagy közös, csoport-szintű tartalékok gondos előírásával és kezelésével.

A rossz visszafizetési ráták, melyek a VVT-k kifutásával véleményünk szerint tovább fognak romlani, azt mutatják, hogy a célcsoport körében előforduló nem várt helyzetek kezelését a programnak nem sikerült kielégítően megoldania.

Program modell belső összhangja (konzisztencia)

Ex ante megállapítások

A fenti program-összetevők között számos feszítő ellentmondás áll fenn. Az elem, amely leginkább összeegyeztethetetlen a többivel, az EU-nak ígért esetszám két év alatti elérésének kényszere. Ez akadályozza a gondos szűrést, a program szükségesnek bizonyuló, megfontolt, akár többszöri, akár radikális újratervezését, a szervezettebb belső tapasztalatgyűjtést, információ-cserét és tanulást, elnyomja az újratervezés ösztönző erejét (hiszen a program kifutásával már nem lesz újratervezés).

Egy másik konfliktus a hiteltermék (egy év, heti törlesztés) és a legális vállalkozóként való profitábilis működés jelentős tőke- és időigénye között feszül. A legális vállalkozás program által elvárt működésmódja egy olyan üzleti közegben, ahol a szabályokat szinte senki nem tartja be, általában is rontja az üzleti siker esélyeit.

A kedvezményezett szempontjából a modell belső inkonzisztenciájaként jelenik meg a Raiffeisen bank prudenciális és a program szociális szempontjai közötti óhatatlan feszültség is.

Közbenső értékelői megállapítások

A programot szétfeszítő ellentmondások tömege, amelyek egy része csak fokozatosan vált világossá, s melyek a menedzsment-nehézségekkel és a koherencia-problémákkal tetézve jelentkeztek, érthető módon meghaladták az amúgy is erősödő költség-minimalizáció és idő-szorításban működtetett program vezetőinek lehetőségeit. A modellváltás néhány ellentmondáson (pl. a területi célzás bővítésével és a szigorú csoportszabályok enyhítésével) kicsit tudott lazítani, de a kódolt probléma-csomót lényegében nem tudta feloldani.

VI. Stratégiai ajánlások

... a Kiút program szponzorainak

- Lobbizás a szociális mikrohitel mellett. Célzott javaslatok:
 - a. NGM: A most meghirdetett, hazai adminisztratív terhek csökkentését célzó Egyszerű Állam kormányzati program (<http://egyszeruallam.hu>) speciális intézkedései között megjeleníteni a frissen induló mikrovállalkozásokra háruló terhek csökkentését. A program felelőseit tanulmányi terepszemlére, terepmunkás-találkozóra meghívni.
 - b. NGM és KIM/ Társadalmi Felzárkózásért felelős Államtitkárság – Start program kiterjesztése: adóelkerülést leküzdendő szigorított adószabályozás halmozottan sújtja a hazai mikrovállalkozásokat, ennek kárára és költségére való hivatkozással újfent állami támogatásért lenne ildomos lobbizni.
 - c. NGM/ PSZÁF: elkerülhetetlennek látjuk a Kiútsprogram szponzorainak és vezetőinek azt a felelősségét, hogy újfent felhívják a Magyar kormányzat figyelmét a hazai pénzügyi keretszabályozás, regionális és nemzetközi összehasonlításban nagyon nagy rugalmatlanságára – lásd pénzügyi közvetítés és szolgáltatás szigorú törvényi előírásoknak való megfelelési kényszere (ezen tevékenységek kizárólagossága adott piaci szereplőkre). A keretszabályozás ez a fajta rugalmassága nem indokolt – tekintve a szomszédos országok példáit, ahol mikrohitel program pénzügyi közvetítő szerepét nem hitelintézet is betöltheti.
 - d. NEFMI, KIM/ Társadalmi Felzárkózásért felelős Államtitkárság – Képzés: csoportvizsga, mint OKJ képzés legyen elismertetve ('vállalkozói alapismeretek'), plusz fontos lenne a terepmunkásoknak nyújtott pénzügyi/vállalkozói képzések anyagainak frissítése, esetlegesen akkreditált képzési csomaggá fejlesztése, mint OKJ vállalkozói képzési csomag.
 - e. KIM/ Társadalmi Felzárkózásért felelős Államtitkárság/más minisztériumok: A Nemzeti Felzárkózási Stratégia intézkedései között szerepel a "helyi lehetőségekre építve az álláskereső és inaktívak foglalkoztatását átmenetileg biztosító, társadalmi integrációjukat támogató szociális földprogramok és egyéb szociális gazdaság típusú programok", valamint mikrohitel programok elindítása. A kormányzati tervek szerint a „programokban résztvevők számára biztosítani kell a megfelelő szakismeretek megszerzésére vonatkozó, valamint a foglalkoztathatóságot javító képzési programokhoz való hozzáférést. A helyi piac védelmét, a helyi termelést, felhasználást és fogyasztást ösztönző komplex programokat kell indítani.” (lásd stratégia 6.pont), illetve az ehhez rendelt TÁMOP 5.3.10. intézkedés. Nem kizárható itt, a végrehajtói szerep elnyerésére.
(lásd <http://romagov.kormany.hu/download/d/e3/20000/Int%C3%A9zked%C3%A9si%20Terv.pdf>).
- Program-kivezető stratégia: potenciális társ-/ partner szervezetek feltérképezése, ügyfelek körére egyéni, kivezetési stratégiák összeállításához akár 'iker' vállalkozói kör kiválasztása és felkérése (pl. kamarákon keresztül), szponzorálás biztosítása az átmeneti időszakra.

... a Kiút program menedzsmentjének

Ügyfelek kezelése, program-monitoring

- A program jelentős hitelesség-deficitjének csökkentése, és a dupla-sztenderdek ("mást mondunk, mint amit csinálunk") megszüntetése mind a terepmunkások, mind a kedvezményezettek fele (pl. a terepmunkások értékelése vagy a banki KO-kritériumok alkalmazása során).
- Az ügyfelekkel kapcsolatos eseti döntések (hitelbírálat, esetkezelés, stb.) arányának csökkentése, ezekről belsőleg nyilvános, közös platformon információk megosztása. Ezáltal is a program kiszámíthatóságának növelése.
- A vállalkozói és alapkérdőívek bevezetése fontos előrelépés, azonban érdemes lenne ezeket terepszemlével összekötve sokkal szorosabban az előszűrés részévé tenni, valamint a terepmunkásokkal előre ismertetett feltételekkel, szűrőpróbaszerűen, a programiroda részvételével a helyszínen ellenőrizni a megadott információk valóságát és megbízhatóságát.
- Ügyfelek körében korlátozott az olyan alapidokumentumok megértése, mint például a hitelszerződés, illetve nem egységes hozzáférésük és jártasságuk olyan információk és gyakorlatok esetében, amelyek szorosan a vállalkozói tevékenységhez fűzhetők (pl. szakmai háttér információk, számla kiállítás, engedélyek formátuma, stb.). Ajánlott lenne olyan háttéranyagok központi összeállítása, melyek kézen fekvő segítséget nyújtanak – így pl. könnyített verziójú magyarázatok, kitöltött mintaszámla, VVT kérelem, üzleti helység kérelem, stb.
- Ügyfelek diverzifikálása, ügyfeleknek nyújtott szolgáltatások finomítása: pl. városi és vidéki; kereskedelmi, mezőgazdasági, más szolgáltatói ügyfélkör közötti különbségek figyelembe vétele vállalkozói képzéseknél, a terepmunkások támogatása és supervíziója (lásd alább) során.
- Program-monitoring során arányszámok alkalmazása a jelenlegi trendmutatók mellett (visszafizetési arány, késedelmese aránya, bedőlési arány (teljesen lezárt ügyletek), ezek rendszeres nyomonkövetése és kommunikálása a terepmunkások felé.
- A program *ex post* értékelése ahhoz is hozzájárulhat majd, hogy az egyéni vállalkozók és őstermelők adminisztratív terheit számszerűsíti legalább a program kedvezményezettjei és a kontrollcsoportok körében. Érdemes lenne ehhez a felméréshez még a program utolsó fél évében megalapozó felméréseket készíteni.

Terepmunkások ösztönzése

- Rendszeres és kiszámítható kommunikáció a terepmunkásokkal.
- Munkaügyi konzekvenciákkal nem fenyegető supervíziós/tanácsadási segítség terepmunkásoknak.
- A terepmunkások közötti kommunikáció és együttműködés támogatása: például tematikus, probléma-orientált workshopokkal és / vagy levelezési listákkal.
- A terepmunka során kialakult és bevált *de facto* döntési eljárások azonosítása és formálissá tétele (pl. a nem törlesztés kezelésével, rokonok kizárásával kapcsolatban).
- Nem törlesztés következetesebb kezelése: az esetkezelés az "esetért" felelős terepmunkásnak nyújtott segítség, supervíziós lehetőség legyen, ne pedig menedzsment-reszort. A nem-törlesztés kezelése a terepmunkás feladatainak integráns része kell, hogy legyen.

Hiteltermék, csoport-szabályok

- A visszafizetés esélyét növelő garanciális elemek hangsúlyozása a hitelszerződés megkötésekor.
- Jelenleg futó program keretein belül korlátozottan érvényesíthető, ám fontos tanulsága a Kiútprogramnak, hogy egy hasonló, jövőbeni kezdeményezés esetében, érdemes lenne tesztelni hosszabb futamidejű, alacsonyabb törlesztésű hitelek folyósítását, mely jobban igazodik a speciális célcsoport lehetőségeihez és a hazai piaci / szabályozási környezetből adódó üzleti perspektívákhoz.
- A VVT és a Kiút konstrukció időbeli lefutásának jobb összeillesztését, a VVT lejárata után leálló visszafizetés elkerülését szolgáló megoldás bevezetése (például a tervezett kötelező megtakarítás a VVT időszaka alatt, azaz a VVT-“széthúzása” a teljes hitelidőszak hosszáig). Ez utóbbi kezdeményezést már elkezdte a program-menedzsment, ennek következetes végigvitele, az alternatív megoldás tesztelése továbbra is ajánlott.
- A hathetes hitelkihelyezés szekvencialitásának rövidítése.
- A csoportvizsga súlyának újraélesztése: a szimbolikus, ám mégis fontos “beavatási szertartás” jellegének visszaépítése, hiszen a csoportvizsgának 1. program-legitimációs szerepe van, 2. a csoportkohézió megalapozásában is segít (“megcsináltuk!”).
- A csoportkohézió további erősítése – közösen teljesítendő feladatok kidolgozása a terepmunkással, pl. saját(!) életmódszabályok közös kidolgozása és elfogadása.
- A csoport, mint információ-megosztási eszköz támogatása: 1. könnyen emészthető, 2. a célcsoport képességeire szabott tájékoztatás és képzés üzleti/vállalkozói ismeretekről, “kézikönyv” összeállítása, akár 3. ‘iker’ vállalkozók közvetítése (helyi vállalkozó, MVA helyi ügynökséggel együttműködve, vagy az AVGA hálózat bevonásával).

Programzárás, támogatott tevékenységek fenntarthatósága

- Fontos lenne elkezdni kidolgozni a programzárás utáni időszakra való át- és kivezetési stratégiákat: egyrészt ez a meglévő ügyfelek körében kellően diverzifikált és a lehetőleg esetre szabott legyen. Másrészt fontos lenne partner szervezetet találni erre a feladatra.
- Kivezető mentorálás (könyvelői ügyintézés, banki ügyintézés, marketing, piacépítés, beszerzés fokozatos átadása / áttelése az ügyfeleknek/re).

... a szabályozási környezetért felelős magyar kormányzatnak

- Indítson a szociális mikrohitelezést pilot jelleggel támogató, az eddigi tapasztalatokat integráló konstrukcióra fejlesztési forrásból pályázatot (ld. fenn, a roma stratégia idevágó elemét).
- Csökkentse radikálisan a mikrovállalkozások beindításának és működésének adminisztratív terheit.
- Fontolja meg a vállalkozóvá válási támogatás kibővítését és újraszabályozását a Kiút tapasztalatainak fényében, valamint az adminisztratív terhek csökkentése céljából speciális intézmény és szervezet-fejlesztés előirányzását az elmaradott / hátrányos helyzetű kistérségekben, ilyen térségekhez közel eső megyei központokban (munkaügyi kirendeltségek, családsegítő központok, falugondnokok bevonása).
- Szintén erősen megfontolandó a hazai pénzügyi közvetítésre és szolgáltatásokra vonatkozó keretszabályozás finomhangolása, ezek tevékenységek körének diverzifikálása, a fejlesztési és / vagy szociális célú pénzügyi, közvetítői szolgáltatások piaci belépési korlátainak oldása(!).

Hivatkozásjegyzék

ACCION 1988. An Operational Guide for Microenterprise Projects. ACCION International/The Calmeadow Foundation. Toronto, Canada, 1988.

Amit, R. – E. Muller (1995): „Push” and „pull” entrepreneurs. Journal of Small Business and Entrepreneurship, vol. 12, no. 4, pp. 64–80.

Andersen, T. B., Kovsted, J., Kuchler, A. 2009. Synthesis of impact evaluations of microcredit, DANINDA, Ministry of Foreign Affairs of Denmark.

ÁSZ – Állami Számvevőszék 2008. A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága, Állami Számvevőszék, 2008. Április
[http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/79ED5720B293EBC9C12574F30031B5C7/\\$File/t206.pdf](http://www.asz.hu/ASZ/tanulmanyok.nsf/0/79ED5720B293EBC9C12574F30031B5C7/$File/t206.pdf)

Autonómia – Autonómia Alapítvány 2008. Mikrohitelzési tapasztalatok. Autonómia Alapítvány, Mikrohitel Rt. *Kézirat.*

Balás G. és Vékony B. 2008. Az adórendszer hatása a vállalkozás szabadságára - Egy lepapírozott adórendszer költségei. Közjó és Kapitalizmus Intézet Műhelytanulmány No. 16., Budapest. 2009. április 22.

Banerjee, A. et al. 2009. The Miracle of Microfinance: Evidence from Randomized Evaluations. MIT Department of Economics Working Paper.

Bickerdyke, I. és Lattimore, R. 1997. Reducing the regulatory burden: Does firm size matter?, Industry Commission Staff Research Paper, AGPS, Canberra.

Budapest Intézet – BI 2010. Szakértői háttéranyag a poszt-lisszaboni stratégiáról szóló magyar álláspont megalapozásához – fókuszban: üzleti környezet. Budapest.

Budapest Intézet – BI 2011. Az adminisztratív terhek elemzése - Magyarország. Budapest. *Kézirat.*

Baum, J. Robert, Michael Frese and Robert A. Baron eds. (2007): The psychology of entrepreneurship. Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ, USA.

Bazoberry, E. 2002. The Bolivian Experience of the Prodem Private Financial Fund S.A. Paving the Way Forward for Rural Finance An International Conference on Best Practices. Case Study.

BI 2010. Adminisztratív terhek Magyarországon – szektorális és vállalat-méret szerinti specifikus elemzés. Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet.

BI 2011. Background material for an EU Roma strategy framework, Hungary. Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet. *Kézirat.*

BI-IFUA 2010. GOP közbenső értékelése. *Kézirat.*

Bódis Lajos, Galasi Péter, John Micklewright és Nagy Gyula 2005. Munkanélküli ellátás és hatásvizsgálatai Magyarországon, KTI könyvek, MTA-KTI, Budapest.

Calmeadow 1995. "Financial Ratio Analysis: Microcredit Programmes and Institutions", Calmeadow Foundation. Toronto.

Carboni B.J.(ed.) 2010. Handbook of Microcredit in Europe - Social Inclusion through Microenterprise Development, Edward Elgar Cheltenham, UK - Northampton, MA, USA. <http://www.microfinancegateway.org/gm/document-1.1.8703/handbook%20of%20microcredit%20in%20europe.pdf>

Chowdhury, M. J. A., Ghosh, D. Wright, R. E. (2002): The Impact of Micro-credit on Poverty: Evidence from Bangladesh

Coleman, B. (1999) "The impact of Group Lending in Northeast Thailand" Journal of Development Economics 60, 105–142

Crain, W.M. és T.D. Hopkins 2001. The Impact of Regulatory Costs on Small Firms. Danish Commerce and Companies Agency, DCCA, Administrative byrder for erhvervslivet i Danmark År 5 – 2003, at: <http://www.eogs.dk/graphics/publikationer/Aarsrapport2003.pdf>, August 2006

Czakó E. – Kuczi T.– Lengyel Gy. – Vajda Á. (1996) [1995]: A kisvállalkozások néhány jellemzője a 90-es évek elején. In: Lengyel Gy. szerk.: Vállalkozók és vállalkozói hajlandóság. Budapest: BKE, 85–115. p.

Cseres-Gergely Zs. Scharle Á. (szerk) 2007. Jóléti ellátások és munkakínálat, KTI Munkaerőpiaci tükör 2007.

de Mel, S., McKenzie, D. and Woodruff, C. (2006): Returns to capital in microenterprises: evidence from a field experiment

Csire A. és Major K. 2010. Az állam és a vállalkozások kapcsolatának néhány jellegzetessége Magyarországon –Háttér tanulmány. Hétfa Kutatóintézet. Bizalom és Vállalkozás Program Műhelytanulmányok IV. Budapest. 2010.

Duncan, J. W., & Handler, D. P. (1994). The misunderstood role of small business. Business Economics, 29(3), 7-13.

Európai Bizottság - EC 2009 Third Strategic Review on Better Regulation, COM(2009)15

Európai Bizottság - EC 2009c Implementation Report Policies Annex, COM(2009) 34/2

ESPA-SASM-SAPA 2002. Introduction to Russian Microfinance. The Russian Microcredit Project Document No. 42.

FINCA 2010. Annual Report. Changing Lives for Twenty-Five Years. www.finca.org

Fleck Gábor és Szuhay Péter. A Gramín bank ötletének fogadtatása néhány magyarországi szegény közösségben. Kutatási zárótanulmány, 2009.

Galasi P. 2002. (szerk). Munkakínálat, Közelkép in Fazekas Károly (szerk) Munkaerőpiaci tükör MTA-KTI, Budapest.

GrameenBank n.é. Bangladesh Grameen Bank Model. *Prezentáció*.

Gunjan 2006. Grameen Bank. *Prezentáció*

Havas G., Liskó I., Kemény I. 2002. *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Budapest: Oktatókutatási Intézet– Új Mandátum Kiadó.

Hegedüs A. – Márkus M. (1978): A kisvállalkozó és a szocializmus. *Közgazdasági Szemle*, 25. évf. 9. sz. pp. 1076–1096.

Hopkins, T. D. 1995. Profiles of regulatory costs, Report to the U.S. Small Business Administration, at: www.sba.gov/advo/research/rs1995hoptot.pdf.

Ivanov és Tursaliev S. 2006. Microlending to the Roma in Central and Southeastern Europe: Mixed Results, New Approaches. *Comparative Economic Studies*, 2006. 48. 36–49.

Kaboski, J. P. and Townsend, M. (2005): A structural evaluation of a large-scale Quasi-experimental microfinance initiative

Karlan, D. and J. Zinman (2009) "Expanding Micro-enterprise Credit Access: Using Randomized Supply Decisions to Estimate the Impacts in Manila" *Innovations for Poverty Action*, New Haven Conn. January 2010

Kertesi G. 2005. Roma foglalkoztatás az ezredfordulón. *Szociológiai Szemle*, 2: 57-87.

Kertesi G.-Kézdi G. 2010. Roma Employment in Hungary After the Post-Communist Transition, BWP 2010/9. <http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1009.pdf>

Khandker, S. (2005) "Microfinance and Poverty: Evidence Using Panel Data from Bangladesh" *World Bank Economic Review* 19, 2, 263–286

Kiút 2009. Pilot project: Pan-European Coordination of Roma Integration Methods – Roma inclusion. Pályázati anyag, 2009.

Kiút 2010. 2010. évi éves beszámoló. Kiútprogram Közhasznú Nonprofit Zrt., 2010.

Knight, Frank H. (1921): Risk, uncertainty and profit. Hart, Schaffner and Marx, Boston.

Kox, H. 2005. Intra-EU differences in regulation-caused administrative burden for companies. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis.

Kopasz Marianna (2005): Történeti-kulturális és társadalmi tényezők szerepe a vállalkozói potenciál területi különbségeinek alakulásában Magyarországon. PhD értekezés, Corvinus Egyetem.

Köllő J. 2009. A pálya szélén. Iskolázatlan munkanélküliek a poszt szocialista gazdaságban, Osiris.

Kuczi Tibor (2000): Kisvállalkozás és társadalmi környezet. Budapest: Replika Kör.

Kuczi Tibor – Vajda Á. (1996) [1988]: A kisvállalkozók társadalmi összetétele. In: Lengyel Gy. szerk.: Vállalkozók és vállalkozói hajlandóság. Budapest: BKE, 15–37. p.

Laki Mihály (1998): Kisvállalkozás a szocializmus után. Budapest: Közgazdasági Szemle Alapítvány.

Laki Mihály – Szalai Júlia (2004): Vállalkozók vagy polgárok? Budapest: Osiris.

Laky Teréz (1984): Mítoszok és valóság. Kisvállalkozások Magyarországon. Valóság, 27. évf. 1. sz. 1–17. p.

Laky, Teréz –Neumann László (1992): Small entrepreneurs of the 80's. In: Andorka, R. – T. Kolosi –Gy. Vukovich eds.: Social Report 1990. Budapest: TÁRKI, 188–199. p.

Lengyel György (2008): A vállalkozói hajlandóság hatása a vállalkozásra és a jólétre / A Magyar Háztartás Panel néhány tanulsága (1992–2007). In Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): Társadalmi riport, 2008. TÁRKI, Budapest, 429–450.

Mandelkern, C. et al. 2001. Mandelkern Group on Better Regulation Final Report, 13 November 2001.

Marozsán Cs. és Lantos Sz. 2010. A fejlesztéspolitika új ösvénye. Tudósítás egy, a kirekesztett közösségek támogatását célzó programról. Kapocs 9(4) 32-38.o.

McClelland, David C. (1961): The Achieving Society. Princeton, NJ: Van Nostrand.

Messing Vera és Molnár Emília (2011): Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. Esély, 2011/1 pp. 53-80.

MFI Report. 1998. ADEMI Information Sheet. <http://www.mixmarket.org/mfi/banco-ademi>

Moffitt, R. A. 2002. Welfare Programs and Labour Supply. Megjelent: Auerbach A. J.–M. Feldstein (szerk.): Handbook of Public Economics, North-Holland, Amszterdam.

Molnár György. Modell-változások a Kiútprogramban. 2011. május 14. Kézirat.

Morduch, J. (1998): Does Microfinance Really Help the Poor? New Evidence from Flagship Programs in Bangladesh

Nagy Gy. (2008): Önkormányzati szociális segélyezés, in: Nagy Gy. szerk.: Jóléti ellátások, szakképzés és munkakínálat, MTA-KTI.

OECD 1996. Microcredit in Transitional Economies. Lead the programme on local economic and employment development territorial development service. Párizs 1996.

OECD 2002. Regulatory Policies in OECD Countries; From Interventionism to Regulatory Governance, OECD publications, Paris.

OECD 2003. From Red Tape to Smart Tape. 2003. Administrative Simplification in OECD Countries. OECD Publishing: Paris.

OECD 2005. Modernising Government: The Way Forward. OECD Publishing: Paris.

OECD 2009. Overcoming Barriers to Administrative Simplification Strategies: Guidance for Policy Makers. OECD Publishing: Paris.

OECD 2010. Better Regulation in Europe: An Assessment of Regulatory Capacity in 15 Member States of the European Union. Country Series. EC-OECD Joint Project.

Pitt, M. and Khandker, S. (1996) "The Impact of Group-based Credit Programs on Poor Households in Bangladesh" Journal of Political Economy 106, 5, 958–996

Reménypénztár koncepció, é. n.

Roodman, D. and J. Morduch (2009) "The Impact of Microcredit on the Poor in Bangladesh: Revisiting the Evidence" Centre for Global Development Working Paper

Róbert P. (1996): Vállalkozók és vállalkozások. In Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. szerk.: Társadalmi Riport 1996. Budapest: TÁRKI, 444–474. p.

Saleque M és Mustafa S. 1996. Landless Women And Poultry: The Brac Model in Bangladesh. Development Workers' Course: Integrated Farming in Human Development! 1996. Március 25 – 29.

Schiller, B. R. And Crewson, P. E. (1997), Entrepreneurial Origins: A Longitudinal Inquiry. Economic Inquiry, 35: 523–531.

Shane, Scott Andrew and Venkataraman, S. (2000): The Promise of Entrepreneurship as a Field of Research. The Academy of Management Review Vol. 25, No. 1 (Jan., 2000), pp. 217-226

Shane, Scott Andrew (2003): A general theory of entrepreneurship: the individual-opportunity nexus. Edward Elgar, Cheltenham, UK.

Szalai Júlia 2004/ 2005. A jóléti fogda I. és II., Esély, 2004/6; Esély 2005/1.

Szerb L. et al. 2007. Vállalkozásbarát adórendszer: A mikro- és kisvállalkozások adózással kapcsolatos adminisztratív terhelésének felmérése és az adminisztratív terhelések csökkentésére szolgáló javaslatok kidolgozása. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar. Pécs. 2007 december.

Taylor, Mark P. (1999). "Survival of the Fittest? An Analysis of Self-Employment Duration in Britain," Economic Journal, Vol. 109, No. 454, pp. C140-C155.

Tendler J. 1987. What Ever Happened to Poverty Alleviation? A Report Prepared for the Mid-decade Review of the Ford Foundation's Programmes on Livelihood, Employment, and Income Generation.

UNDP n.é. Midterm Evaluation Report. *Kézirat.*

Függelék

I. Módszertani függelék

I.1. Szakértői interjúk listája

Interjúalany	Intézmény/Szervezet	Interjú időpontja
Kadét Ernő	Kiútprogram Zrt.	2011. augusztus 16.
Dr. Schütt Margit	Kiútprogram Zrt.	2011. augusztus 2.
Óvári Anna	Kiútprogram Zrt.	2011. augusztus 2.
Molnár György	Kiútprogram Zrt.	2011. augusztus 2.
Dr. Felcsuti Péter	Kiútprogram Zrt.	2011. augusztus 4.
Hann Péter	Kiútprogram Zrt.	2011. augusztus 4.
Ujlaky András	Kiútprogram Zrt.	2011. augusztus 8.
Szűcs András	MAPI	2011. szeptember 15.
Csendes Györgyi	Colosseum Bp Kft.	2011. október 6.
Csepregi Zsolt	Raiffeisen Bank Zrt.	2011. október 19.
Lukács György	Autonómai Alapítvány	2011. október 28.
Szőke Judit	Polgár Alapítvány	2011. november 10.
Soltész Anikó	SEED alapítvány	2011. november 10.
Engert Ildikó	Raiffeisen Bank Zrt.	2011. november 4.
Somos Krishnan Anna	PlaNet Finance India	2011. november 9.

I.2. Esetvizsgálatok – Hiteles csoportok, helyi szereplők listája

Hiteles csoport neve	Település	Időpont
Black & White	Budapest	2011 szeptember 22., 23.
Mézeskalács	Putnok	2011 szeptember 23.
Márvány	Rakaca	2011 október 13.
Csillagfény	Dusnokpuszta	2011 október 14.
ZsaMoZsa	Tápióbicske	2011 október 18.
Kamimo Patyemo Travaer Maska mende pododrom	Hodász	2011 október 21.
Mákvirágok	Tiszakeszi	2011 október 25.
Tequila	Igrici	2011 október 25.
Szivárvány Győztesek	Budapest	2011. október 19., 22.
Orosz István	Hodász Hodászi Cigány vezetője	2011. október 21.
Fónagy István	Putnok, újságíró	2011. szeptember 23.
Interjúalanyok	Fő	
Terepmunkás	11	
Ebből térségi koordinátor	3	
Esetkezelő	1	
Csoporttag	25	

I.3.Mélyinterjúk - interjú sablonok

Hitelcsoportag – interjúvázlat

Kiútprogram értékelése	
Időpont:	Helyszín:
Résztevők:	
Készítette:	

Háttérinformáció

Programhoz való csatlakozás időpontja:

Hitelcsoport alakulásának időpontja:

Tevékenysége:

Hitelállomány:

Első hitel időpontja:

Késedelmesség:

*** **

I. Blokk: Előttörténet és program-részvétel

- Mi keltette fel az érdeklődését? Hol/mikor hallott először a programról?
- Meséljen a vállalkozásáról! Voltak-e már korábban vállalkozói próbálkozásai?
- Hogyan alakult meg a hitelcsoportja? Ki volt az első? Ki hozta a csoport-tagokat?
- Voltak-e csoportgyűlések? Miről szóltak?
- Vett-e részt Kiút képzésben? Ha igen, miről szólt?
- A képzések során kapott információk közül mi volt újdonság? Mi bizonyult hasznosnak utólag visszatekintve?

II.Blokk: Hatásosság, siker/kudarcs tényezők

- Mi segíti leginkább a program keretében elkezdett vállalkozása működtetésében?

Feladat	Megjegyzés
kockás papír, üzleti terv	
képzésen való részvétel	
csoportgyűlések, egymástól kapott információ	
életmódszabályok	
üzlethelyiség megszerzése, bérlet	

vállalkozással kapcsolatos adminisztratív feladatok elvégzése: —munkaügyi központ/VVT —APEH: nullás igazolás, adóbevallás —önkormányzat: üzlethelyiség —okmányiroda: EV/ÖT engedély —könyvelő	
banki ügyintézés	
hitelszerződés megértése	
törlesztés	
árubeszerzés, piaci információk beszerzése	
piaci kapcsolatok (beszállító, vevő) megszerzése	
<i>Egyéb:</i>	

- Mi kellene, hogy több/jobb legyen? Mi kevésbé?
- Mely feladatot találta nehéznek? Mi van / volt leginkább terhére és hátráltatja üzleti tevékenységében?
- Heti törlesztésnek problémák nélkül meg tud-e felelni? – Ha nem, mivel próbálja megoldani a helyzetet?
- Milyen helyi (ön)kormányzati intézményekkel és hivatalokkal van kapcsolatban?
- Hogyan ítéli meg a különböző állami hivatalok fejlettségét, rugalmasságát? Mik a tapasztalatai (pozitív / negatív):

	Pozitív	Negatív
nyitottság (információközlés, tájékoztatás)		
rugalmasság (ügyfelek megkeresések/ visszajelzések)		
megbízhatóság (határidők)		
diszkrimináció (másképp kezelték?)		
<i>Egyéb:</i>		

I. blokk: Program megfelelésség

- Úgy érzi, megfelelő tájékoztatást kapott a program elején a körülményekről, programról?
- Mit tanult a program során?

- Sikeres hitelfelvétel után mi segítené legjobban abban, hogy folytassa az „ipar”-t?
- Kivetítés: milyen várakozásai vannak a jövőre a vállalkozásával kapcsolatban?
hitelvisszafizetéssel, törlesztéssel, csoportlétszámmal
- Miért mikrohitelt vett fel és nem kért kölcsönt a családtól / barátoktól?
Próbálkozott banki hitellel / más pénzügyi közvetítővel?
- Mit csinálna, ha nem venne részt? *vagyis mit veszít azzal, hogy mikrohitelezik? / milyen átváltások vannak?*
- Utólag visszagondolva belépne-e? Miért/miért nem?
- Ajánlások: mi hiányzik? mit lehetne másképp csinálni?

Tartalék kérdések

- Tart-e a nem-törlesztéstől? Érez-e fenyegetést abban az esetben, ha nem törleszt?
- Vett/vesz-e részt esetkezelésben? Mi segítette a késedelmességéből való kijutásban igazán?
- Mit gondol a (meg nem interjúzott) csoporttársakról? Mit válaszolnának ezekre a kérdésekre?

Terepmunkás – interjúvázlat

Kiút program értékelése	
Időpont:	Helyszín:
Résztevők:	
Készítette:	

Háttérinformáció

Belépés ideje (v1.0-v5.0):

Kezelt hitelcsoportok:

*** **

0. blokk:

▲ Milyen háttérrel jött a Kiúthoz? Miért szegődött el terepmunkásnak?

I. blokk: Koherencia

- Kap-e és igen, milyen kérdéseket kap a kedvezményezettektől leggyakrabban:
 - o A programelemekkel kapcsolatban: hitelezés folyamata, hitelösszeg, törlesztések,
 - o A programhoz csatolható kiegészítő támogatásokkal kapcsolatban: VVT, adózási kedvezmények, egyéb kiegészítő támogatások, engedélyek, üzlethelység megszerzése/ megpályázása, egyéb?
- Milyen helyi (ön)kormányzati intézményekkel és hivatalokkal van kapcsolatban / dolgozik együtt?
- Hogyan ítéli meg a különböző állami hivatalok fejlettségét, rugalmasságát? Mik a tapasztalatai:

	Pozitív	Negatív
Nyitottság (információközlés, tájékoztatás)		
Rugalmasság (ügyfelek megkeresések / visszajelzések)		
Megbízhatóság (határidők betartása)		

- Tett-e már erőfeszítést, hogy az együttműködés jobban működjön? Ért-e el eredményt?

II. blokk: Hatásosság, siker/kudarcs tényezők

- Tapasztalata szerint mely elemek támogatják hatékonyan egy eredményes hitelcsoport felállítását / működését?

<i>Tényező</i>	<i>Megjegyzés</i>
megfelelő előzetes tájékoztatás	
gyakori (elő)csoport találkozók TM-mel	
hiteles és megbízható csoportvezető	
támogató családi háttér	
előzetes vállalkozói ismeretek	
életmódszabályok	
csoportvizsga	
hitelszerződés kikényszerítése akár szankciókkal (?)	
pénzügyi képzés	
szekvenciális hitelkihelyezés	
heti törlesztés	
<i>Egyéb:</i>	

- Tapasztalata szerint, mi egy potenciális ügyfél megbízhatóságának jó indikátora?
- Mely feladatok jelentik a legnagyobb kihívást az ügyfelei számára?

ÜT elkészítése	
Kiút képzésen való részvétel	
csoportgyűlés	
életmódszabályok összeállítása	
életmódszabályok betartása	
vállalkozással kapcsolatos adminisztratív feladatok elvégzése (különösképp, munkaügyi kp, VVT, adóbevallás, más? ...)	
banki ügyintézés	
hitelszerződés megértése	
törlesztési szabályok betartása	
piaci információk beszerzése	
piaci kapcsolatok (beszállító, vevő) kiépítése	
<i>Egyéb:</i>	

- Tapasztalata szerint, mik egy jó hitelcsoport sikertényezői?

III. blokk: Program megfelelőség

- Tapasztalata szerint, mennyire hatékony a potenciális ügyfelek előszűrése? Mely eszköz / szabály segíti leginkább munkáját? Melyeken módosítana?

csoport gyűlések - előcsoport	
csoport gyűlések - hitelcsoport	
előzetes KHR/ APEH lekérdezés	
ÜT minta	
scorecard sablon	

- Honnan szerzi meg a kellő (háttér)információkat a hitelezettek folyamatos tájékoztatásában? Milyen háttéranyag/ információ segítené legjobban?
- Mely területeken látja leginkább szükségét további támogató információkra?

Vállalkozás-alapítás adminisztratív feladatai	
Adózás és járulékfizetés	
Szoc.támogatások	
Egyéb, állami támogatások	
Helyi, egyéb közszolgáltatások elérhetősége	
Beszállítói/ értékesítési kapcsolatok feltérképezése	
...	

- Mit talált leginkább hasznosnak a TM képzésben? Mi hiányzik így utólag tapasztalatai szerint?

IV. blokk: Csoporttagok

- Mutassa be röviden a csoporttagokat! Ajánlása interjú-alanyra?

V. blokk: Általános benyomás a programról

- legnagyobb pozitív meglepetései
- legnagyobb csalódásai
- egyéb megjegyzés, tapasztalat?

*** **

Follow up

További kontakt:

Infó/ dokumentum:

Egyéb:

Terepmunkás kérdőív

Kérjük, jelölje az alábbi listában, mely TM tevékenységek esetében:

- Volt világos és egyértelmű a feladata?
- Kapott megfelelő/ elegendő tájékoztatást a Kiút program-igazgatóságtól az adott feladattal kapcsolatos teendője és kötelezettségei felől?
- Kapott megfelelő / elegendő iránymutatást a Kiút-program igazgatóságától az ügyfelek szükséges tájékoztatása érdekében?
- Nehezítette mindennapi munkáját az adott feladattal kapcsolatos jelentős és nem indokolható adminisztratív teher?

Amennyiben nem végez/ végzett ilyen tevékenységet - kérjük, húzza át a megadott sort!

Amennyiben kiegészítő megjegyzése van az egyes tevékenységgel kapcsolatban, kérjük, tegye meg az adott sorban vagy a táblázat alatt!

	Világos feladat	Megfelelő központi Tájékoztatás a feladatról*	Megfelelő iránymutatás az ügyfelek tájékoztatás érdekében	Jelentős adminisztratív teherrel jár
Tevékenység	1 – igen 0 – nem	1 – igen 0 – nem	1 – igen 0 – nem	1 – igen 0 – nem
Település feltérképezése				
Tájékoztató plakátok, szórólapok kihelyezése				
Helyi fórumok, találkozók megtartása				
Kapcsolatfelvétel (első találkozás ügyfelekkel)				
Célzott ügyfelek feltérképezése				
Alapkérdőív lekérdezése				
Előcsoporthoz tartozók megtartása ügyfél-szűréshez				
KHR, APEH lekérdezés				
Támogatás az egyszerűsített vállalkozási terv (kockás papír) elkészítéséhez, beküldés				
Egyéni szubjektív szűrés csoport előtt				
Vállalkozási kérdőív lekérdezése				
Scoring tábla (új szűrés) kitöltése és elküldése (önálló)				
Üzleti tervek elkészítéséhez segítség- nyújtás				
Az üzleti tervek első változatának megküldése				
Üzleti terv finomítása, véglegesítése (CC / központi visszajelzés alapján)				
Életmódszabályok elfogadása				

Vállalkozási ismeretek átadása				
Csoportvizsgára való felkészítése				
Ügyfél támogatása: engedélyek beszerzése (EV, ÖT)				
Ügyfél támogatása: banki ügyintézés (számlanyitás)				
Ügyfél támogatása: VVT-k beadása (Munkaügyi Központ)				
Ügyfél támogatása: adó-adminisztráció (NAV)				
Ügyfél támogatása: könyvelő kiválasztása, kapcsolattartás				
Adatrögzítés: UNDP adatbázis				
Adatrögzítés: MIFOS adatbázis				
Pénzügyi és vállalkozói ismeretek átadása a megalakult hitelcsoportok tagjai számára				
Hitelszerződések ismertetése ügyfelekkel, ezek megkötése				
Hitelfolyósítással kapcsolatos ügyintézés				
Elindult vállalkozások rendszeres csoport-találkozóinak megtartása/első hitelkihelyezése után				
Az elindult vállalkozások tevékenységének nyomon követése				
Törlesztések beszedése/ befizetése a bankba				
Utazások elszámolása				
TM képzésen való részvétel				
Helyettesítés, segítségnyújtás egyéb TM ügyben				
Szabadság ügyintézése				
Regionális értekezleten való részvétel				
Térségi koordinátorral való kapcsolattartás				
Egyéb feladatok:				

**Amennyiben szükségesnek ítéli, kérjük, tegyen megkülönböztetést a Kiút program menedzsment érintettjei között: pl. központi iroda, szakmai vezetés, program-alapítók!*

Megítélése szerint, mely alábbi programelem segíti / hátráltatja munkája eredményességében?

Kérjük, választ X-szel jelölje! Amennyiben megjegyzése lenne, kérjük tegye meg a táblázat alatt! Amennyiben az adott programelem nem releváns az Ön esetében, kérjük húzza át a megfelelő sort!

Programelem	Segít	Hátráltat
Programtájékoztatók, szórólapok		
Tájékoztató plakátok, szórólapok		
Helyi fórumok, találkozók – csoportalakítás előtt		
Alapkérdőív		

Előcsoporthgyűlések		
KHR, APEH lekérdezés		
Minta ÜT tervek		
Vállalkozási kérdőív		
Scoring tábla		
Üzleti terv felülvizsgálat (CC / központi visszajelzés alapján)		
Csoportgyűlések		
Csoportvizsga		
Adatrögzítés: UNDP adatbázis		
Adatrögzítés: MIFOS adatbázis		
TM képzés - kiemelten:		
Regionális értekezlet		
Helyettesítés, segítségnyújtás egyéb TM ügyben		
Konzultáció területi koordinátorokkal		
Konzultáció területi szakmai vezetéssel		
Találkozó Kiút vezetőséggel (6 hetente)		
Egyéb:		

Saját tapasztalatai alapján, mely programelem végrehajtásában tapasztalhatók a legnagyobb elmaradások / legnagyobb nehézségek?

Kérjük, választ húzza alá!

- Terepfelmérés, előkészületek
- Ügyfelek szűrése
- Egyéni üzleti tervek kidolgozása, véglegesítése (kockás papír, sablon ÜT)
- Csoport-alakítás
- Hitelösszegek véglegesítése, hitelkérelmek sorrendjének kialakítása
- Hitelek folyósítása
- Vállalkozói és pénzügyi ismeretek átadása az ügyfelek számára
- Visszacsatolások a Kiút vezetőség számára (találkozók -6 hetente)
- Adatrögzítés, -frissítés (UNDP, MIFOS)

Egyéb megjegyzés/ javaslat:

Esetkezelő kérdőív - sablon

Mely programelem segít a kudarcos és/vagy késedelmes esetek számának minimalizálásában? Bármelyikkel kapcsolatban van ajánlása módosításra?

Tevékenység	Segít	Nem segít
Település feltérképezése		
Személyes lehetőségek feltérképezése		
Alapkérdőív lekérdezése		
Előcsoporthgyűlések megtartása		
KHR, APEH lekérdezés		
Vállalkozási kérdőív lekérdezése		
Scoring tábla (új szűrés) kitöltése és elküldése (önálló)		
Üzleti tervek elkészítése – ügyfél által		
Csoportgyűlés: Kiútprogram működésének elsajátítása, szabályok		
Életmódszabályok		
Vállalkozási ismeretek átadása, ügyfelek folyamatos képzése		
Csoportvizsga		
Ügyfél támogatása: engedélyek beszerzése (EV, ÖT)		
Ügyfél támogatása: banki ügyintézés (számlanyitás)		
Ügyfél támogatása: VVT-k beadása (Munkaügyi Központ)		
Ügyfél támogatása: adó-adminisztráció (NAV)		
Ügyfél támogatása: könyvelő kiválasztása, kapcsolattartás		
Adatrögzítés szigorítása: UNDP adatbázis		
Adatrögzítés szigorítása: MIFOS adatbázis		
Pénzügyi és vállalkozási készségek képzése a megalakult hitelcsoportok tagjainak		
Elindult vállalkozások rendszeres csoport-találkozóinak megtartása/első hitelkihelyezése után (is)		
Heti törlesztés		
Éves futamidő betartása		
Egyéb:		

I.3. Esetvizsgálatok kiválasztásának módszertana

Az esettanulmányok egyes hitelcsoportok történetének visszafejtésén túl alapvetően a hazai mikrohitelzés siker- és kudarctényezőinek feltárására irányulnak. A csoportok teljesítményének értékelése pedig az értékelési projekt azon feladatát támogatja, mely a Kiút program eredményességét és hatásosságát igyekszik felmérni.

Kiinduló pontként a siker/kudarctényezők három típusát különböztetjük meg:

- humán- és csoport-specifikus,
- program-specifikus, valamint
- külső tényezőket.

Humán- és csoport-specifikus tényezők alatt olyan adottságokat értünk, melyek az egyes hitelcsoportokat és azok tagjait egyedi szinten jellemzik, azaz megegyező program-keretet és gazdasági- társadalmi környezetet feltételezve két csoport teljesítménye közötti különbséget egyedi jellemzőkkel magyarázzák.

A program-specifikus tényezők közé sorolunk minden olyan jellemzőt, mely a Kiút program, mint mikrohitelzési program sajátja – így például azt a szabályt, hogy hiteleket csak csoportkeretben nyújtanak vagy azt, hogy minden egyes hitelcsoportok működését ún. terepmunkás (TM) támogatja.

Külső tényezőnek vesszük ezen túlmenően minden olyan gazdasági-társadalmi-környezeti körülményt és jellemzőt, melyek a program ügyfeleinek választásait befolyásolják, azonban a program-végrehajtás számára külső adottságként jelentkeznek – például a megcélzott település politikai döntéshozóinak hovatartozása, a helyi piac mérete, a gazdasági konjunktúra alakulása, stb.

Tekintve, hogy az értékelési projekt fő feladat a program modellváltásához (2011 tavasz) fűződő várakozások megalapozottságának és várt hatások indokolhatóságának megítélése, a fenti tényezők közül a program-specifikus és a külső tényezők állnak a vizsgálódásunk fókuszában.

Az esettanulmányok kiválasztásához különböző típusú hitelcsoportok azonosítását láttuk célszerűnek. A csoport típusokat az alábbi dimenziók mentén lehet megkülönböztetni:

1. Terepmunkás: milyen támogatást nyújtott a terepmunkás az adott hitelcsoport megalakulása és működése során.
2. Csoport hullám: az adott hitelcsoport mikor alakult, a program mely fázisában kerültek be az ügyfelek a programba
3. Földrajzi, gazdasági integráltság: az érintett település mennyire beágyazott és könnyen megközelíthető a helyi gazdasági térségben, a vállalkozók mekkora potenciális helyi piaccal számolhatnak.

Megítélésünk szerint a terepmunkások csoport-teljesítményhez való hozzájárulása igen nehezen kontrollálható (endogenitás), így az esettanulmányok körébe bekerülő csoportok kiválasztását a másik két dimenzió mentén folytatjuk: a hitelcsoport megalakulásának dátuma és az érintett település földrajzi és gazdasági integráltsága szerint.

Előzetes hipotézisünk, hogy a vizsgált hitelcsoportok teljesítményét befolyásolja az, hogy az érintett település mennyire integrált a helyi gazdasági hálózatba, milyen közel található a térségi központhoz (gazdasági és földrajzi integráltság), illetve, hogy mely program fázisban alakult az adott csoport: arra számítunk, hogy a gazdasági és földrajzi integráltság

magasabb foka és az, ha a csoport később alakult, *ceteris paribus* sikeresebb hitelkihelyezéshez vezetnek

A kiválasztási kritériumok ennek megfelelően a következők:

- A hitelcsoport alapítási dátuma
 1. hullám: 2010
 2. hullám: 2011
- Az érintett település relatív gazdasági és földrajzi integráltsága
 - Helyi piac mérete (adófizetők száma/ felnőtt lakosság, személygépkocsik száma/népesség)
 - Elérhetőség (kistérségi központba való bejutás idő-igénye)

Relatív integráltság alatt azt értjük, hogy az érintett települések fenti jellemzők szerinti rangsorában hova sorolható az adott település: a többi településhez képest jobb vagy éppen rosszabb mutatókkal rendelkezik. A Kiút program által érintett települések fenti mutatók szerint vett rangsorát és az egyes települések és hitelcsoportok leíró adatait – lásd 1.táblázat alább).

Az egyes hitelcsoportok teljesítményét pedig a késedelmek számában indikáljuk:

- "rendes" csoport: az alapításkori létszámba vetítve többségében *nem* késedelmes csoporttagok alacsony aránya (kevesebb mint 40 %)
- "problémás" csoport: a késedelmes csoporttagok többségi aránya az alapításkori létszámba vetítve (több mint 60%).

1.táblázat: Kiválasztott hitelcsoportok

	Relatív integráltság	
Csoport-ciklus	Integrált érdemi piac	Szegregált, kis piac
2010	Nincs Helyettesítő: Black & White csoport (SzivárványGyőztesek csoport) / Budapest	Tequila/Igrici Márvány/Rakaca
2011	Mákvirágok/ Tiszakeszi Csillagfény/ Dusnokpuszta (Sajószentpéter) ZsaMoZsa/ Tápióbicske	Mézeskalács/ Putnok <i>Kamino / Hodász</i>

Ez a kiválasztási módszer lehetőséget ad az alábbi jellegű szisztematikus eltérések azonosítására:

- A modellváltás, azaz a program 2011 tavaszi felülvizsgálata hozzájárult a program eredményességének javításához.
- Azonos alapítási idő, más csoportjellemzők (pl. összetétel) és a program eljárásrend mellett a hitelcsoportok teljesítményének szóródásában szerepet játszik az adott település gazdasági és földrajzi integráltsága – azaz a térségi gazdasági/ közigazgatási központ könnyebb elérhetősége nagyobb felvevő piacot és szélesebb piaci kapcsolati hálót biztosít.

Ezen a ponton fontos fenntartással kell élnünk: az alacsony esetszám (6+2 hitelcsoport) nem teszi lehetővé a fenti megfigyelések teljes, tudományos igényű igazolását (vagy cáfolatát). Így ezek ismétlése és a vizsgált hitelcsoportok számának növelése lehet ajánlott a későbbi, utólagos vizsgálatok során.

2.táblázat: Kiút program által érintett települések rangsorai

Település	Kistérségi központ elérhetősége (gépkocsival, perc)	Személygép- kocsik száma (db/ népesség)	Adófizetők száma (fő/felnőtt népesség)
KECEL	13	1	5
MÉLYKUT	11	2	7
ASZALO	1	14	17
BORSODSZENTGYÖRGY	15	7	9
BÖCS	21	4	1
FULOKÉRC	12	22	20
HEJÖPAPI	9	19	18
HIDASNÉMETI	4	8	2
IGRICI	3	15	10
MARTONYI	20	20	11
NAGYKINIZS	16	17	6
ONGA	8	3	8
PERKUPA	22	12	4
PUTNOK	19	16	15
RAKACA	23	23	22
SAJOKAZA	7	18	19
SZEMERE	18	21	16
SZUHAKÁLLO	2	5	13
SÁTA	17	6	14
TISZAKESZI	5	13	3
HODÁSZ	14	10	21
KÁNTORJÁNOSI	10	11	23
SAJOSZENTPÉTER	6	9	12
BUDAPEST/MAGDOLNA NEGYED	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>

Forrás: KSH TSTAR 2009.

II. Hazai mikrohitel programok áttekintése

Mikrohitel program neve	Hitelmecha nizmus	Intézmény neve	Célok és misszió	Célcsoport	Pénzügyi eszközök	Kiegészítő szolgáltatások	Hátrányos helyzetű régiók/ kistérségek	Nők
Helyi mikrohitel program fejlesztésre	Vállalkozói hitel	A megyei vagy budapesti illetékes vállalkozásfejlesztési alapítvány, vállalkozói központ.	Jövedelmezőség/ profit-termelés ösztönzése	Kisvállalkozások	Kis összegű, egyéni hitel (HUF 6,35 millióig) Futamidő: maximum 8 év Kamat: Jegybanki alapkamat Önrész: 10% Biztosíték: a hitelösszeg 100%-a	Képzés és üzleti tanácsadás	Nem	Nem
Helyi működő tőke mikrohitel program	Vállalkozói hitel	A megyei vagy budapesti illetékes vállalkozásfejlesztési alapítvány, vállalkozói központ.	Jövedelmezőség/ profit-termelés ösztönzése	Kisvállalkozások	Kis összegű, egyéni hitel (HUF 6,35 millióig) Futamidő: maximum 1-3 év Kamat: Jegybanki alapkamat Önrész: 10%	Képzés és üzleti tanácsadás	Nem	Nem

					Biztosíték: a hitelösszeg 100%-a			
Helyi mikrohitel program női vállalkozóknak	Vállalkozói hitel	A megyei vagy budapesti illetékes vállalkozásfejlesztési alapítvány, vállalkozói központ.	Jövedelmezőség/profit-termelés ösztönzése	Kisvállalkozások	Kis összegű, egyéni hitel (HUF 5 millióig) Futamidő: maximum 8 év Kamat: Jegybanki alapkamat Biztosíték: a hitelösszeg 100%-a	Képzés és üzleti tanácsadás	Nem	Igen
Országos Mikrohitel Program	Vállalkozói hitel	Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány (MVA), illetve helyi vállalkozói központok.	A kereskedelmi bankok hiteleihez jelenleg hozzá nem férő mikro- és kisvállalkozások átmeneti támogatása, hosszú távú hitelképességük javítása és a tőkepiacra való visszavezetése.	KKV-k	Egyéni, kis összegű beruházási vagy működő tőke hitel (HUF 6,35 millióig) Futamidő: maximum 3-8 év Kamat: Jegybanki alapkamat Önrész: 20% Fedezet: ingó vagy ingatlan vagyon	Képzési programok	Nem	Nem
Mikrohitel Plusz	Vállalkozói hitel	Magyar Fejlesztési Bank (MFB)	Magyarországi székhelyű mikrovállalkozás	Meglévő, az átlagosnál nagyobb	Kis összegű, egyéni, működő tőke hitel (HUF 1-	-	Nem	Nem

			ok beruházási és fejlesztési céljaihoz, valamint mezőgazdasági termékek elsődleges termelésére irányuló beruházásaihoz kedvezményes forrás biztosítása.	növekedési potenciállal rendelkező hazai KKV-k	15 millió) Futamidő: maximum 7-10 év Kamat: Jegybanki alapkamat Törlesztés: havi visszafizetés Önrész: 15% Fedezet: ingatlan vagy a beruházás tárgyát képező ingóság Hitelgarancia: 80%-ig igényelhető			
Kisvállalkozói hitel	Vállalkozói hitel	A helyi vállalkozásfejlesztési alapítvány és magáncégek PPP-jellegű együttműködése	Jövedelmezőség/profit-termelés ösztönzése	Kisvállalkozások	Kis összegű, egyéni, működő tőke hitel (HUF 15 millióig) Futamidő: maximum 5 év Kamat: Jegybanki alapkamat Önrész: 20%	Képzés és üzleiti tanácsadás	Nem	Nem

					Hitelgarancia: 80%-ig igényelhető			
Aranyhomok	Vállalkozói hitel	Bács-Kiskun Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány	Jövedelmezőség/profit-termelés ösztönzése	Bács-Kiskun megyei KKV-k	Maximális összeg: HUF 39192 millió Futamidő: maximum 3-4 év Kamat: Jegybanki alapkamat Önrész: 20% Fedezet: ingatlan		Nem	Nem
Új Magyarország Mikrohitel Program	Vállalkozói hitel	EU: JEREMIE Magyar Állam: Vállalkozásfinanszírozási Zrt Helyi: 11 résztvevő vállalkozásfejlesztési alapítvány	A pénzügyi válság hatásának enyhítése. Hitelcél: Beruházás, 6 millió HUF-ig forgóeszköz.	A közép-magyarországi régió kívüli beruházások at végrehajtó hazai mikro-, kis- és középvállalkozások	10-100 millió forint összegű, maximum 10 éves futamidejű beruházási hitelek Kamat: 6,5% Önrész: 15% Fedezet: ingatlan, eszköz vagy készfizető kezes Hitelgarancia: 80%-ig igényelhető	-	Nem	Nem
Széchenyi Kártya	Vállalkozói	KA-VOSZ Zrt, kereskedelmi	Pályájuk kezdetén lévő,	Pályájuk kezdetén	Hitelkeret: 1-25 millió HUF	Nincs	Nem	Nem

	hitel	bankok	kisvállalkozások, egyéni vállalkozók egyszerűsített eljárással szabad felhasználású, likviditási problémákat kezelő hitelhez juttatása.	lévő, kisvállalkozások, egyéni vállalkozók	Futamidő: 1 év (további 1 évre meghosszabbítható) Fedezet: opcionális, meghatározása a folyósító bank hatásköre Hitelgarancia: 80%-ig igényelhető			
Hitelgarancia Program	kereskedelmi bankoknak nyújtott hitelgarancia	Hitelgarancia Zrt. (HG Zrt)	A KKV-szektor fejlődésének elősegítése hitelhez, bankgaranciához, lízing- és faktoring ügyletekhez nyújtott kezesség biztosításával.	Mikrohitelezésben érdekelt kereskedelmi bankok	Készfizető kezesség (garancia)			
Álláskeresők vállalkozóvá válását elősegítő támogatás	Visszatérítendő kamatmentes tőkejuttatás	Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat	Álláskeresők egyéni vállalkozásának, gazdasági társaság tagjává vagy őstermelővé válásának támogatása.	Legalább 3 hónapja nyilvántartott álláskeresők	Maximum 3 millió HUF kamat és fedezet nélkül.	6 havi minimálbérnek megfelelő juttatás, szaktanácsadás költségeinek támogatása 50 ezer HUF-ig.	Nem	Nem

III. Szociális ellátások és releváns támogatások

III.1. Aktív korúak ellátása

Az aktív korúak ellátása a hátrányos munkaerő-piaci helyzetű aktív korú személyek és családjuk részére nyújtott ellátás. Alapesetben a munkanélküli segély (bérpótló juttatás, legújabb nevén foglalkoztatást helyettesítő támogatás), és speciális feltételek alapján a rendszeres szociális segély jár a jogosultaknak.

Egy családban egy személy jogosult aktív korúak támogatására, két személy csak akkor, ha az egyik a foglalkoztatást helyettesítő támogatás, a másik a rendszeres szociális segély feltételeinek felel meg.

Bérpótló juttatás, foglalkoztatást helyettesítő támogatás	
Jogszábai háttér	1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról
Jogosultságot megállapítja	jegyző
Összeg	öregségi nyugdíjminimummal egyenlő, 2011-ben 28 500 Ft Megjegyzés: 2011. január 1-től a BPJ, a RÁT-ot váltja fel, , 2011 szept 1-től FHT, előírásai nagyrészt megegyeznek a korábbi juttatással
Jogosult	az aktív korú, aki... • aki munkaképességét legalább 67%-ban elvesztette, vagy legalább 50%-os mértékű egészségkárosodást szenvedett, vagy • aki vakok személyi járadékában részesül, vagy • aki fogyatékosági támogatásban részesül, vagy • akinek esetében a munkanélküli-járadék, álláskeresői járadék, álláskeresői segély, vállalkozói járadék, ápolási díj, gyes, gyet folyósítási időtartama lejárt, ÉS • saját maga és családjának megélhetése más módon nem biztosított és keresőtevékenységet nem folytat (kivéve: közfoglalkoztatás, egyszerűsített foglalkoztatás szerinti munkaviszony, háztartási munka)
	nem jár annak, aki... • előzetes letartóztatásban van, vagy szabadságvesztés büntetését tölti, • gyes-ben, gyet-ben részesül, • gyes-re jogosult (a gyermek egy éves koráig), • álláskeresői támogatásra jogosult, • katonai szolgálatot teljesít, • közoktatásban, vagy felsőoktatásban, nappali tagozaton tanul, vagy • képzési támogatásként keresetpótló juttatásban részesül.
	továbbá, megszűnik a jogosultság, azon aktív korúak esetében: • aki az állami foglalkoztatási szervvel való

	együttműködés keretében számára felajánlott munkalehetőséget nem fogadja el, vagy a közfoglalkoztatásra irányuló jogviszonyát jogellenesen megszünteti, továbbá • akinek a közfoglalkoztatásra irányuló jogviszonyát a munkáltató rendkívüli felmondással szüntette meg, • akit az állami foglalkoztatási szerv – neki felrőható okból – törölt az álláskereső nyilvántartásából • aki az állami foglalkoztatási szervnél az aktív korúak ellátásának megállapításáról szóló határozatban foglalt határidőig nem kérelmezi az álláskeresőként történő nyilvántartásba vételét, • aki a 33. § (7) bekezdés szerinti feltételeknek – a felszólítás ellenére – nem tesz eleget, vagy • aki a foglalkoztatást helyettesítő támogatásra való jogosultságának a 25. § (4) bekezdés b) pontja szerinti éves felülvizsgálata során, a felülvizsgálat időpontját megelőző egy évben a foglalkoztatást helyettesítő támogatásra való jogosultságának fennállása alatt legalább 30 nap időtartamban ○ közfoglalkoztatásban nem vett részt, vagy ○ kereső tevékenységet – ideértve az egyszerűsített foglalkoztatásról szóló törvény szerint létesített munkaviszony keretében végzett, valamint a háztartási munkát is – nem folytatott, vagy ○ munkaerőpiaci programban nem vett részt, vagy ○ legalább hat hónap időtartamra meghirdetett képzésben nem vett részt vagy ilyen képzésben való részvétele nincs folyamatban.
Egyéb feltétel	a lakókörnyezet rendezettségének biztosítását előírhatja a jegyző

Forrás: <http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc2.cgi?dbnum=1&docid=99300003.TV>

Rendszeres szociális segély	
Jogsabályi háttér	1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról Legutóbbi módosítás: 2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról
Jogosult	Az az aktív korúak ellátására (azonos a FHT feltételeivel) jogosult személy, aki az ellátásra jogosultság kezdő napján: • egészségkárosodott személynek minősül, vagy • az 55. életévét betöltötte, vagy • 14 éven aluli gyermeket nevel, aki után más nem kap gyet-et, gyed-et, vagy tgyás-t és a gyermek ellátását napközbeni ellátást biztosító intézményben nem tudják biztosítani, vagy • a települési önkormányzat rendeletében meghatározott egyéb feltételeknek megfelel.

Összeg	A családi jövedelemhatár összegének és a jogosult családja havi összjövedelmének különbözete, de nem haladhatja meg a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállaló részére megállapított személyi alapbér kötelező legkisebb összegének szája-val, járulékokkal csökkentett összegét. A családi jövedelemhatár összege megegyezik a család fogyasztási egységeihez tartozó arányszámok összegének és az öregségi nyugdíj legkisebb összege 90%-ának szorzatával. (maximum: 60 600 Ft. 2011-ben) Megjegyzés: természetbeni szolgáltatás formájában is juttatható, amennyiben a családban védelembe vett gyermek él. Az elosztási szabályokat a helyi önkormányzatok döntenek el, de a segély összegének maximum 60%-a nyújtható természetben. Az ellátási forma lehet élelmiszer, tankönyv, tüzelő segély, közüzemi díj átvállalás, vagy gazdálkodást segítő szolgáltatás. A juttatás előfeltétele: együttműködés a helyi önkormányzattal.
--------	--

Forrás: <http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc2.cgi?dbnum=1&docid=99300003.TV>

III.2. Vállalkozóvá válást elősegítő támogatás (VVT)

Álláskereső vállalkozóvá válását elősegítő támogatás (VVT)	
Jogszábai háttér	1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról 6/1996. (VII. 16.) MüM rendelet a foglalkoztatást elősegítő támogatásokról, valamint a Munkaerőpiaci Alapból foglalkoztatási válsághelyzetek kezelésére nyújtható támogatásról (részletes előírások)
Támogatást megállapítja	Helyi munkaügyi központ illetékes kirendeltsége (decentralizált döntés) Megjegyzés: helyi kiírásokban rendelethez képest plusz feltételeket adhatnak meg (pl. üzleti terv megléte, nincs lejárt esedékességű köztartozás, támogatás lejárt utáni kötelezően elvárt működés) Döntés szempontjai alapvetően adott kiírástól függenek – tipikusan: • együttműködés a kirendeltséggel • vállalkozás / üzleti terv megalapozottsága • pályázó munkatapasztalata
Jogosult	Egyéni támogatás, annak: • akit a munkaügyi központ legalább 3 hónapja nyilvántart, mint álláskeresőt, • aki rehabilitációs járadékban részesül, • aki egyéni vállalkozó, gazdasági társaság (személyesen közreműködő) tagja vagy őstermelő
Támogatás formája és összege	• 3 millió Ft tőkejuttatás (visszatérítendő vagy nem visszatérítendő, melynek feltétele: 20% saját forrás, és anyagi biztosíték • max. 6 hónap havi támogatás (mértéke: kötelező legkisebb munkabér) • vállalkozáshoz szükséges szaktanácsadás költségei
Forrás	A Munkaerő-piaci Alap foglalkoztatási alaprészeinek decentralizált, - Munkaügyi Tanács által véleményezett – e célra elkülönített kerete.

Forrás: 6/1996. (VII. 16.) MüM rendelet,
http://jogszabalykereso.mhk.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=25323.38930&kif=M%C3%BCM+rendelet*#xcel

Az alábbiakban két kiírást mutatunk be a: budapesti és borsod-abaúj-zempléni kirendeltség aktuális kiírásai.

	Budapest	BAZ megye
Kiírás dátuma	4 ciklus / év (márc-ápr, máj-jún, júl-aug, szept-okt) jelenleg felfüggesztve	2011. november 2. 12 óra
Támogatás formája - tőkejuttatás	max. 3 millió Ft visszatérítendő, max. összes beruházási ktsg. 80 %-a	0,5-2 millió Ft vissza nem térítendő, max. összes beruházási ktsg. 80 %-a

Támogatás formája – vissza nem térítendő támogatás	6 hónapig Minimálbér összege	6 hónapig Minimálbér összege
Támogatás formája – szaktanácsadás költsége	Max. 0,5 millió Ft	Nem igényelhető
Forrás összege (millió Ft)	Nincs nyilvános adat	BAZ: 250,2 Heves: 92,2 Nógrád: 52,4 Megjegyzés: fenti három megyéért felel a BAZ megyei kormányhivatal munkaügyi központja.
Feltételek	20% önerő, anyagi biztosíték, (gazd.ts. esetén) nem veszteséges, nem áll csőd / felsz stb. elszámolás alatt	
Elbírálás szempontjai	• eddigi együttműködés a kirendeltséggel • vállalkozás / üzl. terv megalapozottsága • pályázó munkatapasztalata	Nincs információ
Előny	• hátrányos helyzetű térség • hiányszakma	• 11/2007. (XI. 17.) Korm. rend. 2. sz. mellékletében felsorolt leghátrányosabb helyzetű kistérségben / azzal azonos elbánásban részesített településen valósul meg <i>(részletek: vvk-baz.doc)</i> • termelő, idegenforgalmi, többletértéket gerjesztő tevékenység • tartósan állást kereső, pályakezdő, 50 év feletti, megv. munkaképességű, egészségkérosodott álláskereső lesz önfoglalkozató • szakképzettségnek megfelelő tevékenység
Kizáró ok		• köztartozás • olyan vállalkozásba lép vissza, melyben dolgozott az elmúlt két évben • olyan tevékenységi kört folytatna, amit az elmúlt 2 évben
Tőkejuttatás felhasználhatósága		• min. 50e Ft beszerzési egységárú. a vállalkozást

		min. egy évig szolgáló új tárgyi eszköz • 50 e Ft alatti tárgyi eszközök (összpts. beruházás max. 10%-a) • ingatlan vásárlás
		Tőkejuttatást <i>nem</i> lehet igényelni az alábbi tételekre: • használt tárgyi eszközök, készletek, adásvételi szerződéssel szerzett javak (kiv. nem lakás célú ingatlan) • földterület, tenyészállatok, bérleti jog, • részletfizetés, lízing, gépjármű (kiv. oktató), • ÁFA, hatósági díjak, • cégalapítás és -vétel, • építés, átalakítás, ill. korábban megkezdett beruházás
További feltételek (minden támogatásra érvényesen)	Nincs	Vissza nem térítendő támogatás esetében: a támogatás folyósítása alatt, és utána még egyszer annyi ideig vállalt önfoglalkoztatás Tőkejuttatás esetében: 3 éves önfoglalkoztatás

Forrás: Megyei munkaügyi központok felhívásai

III.3. Start kártyák

START KÁRTYA	
Jogszabályi háttér	2004. évi CXXIII. törvény (Pftv.)
Jogosult	Az a pályakezdő fiatal, aki - max. 25 (diplomás: max. 30) éves ÉS - tanulmányait befejezte/megszakította ÉS - először létesít foglalkoztatási jogviszonyt, korábban megbízási, vállalkozási szerződés alapján vagy egyéni vállalkozóként sem dolgozott
Munkaadó járulékkedvezmények (2010. jan. 1 előtti Start kártya)	- az első évben: a munkáltató a havi bruttó kereset 10%-át fizeti meg járulékfizetési kötelezettség címén, - a második évben: a munkáltató a havi bruttó kereset 20%-át fizeti meg járulékként.
Munkaadó járulékkedvezmények (2010. jan. 1 utáni Start kártya)	- az alap- és középfokú végzettséggel rendelkező vagy végzettséggel nem rendelkező pályakezdő fiatal foglalkoztatásakor a munkáltatót a 27% társadalombiztosítási járulék együttes összege helyett a foglalkoztatás első évében a havi bruttó kereset 10%-ának, második évében 20%-ának megfelelő fizetési kötelezettség terheli, - a felsőfokú végzettségű pályakezdő fiatal foglalkoztatásakor a tb-járulék együttes összege helyett a foglalkoztatás első kilenc hónapjában a bruttó munkabér 10%-ának, azt követő három hónapjában 20%-ának megfelelő közterhet köteles a munkáltató megfizetni.
Járulékalap	- alap- és középfokú vagy végzettséggel rendelkezők: max. 1,5 * minimálbér - felsőfokú végzettség: max. 2 * minimálbér
Érvényesség	- alap- és középfokú: 2 év, vagy 25. születésnap - felsőfokú: 1 év, vagy 30. születésnap
Egyéb szabály	Egyszer kiváltható, új kártya akkor igényelhető, ha megrongálódik/elveszik.
START PLUSZ	
Jogszabályi háttér	2004. évi CXXIII. törvény (Pftv.)
Jogosult	- gyes, gyed, gyet, ápolási díj folyósításának vége után egy éven belül munkát vállal, vagy 1 év fölötti gyermekért felvett gyes mellett munkát vállal

	• ha nem áll foglalkoztatásra irányuló jogviszonyban • a feltételek teljesülése esetén többször is kiváltható (pl. újabb gyermek utáni gyes megszűnte után)
Munkaadó járulékkedvezmények	• 1. év: a 27% társadalombiztosítási járulék együttes összege helyett a bruttó munkabér 10%-ának, • 2. év: a bruttó munkabér 20%-ának megfelelő fizetési kötelezettség
Járulékalap	2 * minimálbér, efölött általános szabályok
Egyéb rendelkezések	• ha az érvényessége két évnél rövidebb, az első 12 hónapra a kedvezőbb járulékfizetési lehetőséget kell alkalmazni • min. 30 nap, a munkaidő min. napi 4 óra
Érvényesség	• két év, vagy öregségi nyugdíj jogosultság elérése • gyes, gyed, gyet, ápolási díj—más személy után kapott támogatás után újra kiváltható • gyes melletti foglalkoztatás esetén gyes megszűnte utáni kártya nem váltható ki • ha az érvényesség alatt új gyermek születik, új kártya a legfiatalabb gyermekre váltható ki
START EXTRA	
Jogszabályi háttér	• 2004. évi CXXIII. törvény (Pftv.)
Jogosult	• 3 hónapig álláskeresőként volt nyilvántartva ÉS • 50. életévét betöltötte VAGY • életkorra való tekintet nélkül legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezik, VAGY • bérpótló juttatásra jogosult álláskereső, akit az igénylés időpontjában az állami foglalkoztatási szerv álláskeresőként nyilvántart, és bérpótló juttatásban részesül. • Ha időközben jogosulttá válik, egyéb START kártyák helyett START EXTRA igényelhető
Munkaadói járulékkedvezmény	• 1. év: mentesül a 27%-os tb-járulék alól, • 2. év: a tb-járulék összege helyett a bruttó munkabér 10%-át kell befizetni
Járulékalap	2 * minimálbér, efölött általános szabályok érvényesek
Egyéb rendelkezések	• ha az érvényessége két évnél rövidebb, az

	első 12 hónapra a kedvezőbb járulékfizetési lehetőséget kell alkalmazni • min. 30 nap, a munkaidő min. napi 4 óra
Érvényesség	• két év, vagy öregségi nyugdíj jogosultság elérése • A munkaerő-piacon halmozottan hátrányos helyzetben lévő személyek az öregségi nyugdíj jogosultság megszerzéséig a feltételek fennállása esetén akár többször is jogosultak a START EXTRA kártya kiváltására.

Forrás: http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=showcontent&content=ma_tamogatas_start_kartya_taj

IV. Projekt ütemezése

Feladat	Ütemezés
Projektindítás	2011. július 18.
Projektnyitó megbeszélés (Polgár Alapítvány/Kiút programmenedzsment - BI szakértői egyeztetés)	2011. július 20.
Programdokumentáció és program-adatok átadása	2011. július 25.
Programdokumentumok és háttéranyagok feldolgozása	2011. július 29.
Illeszkedés vizsgálat I. - programok listázása, illeszkedési pontok azonosítása	2011. augusztus 19.
Program-specifikus üzleti környezet elemzése I. - elemzési koncepció, interjúvázlat modul kidolgozása	2011. augusztus 19.
Program-specifikus üzleti környezet elemzése II. - elemzés	2011. augusztus 26.
Interjúzás a program-felelősökkel (max. 5 interjú)	2011. augusztus 1-2. 2011. augusztus 15-19.
Mikro-szintű esettanulmányok előkészítése (esetek kiválasztása, szempontjai, módszertana)	2011. augusztus 26.
Projekt Irányító Csoport ülése	2011. szeptember 6.
Pilot esettanulmányok, próbainterjúk (max. 8 interjú)	2011. szeptember 12-23.
Célcsoport vizsgálat (kiegészítő csomag)	2011. szeptember 12-26
Köztes értékelés leadása - munkaverzió	2011. szeptember 30.
Projekt Irányító Csoport ülése (kiegészítve, Kiut program igazgatósági tagok)	2011. október első hete
Mikro-szintű esettanulmányok: fókuszcsoportos vizsgálat kedvezményezettekkel, mélyinterjúk csoport-mentorokkal, helyi döntéshozókkal, helyi érintettekkel (6 hitelcsoport/ max. 20 interjú)	2011. október
Hitelezési program keretfeltételeinek elemzése	2011. október első fele
Program-specifikus üzleti környezet elemzése III. - szakértői műhely (helyszíni interjúk eredményei nyomán)	2011. október utolsó hete
Koherencia vizsgálat + (kiegészítő csomag)	2011. november első hete
Potenciális kedvezményezettek belépési korlátainak elemzése – BI szakértői műhely	2011. november 7-11.
Megfelelőség vizsgálat – BI szakértő műhely	2011. november 15.
Záró jelentés leadása	2011. december 7.
Projekt Irányító Csoport ülése (kiegészítve, Kiut program igazgatósági tagok)	2011. december 13.
Utómunkálatok	2011. december 15.
Nemzetközi konferencia	2012. tavasz